

MILAN BAKEŠ

MĚNOVÉ VZTAHY
A JEJICH
PRÁVNÍ PROBLEMATIKA

OBSAH

Úvodem	11
I. Měna a měnové právní vztahy	
1. Peněžní vztahy, vztahy finanční a měnové, finanční právo	13
2. Pojem měny, její ekonomická a právní podstata	18
3. Přehled měnových soustav	21
4. Charakteristika měnově-právních a devizově-právních vztahů	24
5. Právo bankovní a jeho vztah k právu měnovému	32
6. Mezinárodní právo finanční a zahraničně měnové vztahy	36
II. Řízení a provádění měnové politiky	
1. Státní banka československá a zákon č. 144/1970 Sb.	41
2. Měnový plán	44
3. Bankovní soustavy socialistických států	48
III. Měnové kursy a jejich právní úprava	
1. Parita a kursy měn	56
2. Ekonomické nástroje, jejich podstata a použití	59
3. Přepočítací poměry na úseku neobchodních platů	
a) Přepočítací poměry pro některé neobchodní platy ve styku se soc. státy a Dohoda o zúčtování neobchodních platů z 8. 2. 1963	63
b) Otázky neobchodních měnových kursů ve vztahu ke kapitalistickým státům	66
4. Několik úvah závěrem	68
IV. Měnové vztahy mezi socialistickými státy a úloha převoditelného rublu	
1. Socialistická ekonomická integrace a její odraz v právu	72
2. Měnové vztahy mezi socialistickými státy	74
3. Komplexní program rozvoje socialistické ekonomické integrace – základní směrnice pro další zdokonalování devizových a měnových vztahů člen- ských států RVHP	79
4. Některá konkrétní měnová opatření členských států RVHP	82

СОДЕРЖАНИЕ

Введение	11
I. Платежные средства и связанные с ними правоотношения	
1. Денежные отношения, отношения финансов и по платежным средствам, финансовое право	13
2. Понятие платежных средств, их экономическая и юридическая природа	18
3. Обзор денежных систем	21
4. Характеристика правоотношений по платежным средствам и валютных правоотношений	24
5. Банковое право и его соотношение с правом отношений по платежным средствам	32
6. Международное финансовое право и валютные отношения с границей	36
II. Руководство денежной политики и ее осуществление	
1. Чехословацкий Государственный банк и закон № 144/1970 СЗ	41
2. Денежный план	44
3. Системы банков социалистических государств	48
III. Валютные курсы и их правовое регулирование	
1. Паритет и валютные курсы	56
2. Экономические рычаги, их природа и использование	59
3. Способы пересчетов на участке неторговых платежей	
а) Способы пересчетов для некоторых неторговых платежей в сношениях с социалистическими государствами и Соглашение о расчетах по неторговым платежам от 8. 2. 1963 г.	63
б) Вопросы неторговых валютных курсов в отношениях с капиталистическими государствами	66
4. Несколько заключительных соображений	68
VI. Отношения по платежным средствам между социалистическими государствами и роль переводного рубля	
1. Социалистическая экономическая интеграция и ее отражение в праве	72

2. Отношения по платежным средствам между социалистическими государствами	74
3. Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции — основная директива для дальнейшего совершенствования валютных и денежных отношений государств-членов СЭВ	79
4. Некоторые конкретные валютные мероприятия государств-членов СЭВ	82

11	Foreword
12	I. Currency and Monetary Legal Relations
13	1. Money Relations, Financial and Monetary Relations, Financial Law
14	2. The Notion of Currency, its Economic and Legal Substance
15	3. A Survey of Currency Systems
16	4. Characteristics of Monetary Legal and Foreign Exchange Legal Relations
17	5. Bank Law and its Relation to Monetary Law
18	6. International Financial Law and Foreign Monetary Relations
19	II. Currency Policy, its Content and Operation
20	1. Czechoslovak State Bank and Act No. 141/1970 Coll.
21	2. Currency Plan
22	3. Banking Systems in Socialist Countries
23	III. Rates of Exchange and the Legal Regulation thereof
24	1. Theory and Rates of Exchange
25	2. Economic Instruments, their Substance and Application
26	3. Conversion Notes in the Non-commercial Payments Sector
27	4. Conversion Rates and Some Non-commercial Payments in Relations with Socialist Countries and the Treaty on Non-commercial Payments
28	5. Question of February 8, 1963
29	6. Question of Non-commercial Rates of Exchange in Relation to Capitalist Countries
30	7. A New Concluding Consideration
31	IV. Monetary Relations among Socialist Countries and the Part of the Foreign Trade Republic
32	1. Socialist Economic Integration and its Reflection in Law
33	2. Monetary Relations among Socialist Countries
34	3. The Complex Programme of Expansion of the Socialist Economic Integration — the Basic Directive for further improvement in Foreign

CONTENTS

Foreword	11
I. Currency and Monetary Legal Relations	
1. Money Relations, Financial and Monetary Relations, Financial Law	13
2. The Notion of Currency, its Economic and Legal Substance	18
3. A Survey of Currency Systems	21
4. Characteristic of Monetary Legal and Foreign Exchange Legal Relations	24
5. Bank Law and its Relation to Monetary Law	32
6. International Financial Law and Foreign Monetary Relations	36
II. Currency Policy, its Control and Operation	
1. Czechoslovak State Bank and Act No. 144/1970 Coll.	41
2. Currency Plan	44
3. Banking Systems in Socialist Countries	48
III. Rates of Exchange and the Legal Regulation thereof	
1. Parity and Rates of Exchange	56
2. Economic Instruments, their Substance and Application	59
3. Conversion Rates in the Non-commercial Payments Sector	
a) Conversion Rates for Some Non-commercial Payments in Relations with Socialist Countries and the Treaty on Non-commercial Payments Clearing of February 8, 1963	63
b) Questions of Non-commercial Rates of Exchange in Relation to Capitalist Countries	66
4. A Few Concluding Considerations	68
IV. Monetary Relations among Socialist Countries and the Part of the Con- vertible Rouble	
1. Socialist Economic Integration and its Reflection in Law	72
2. Monetary Relations among Socialist Countries	74
3. The Complex Programme of Expansion of the Socialist Economic Inte- gration — the Basic Directive for Further Improvement in Foreign	

Exchange and Monetary Relations of Member Countries of the Council of Economic Mutual Aid	79
4. Some Concrete Monetary Measures of the Member Countries of the Council of Economic Mutual Aid	82

ÚVODEM

Práce „Měnové vztahy a jejich právní problematika“ pojednává o problematice, kterou považují zvláště v dnešním období za velmi aktuální nejen z hlediska našeho státu, ale z hlediska celé světové socialistické soustavy. Československá socialistická republika jako členský stát RVHP má eminentní zájem na hospodářské spolupráci a ekonomické integraci včetně spolupráce v oblasti měnové a devizové. Tato spolupráce je pro nás nejen potřebná a výhodná, ale stává se objektivní nutností dalšího perspektivního rozvoje čs. národního hospodářství a růstu životní úrovně našeho lidu. To potvrzuje konečně i nedávno přijatý Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP. Opatření, obsažená v Komplexním programu, směřují mimo jiné i k posílení úlohy kolektivní měny, k zdokonalování měnových a devizových vztahů a k vytvoření socialistického měnového systému.

Domnívám se, že právě otázky měnové, jako např. zrealnění kursů, upevňování kolektivní měny, zavedení směnitelnosti převoditelného rublu a národních měn apod. sehrají při dalším postupu socialistické ekonomické integrace prvořadou úlohu: Jak správně hodnotí s. Potáč, předseda Státní banky čs., socialistický měnový systém se směnitelnou kolektivní měnou má zajištěnu stabilitu. Kapitalistické měny se trvale znehodnocují a současná měnová krize dolaru je důsledkem nedokonalosti kapitalistického měnového systému, který není s to zajistit stabilitu hlavních měn kapitalistických států ani pomocí zlata. Naproti tomu převoditelný rubl jako produkt socialistických výrobních vztahů bude dlouhodobě stabilní. Stabilita hodnoty převoditelného rublu bude zabezpečena trvalým a bezkrizovým plánovitým rozvojem výroby jednotlivých států na základě spe-

cializace a kooperace výroby, na základě využívání poznatků vědy a technického pokroku, koordinací výrobních programů, zvyšováním výměny zboží, organizováním společného podnikání a postupným sblížováním a vyrovnáváním ekonomického rozvoje členských států RVHP. Stabilita převoditelného rublu bude ještě zvýrazněna tím, že nebude předmětem devizové a měnové spekulace, jako jsme toho často svědky u hlavních měn kapitalistických států, především u US \$.

Měnová opatření členských států RVHP přijatá v Komplexním programu vyžadují, aby i Československo postupně řešilo řadu složitých úkolů v měnové a devizové oblasti. Některými otázkami teorie ale i praxe na tomto úseku se zabývá i tato práce. Je samozřejmé, že práce si neklade za cíl obsáhnout celou problematiku měnových vztahů a jejich právní úpravy, ale zaměřuje se jen na určité problémy, které považuji za nejaktuálnější.

I když má práce řešit na prvním místě problematiku právní, nebylo možno se vyhnout ani úvahám ekonomického rázu. Domnívám se, že tento fakt by neměl být závadou, protože při úvahách o právní problematice nelze nevycházet z ekonomické základny.

I. MĚNA

A MĚNOVĚ-PRÁVNÍ

VZTAHY

1. PENĚŽNÍ VZTAHY, VZTAHY FINANČNÍ, VZTAHY MĚNOVÉ A FINANČNÍ PRÁVO

Při zkoumání měnové problematiky se často setkáváme s pojmy peněžní prostředky a finance. Jaký je vzájemný vztah těchto kategorií?

Bylo by jistě nesprávné finance od peněžních prostředků oddělovat, ale v žádném případě nelze tyto dva pojmy ztotožňovat. Ztotožnění financí s peněžními prostředky by bylo jednostranností, která by z financí vylučovala jejich hlavní rys, jejich ekonomické a sociální aspekty, jejich vztah k vývoji výroby a spotřeby, k vývoji struktury hospodářství, a konečně jejich vztah k vytváření sociální struktury společnosti. Socialistická finanční věda chápe proto finance ne jako peněžní prostředky, ale jako peněžní vztahy, a to vztahy, které vznikají při tvorbě, rozdělování a používání peněžních fondů v národním hospodářství.¹⁾

Právě existence těchto fondů je důvodem existence financí. Kdyby totiž v národním hospodářství docházelo okamžitě a plynule s tvorbou úhrnného společenského produktu k jeho rozdělování a realizaci, stát, organizace ani jednotlivci by nemuseli mít žádné volné peněžní prostředky. Např. podnik by tržbu hned použil na nákup spotřebovaných výrobních prostředků, výplatu mezd a odvod státu. Nebyl by tedy ani nutný institut úvěru. Stát by příjmy ihned použil na krytí výdajů, takže by nebyl nutný institut státního rozpočtu apod.

Běžný ekonomický život však představuje zcela opačnou situaci, za které se stále v průběhu realizace a rozdělování úhrnného společenského produktu vytvářejí dočasně a trvale volné peněžní prostředky, které se musí

¹⁾ M. Tuček: Socialistické finance, Praha, NPL, 1965, str. 43. Podobné názory zastává dnes převážná většina našich ekonomů, viz např. Háček, Finanční propedeutika, Ediční středisko VŠE, Bratislava, 1969, str. 10; Novotný: Finanční instituce, SPN, Praha 1969, str. 6.

soustřeďovat v peněžních fondech, ať již centralizovaných nebo decentralizovaných. A jak již bylo řečeno, existence těchto peněžních fondů je základem existence financí — všechny peněžní vztahy, související s tvorbou rozdělováním a používáním peněžních fondů jsou vztahy finanční a jejich souhrn představuje finance.

Finanční vztahy jsou tedy pojmově užší než vztahy peněžní. Pokud peněžní vztahy třídíme z hlediska rozdělovací funkce, kterou je třeba v teorii financí stavět na první místo (finance jsou kategorií rozdělování a zapadají do celkové soustavy ekonomických nástrojů rozdělování), pak do soustavy ekonomických nástrojů rozdělování, nebo tedy do peněžních vztahů rozdělování patří:

1. ceny,
2. mzdy,
3. finance.²⁾

Každá z těchto kategorií rozdělování je kategorií samostatnou, na druhé straně však všechny tři působí společně navzájem. Samotné finance by asi velmi málo působily na rozvoj hospodářství, kdyby byly zablokované ceny, anebo kdyby se mzdy vyvíjely přísně podle plánu, ačkoli by např. v průběhu plnění plánu vznikly nové podmínky, se kterými plán původně nepočítal.

Peněžní vztahy a finanční vztahy nejsou tedy synonyma, nejsou tožné. Finanční vztahy jsou vždy také vztahy peněžní, ale nemusí tomu být naopak, tedy ne všechny peněžní vztahy jsou vztahy finanční. V socialistické literatuře, jak již bylo naznačeno, převládá chápání podstaty socialistických financí jako soustavy peněžních vztahů, prostřednictvím kterých se tvoří, rozdělují a používají peněžní fondy. Tento názor však nevznikl náraz. V důsledku tehdejšího výkladu působení zákona hodnoty v socialistické ekonomice byla teorie silně pod vlivem ekonomické praxe a pod pojmem „finance“ si představovala určitou soustavu opatření, pomocí kterých se jednak vytvářejí a jednak používají peněžní prostředky určené k uspokojování potřeb společnosti.³⁾ Menší část ekonomů oproti tomuto organizačnímu pojetí financí začala chápat finance jako souhrn peněžních prostředků, fondů, přičemž vycházela z tvrzení, že peněžní fondy jsou prvotní a teprve z nich jsou odvozené, tedy druhotné, metody jejich využívání.⁴⁾

S dnešním pojetím socialistických financí, které klade důraz na společenské vztahy, existující při soustřeďování a znovurozdělování peněžních

²⁾ J. Rosa, Peňažný obeh a mena, I. díl, Edičné stredisko VŠE, Bratislava, str. 25.

³⁾ Viz např. Finansy SSSR, díl I. Gosfinizdat 1933, str. 34. Podobné pojetí i v knize Finansy i kredit SSSR, 2. vydání, Gosfinizdat 1940, str. 38.

⁴⁾ Např. A. M. Alexandrov, Finansy i kredit, Gosfinizdat 1948, str. 38. D. A. Alllach-verdan, Někotoryje voprosy teorri sovětskich finansov, Gosfinizdat 1951, str. 118.

prostředků, poprvé vystoupil V. P. Djačenko, který v r. 1954 charakterizoval finance jako „soustavu peněžních vztahů, prostřednictvím kterých se uskutečňuje tvorba, rozdělování a využití fondů peněžních prostředků za účelem zabezpečení rozšířené socialistické reprodukce“. ⁵⁾ Postupně přebírali toto pojetí i jiní teoretikové a tak se toto pojetí od padesátých let stává převládajícím, a to i v naší finanční literatuře. ⁶⁾

Tato koncepce se dnes uplatňuje až na některé rozdíly při posuzování toho, které peněžní vztahy se mají zahrnout do socialistických financí, ve všech socialistických státech. ⁷⁾ Všichni se shodují na definici financí jako peněžních vztahů tvorby, rozdělování a používání peněžních fondů. Převážná většina autorů zahrnuje do pojmu financí jak peněžní vztahy, vznikající při tvorbě, rozdělování a používání centralizovaných peněžních fondů (např. státní rozpočet, úvěrový fond), tak i fondů decentralizovaných (podnikových) včetně peněžních fondů družstev. Pro další úvahy lze tedy vyjít ze společného základu, že finance jsou peněžní vztahy tvorby, rozdělování a používání peněžních fondů. Jedná se o peněžní vztahy, tak důležité pro celou společnost, že stát nejdůležitější z nich upravuje pomocí práva, aby jim dodal právní závaznosti a jejich plnění mohlo být event. vynuceno i použitím státní moci. Finanční vztahy upravené právem nazýváme vztahy finančně-právními. Finančně-právní vztahy jsou specifické právní vztahy, které se odlišují od jiných skupin právních vztahů.

Základním rysem, který charakterizuje finančně-právní vztahy a který je všem finančně-právním vztahům společný, je skutečnost, že se jedná o vztahy vyjádřené vždy v penězích.

Dalším charakteristickým rysem, který s předchozím souvisí, je majetkový charakter rozhodující většiny finančně-právních vztahů, na rozdíl např. od vztahů administrativně-právních. Finančně-právní vztahy mají totiž pro oba subjekty majetkový dosah. Např. při srážce daně ze mzdy utrpí poplatník určitou majetkovou újmu, za kterou nedostane bezprostřední protihodnotu, a na druhé straně stát zvyšuje svá aktiva.

Podle mého názoru nejdůležitějším charakteristickým znakem finančně-právních vztahů je jejich charakter jako vztahů, které se buď přímo nebo

⁵⁾ V. P. Djačenko: O prirode i funkcijach sovetskich finansov, Voprosy ekonomiki, č. 8/1954, str. 49.

⁶⁾ Bakule, Kyzlink, Picmaus, Tuček: Finance a úvěr v ČSR, SNPL Praha 1959, str. 30; J. Rosa: O socialistických financiách, Bratislava, Osveta 1959, str. 93; J. Spáčil: Finanční právo československé, Orbis, Praha 1960, str. 25 a násl.

⁷⁾ Výjimku snad tvoří jen jedna z koncepcí polských teoretiků financí, kteří vycházejí z pojetí hrubého důchodu (národní důchod + odpisy) a jeho členění na jednotlivé důchody. Finance chápou jako soustavu peněžních vztahů, prostřednictvím kterých se tvoří, rozděluje a používají peněžní důchody. Za důchody pak považují všechny peněžní příjmy (např. i mzdy, poskytnuté úvěry, daně jako příjmy státního rozpočtu apod.), a to nejen státu a podniků, ale i obyvatelstva. Tato koncepce financí zahrnuje jako zvláštní složku financí i finance obyvatelstva, resp. finance domácnosti.

nepřímou,⁸⁾ ale vždy konec konců dotýkají státem utvářených a používaných ústředních peněžních fondů.⁹⁾ Proto také jedním ze subjektů finančně-právních vztahů je většinou stát, zastupovaný některým svým orgánem (subjekt aktivní), a druhým subjektem pak fyzická osoba nebo organizace (subjekt pasivní).¹⁰⁾

Souhrn právních norem, upravujících finanční vztahy, tvoří pak finanční právo.

Finanční právo tvoří u nás samostatné právní odvětví, které je nedílnou součástí československé socialistické právní soustavy. Jak uvádí prof. Spáčil, „socialistické finanční právo je souhrn právních norem upravujících finanční činnost, jež se projevuje při soustřeďování a rozdělování části národního důchodu v peněžním vyjádření, v souladu s plněním funkcí státu tak, jak tyto funkce odpovídají dosažené etapě na jeho cestě k socialismu“.¹¹⁾

Obdobný názor zastávají i jiní autoři, např. v Sovětském svazu kolektiv autorů učebnice finančního práva pojímá „sovětské finanční právo jako odvětví sovětského socialistického finančního práva, které je souhrnem norem upravujících vztahy v oblasti finanční činnosti státu za účelem zabezpečení plnění jeho úkolů a funkcí zaměřených na vybudování komunismu v SSSR“.¹²⁾

Ojedinele se vyskytují v právní literatuře i názory, že finanční právo není samostatným právním odvětvím, event. názory, uznávající finanční

⁸⁾ Za nepřímý vztah k ústředním peněžním fondům považuje podle mého názoru prof. Spáčil vztahy decentralizovaných fondů k fondům ústředním. Viz např. *Teorie finančního práva ČSSR*, Orbis, Praha 1970, str. 57 „Kromě toho povaha právního vztahu jako finančního právního vztahu určuje i zaměření k některému z ústředních peněžních fondů (včetně základního a oběžného fondu podniků)“.

⁹⁾ Viz např. Spáčil: *Finanční právo československé*, Orbis, Praha 1960, str. 29; Spáčil: *Teorie finančního práva ČSSR*, Orbis, Praha 1970, str. 49.

¹⁰⁾ Odlišný názor zastává J. Spišiak, který tvrdí, že subjektem finančně-právních vztahů nemusí být vždy stát jako subjekt aktivní, ale že může jít i o takové vztahy, které se nedotýkají ústředních peněžních fondů, ale fondů decentralizovaných (např. podnikové finance). V tomto případě stát není subjektem finančně-právních vztahů. Dále Spišiak dokazuje, že ne vždy jde ve finančně-právních vztazích o vztahy nadřazenosti a podřízenosti, ale že mnohdy jde o projev souhlasné vůle obou stran. Spišiak proto považuje za finančně-právní vztahy všechny vztahy, které vznikají při plánovité akumulaci a rozdělování peněžních prostředků státem, chápe tedy finančně-právní vztahy širěji než třeba Spáčil. (J. Spišiak: *Finančné právo v sústave socialistického práva*. Právný obzor č. 6/1961, str. 341 a násl.)

¹¹⁾ B. Spáčil, *Finanční právo československé*, Orbis, Praha 1959, str. 39.

B. Spáčil, *Teorie finančního práva ČSSR*, Orbis, Praha 1970, str. 41.

Finanční činnost pak prof. Spáčil charakterizuje jako soustřeďování peněžních prostředků do ústředních peněžních fondů a opětné jejich rozdělování státem – tamtéž str. 25.

¹²⁾ Na pojem financí, finanční právo a jeho systém existují však i jiné názory – viz např. v publikaci V. Hácika, *Finančná propedeutika*, VŠE Bratislava, str. 14 a násl. Sovětskoje finansovoje pravo, Moskva 1961, str. 64.

právo sice za jednotný celek, ale jen jako součást práva správního. Není účelem této práce polemizovat s těmito názory, ani zdůvodňovat samostatnost odvětví finančního práva, nehledě na to, že se o to pokusili již jiní autoři. Proto pro další budu vycházet z podané definice finančního práva jako souhrnu právních norem, upravujících společenské vztahy, vznikající při soustřeďování, rozdělování a používání národního důchodu státem. Pokud jde o výše zmíněné názory, které nepokládají finanční právo za samostatné právní odvětví, resp. ho pokládají za součást práva správního, odkazují na habilitační spis doc. Vaňka, který se jak s těmito názory, tak i s úzkým pojetím finančního práva do r. 1945 (prof. Brát, prof. Vybrál), úspěšně vypořádal.¹³⁾

Každé právní odvětví, tedy i finanční právo, tvoří určitou soustavu, danou vztahem jejich jednotlivých institutů. Uspořádání finančního práva vyžaduje seskupení finančně-právních norem podobného charakteru (společným znakem všech těchto seskupení musí ovšem být, že se jedná o normy finanční, tedy normy upravující finanční vztahy), tedy vlastně jejich roztřídění podle účelového hlediska.

Podle rozdělovacího a soustřeďovacího hlediska finanční právo zahrnuje předně právo rozpočtové (právní normy týkající se soustřeďování peněžních prostředků do státního rozpočtu a jejich rozdělování), které je ovšem vhodné vzhledem ke kvantitě upravovaných finančních vztahů dále rozdělit na právo daňové, právo poplatkové, a právo upravující finanční vztahy organizací ke státnímu rozpočtu.

Dalším seskupením norem je právo úvěrové, upravující vztahy, které vznikají při soustřeďování a rozdělování peněžních prostředků návratným způsobem do a z úvěrového fondu, dále právo pojišťovací, které upravuje vztahy vznikající při soustřeďování peněžních prostředků a jejich rozdělování do a z pojistného fondu, a konečně právo měnové, upravující vztahy, které vznikají při soustřeďování peněžních prostředků a jejich rozdělování do a z fondu spravovaného pokladním plánem a s ním velmi úzce související právo devizové, upravující vztahy, vznikající při soustřeďování peněžních prostředků do devizového fondu a jejich opětovném rozdělování. Vztahy, vznikající na úseku emise a oběhu platidel, jejich vzájemných relací jak z hlediska tuzemského, tak i mezinárodního, nazýváme vztahy měnovými. Měnové vztahy jsou ostatně jako celá skupina vztahů finančních, vztahy peněžními, protože jak uvádím dále (oddíl Pojem měny, její ekonomická a právní podstata), rozhodujícím znakem měny je, že se jedná vždy o peněžní prostředky, které vydává do oběhu a jejich oběh řídí stát. Pojem „peněžní vztahy“ je ve srovnání s pojmem „měnové vztahy“ pojmem šir-

¹³⁾ S. Vaněk: Platební vztahy socialistických organizací v ČSSR, jejich organizace a právní úprava, docentská habilitační práce, Praha 1964, právnická fakulta University Karlovy.

ším a zahrnuje v sobě i vztahy měnové jako zvláštní druh vztahů peněžních.

I u vztahů měnových je nepochybné jejich sepětí s ústředními peněžními fondy. Aktivním subjektem měnových vztahů je stát ať již přímo nebo zastoupený svými orgány, subjektem pasivním organizace nebo občané. Všechny měnové vztahy pak přímo nebo nepřímo souvisejí s fondy a prostředky, spravovanými měnovým plánem, zvláště pak s fondem, spravovaným plánem pokladním.

Nejdůležitější z měnových vztahů jsou upraveny právem a tvoří právo měnové, které je součástí práva finančního. Měnové právo je možno charakterizovat jako souhrn právních norem, upravujících měnovou jednotku, její paritu, emisi a oběh platidel, jeho řízení a vztahy k jiným měnám.

Měnové právo se velmi úzce stýká s právem devizovým,¹⁴⁾ jak vyplývá i z další části této kapitoly. Měnové předpisy však předcházely předpisům devizovým. Jestliže je vznik devizových předpisů spojen až s první světovou válkou, pak měnové předpisy jsou známy už mnohem dříve. První evropské peníze byly raženy v Lydii v Řecku okolo roku 700–650 před našim letopočtem. V českých zemích je význam mincovnictví v hospodářském i politickém dění státu zcela nesporný. Již od 13. století existoval u nás mincovní regál panovníka a ochrana tohoto regálu byla, jak praví V. Vaněček, přímo životní otázkou státních financí.¹⁵⁾ Předmětem našeho dalšího zájmu budou právě některé aktuální otázky práva měnového, týkající se hlavně vnějších měnových vztahů a s nimi úzce související problematika devizově-právní.

2. POJEM MĚNY, JEJÍ EKONOMICKÁ A PŘÁVNÍ PODSTATA

V každé společnosti, kde existuje zbožní výroba, existují jako její důsledek peníze. Peníze musí sloužit jako určité měřítko, tedy poměr, ve kterém je možno vyměňovat jedno zboží za zboží druhé. Původně tuto funkci zastávalo zlato, které se vydělilo od ostatního zboží a stalo se jeho všeobecným ekvivalentem. Později se však ukázalo, že plnohodnotné peníze (zlato) mohou být v oběhu nahrazeny pouze znaky peněz. Tato skutečnost vedla k vydávání papírových peněz, státovek a bankovek (viz dále).

Existence peněz a peněžního hospodářství je výsledkem živelného ekonomického vývoje zbožního hospodářství. Peníze a peněžní hospodářství nejsou výtvorem právního řádu. Právní řád upravuje peněžní hospodářství

¹⁴⁾ Charakteristika devizově-právních vztahů – viz kandidátská disertační práce M. Ba-keše: „Právní úprava devizových vztahů se zvláštním zřetelem na zahraniční cestovní ruch“ (kapitola I.: Československé devizové právo a jeho místo v naší právní soustavě), knihovna právnické fakulty Praha.

¹⁵⁾ V. Vaněček: Dějiny státu a práva v Československu, Orbis, Praha, 1964, str. 216 a dále M. Svoboda: Devizové právo a právní problémy jeho uplatňování, docentská habilitační práce, knihovna právnické fakulty Praha, str. 11.

tím, že stanoví měnu a měnovou soustavu. Zvláštnosti historického vývoje států vedly k tomu, že měny a měnové soustavy v jednotlivých státech jsou zpravidla různé, naproti tomu peníze v ekonomickém slova smyslu, jako všeobecný ekvivalent, jsou ve všech státech tytéž.¹⁶⁾

Tedy pojem peněz a měny není tentýž. Již ve starších, předválečných pracích finančních, se oba tyto pojmy odlišují.

Tak v Klierově Veřejném peněžnictví jsou peníze definovány jednak v širším slova smyslu jako „každý statek, jenž v obchodním styku slouží za vyrovnávací prostředek nějakého plnění a má všeobecnou platnost pro obvyklé nebo zákonné vyrovnávání závazků“. Peníze tedy předpokládají obchodní styky a vznikají až v době, kdy je člověk začíná pěstovat. V užším slova smyslu se pojmu „peníze“ užívá „pouze pro označení platidel kovových a papírových, ač v širším smyslu zahrnují také platidla přírodní“.¹⁷⁾

Tamtéž je i definována měna, a to jako „druh peněz, který ve státě platí za peníze, které tedy každý jest povinen přijmout za platidlo a v nichž se také pohybuje veškeré veřejné hospodářství“.¹⁸⁾

Podobně je měna definována i ve Vocáskově obchodní příručce Peníze již z roku 1912. „Státy zákonem ustanovují standard hodnot a obecné platidlo. Tímto zákonným standartem měří se např. způsobená škoda, výnos domu, výnos pozemku, výše daně etc. Strany uzavírající smlouvy nemusí se napřed dorozumívati o tom, kterým druhem peněz bude placeno. Aby se zamezily spory, stát ustanovuje zákonem, které druhy mincí budou standartem hodnot a platidlem.“¹⁹⁾

Tedy pojem peněz a měny není totožný. Rozhodujícím znakem měny je, že jsou to peněžní prostředky, které vydává do oběhu a jejich oběh řídí stát. Stát určuje zákonodárstvím jednak peněžní zboží, tj. zboží, které má sloužit jako všeobecný ekvivalent a tím plnit funkci míry hodnot, a dále stanoví měřítko cen. Stát je ovšem jak při stanovení peněžního zboží, tak při stanovení měřítka cen omezen působením ekonomických zákonů. Právní úprava měny, i když je volním právním aktem, je vždy podmíněna ekonomickou skutečností.

Stanovení měny je tedy právní akt, který se týká peněz v jejich ideálních funkcích. Naproti tomu měnový systém upravuje po stránce právní především reálné funkce peněz.²⁰⁾ Měnový systém je určitý způsob, kterým se určuje ražba měnového kovu, organizace peněžního oběhu, stanovení měnové jednotky, způsob emise a její regulování, stanovení parit, kursů měn

¹⁶⁾ E. Němeček: Teorie měnových kursů v kapitalistické soustavě, Academia, Praha 1967, str. 13.

¹⁷⁾ Č. Klier: Veřejné peněžnictví, Nákl. České grafické unie, a. s., Praha 1925, str. 3.

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 33.

¹⁹⁾ J. Vocásek: Peníze, Praha 1912, nakl. E. Weinfurter, str. 20.

²⁰⁾ E. Němeček: Teorie měnových kursů v kapitalistické soustavě, Academia, Praha 1967, str. 13.

a podmínky směnitelnosti měn. Z právního hlediska se bude hlavně jednat o právní normy, upravující měnovou jednotku, její krytí, způsob vydávání a oběhu peněz a dále poměr vlastní měnové jednotky k měnovým jednotkám zahraničním, event. podmínky směnitelnosti vlastní měnové jednotky ať již pouze za jiné zahraniční měny, nebo i za měnový kov (kovy).

Jedním ze dvou hlavních předpokladů právní úpravy měny je vedle stanovení peněžního zboží i stanovení měřítka cen, které se provádí tak, že se zvolí určité množství peněžního zboží, tedy měnového kovu za základ, a toto určité základní množství peněžního zboží se označí určitým názvem (koruna, rubl, dolar apod.). Tím vznikne měnová jednotka, která se obvykle dělí ještě na menší díly (koruny na haléře, rubl na kopějky, dolar na centy apod.), většinou podle principů desetinné soustavy.

Měnová jednotka je tedy peněžním názvem základního množství peněžního zboží, které slouží v určitém státě jako základ měřítka cen. Jako stanovení měny i stanovení měnové jednotky je volním právním aktem, který by však měl být vždy podmíněn ekonomikou státu. Pokud tomu tak není, projeví se tato skutečnost deformací měnových vztahů.

Měnová jednotka tedy určuje vždy, které zboží je peněžním zbožím (míra hodnot) a dále určuje, jak velké množství tohoto peněžního zboží je základem pro porovnání cen (měřítko cen). Ekonomická podstata měnových jednotek je ve všech zemích stejná. Jsou to peněžními názvy označená množství téhož zboží. Čím se však měnové jednotky odlišují? Nebude to jen nominální zlatý obsah nebo její název.

→ Po právní stránce je možno mluvit o vlastní měně jen tehdy, má-li dotyčná země vlastní zákonná platidla, přičemž i když dotyčná země připouští dovoz cizích platidel, nesmí mít tato cizí zákonná platidla povahu platidel zákonných. Po právní stránce se tedy měny každého státu odlišují různou právní úpravou a svrchovanou mocí státu, nepřipustit ve vlastní zemi zákonný oběh cizích platidel.

Ekonomická odlišnost měn se pak projevuje v tom, že měnové jednotky různých měn i se stejným nominálním obsahem mají různou kupní sílu a cenové hladiny v nich vyjádřené vykazují odlišný pohyb.²¹⁾ Jak uvádí E. Němeček v již citované práci, např. úroveň cen ve Velké Británii, Ghaně, Iráku atd. není stejná, i když jejich měnová jednotka má týž nominální zlatý obsah.

Přesto rozdílnost kupních sil měnových jednotek, jak říká Němeček dále, nemůže být tím, co měny skutečně podstatně odlišuje. Ekonomická rozdílnost národních měn vynikne teprve tehdy, jakmile začneme zkoumat směnné poměry měnových jednotek navzájem, čili měny v jejich vzájem-

²¹⁾ E. Němeček: Teorie měnových kursů v kapitalistické soustavě, Academia, Praha 1967, str. 19.

ném vztahu, měnové vztahy. Tak se ukáže, že i směnný poměr měnových jednotek s naprosto stejným nominálním zlatým obsahem se jen málokdy rovná přesně poměru 1 : 1.

Formou projevů měnových vztahů jsou pak měnové kursy,²²⁾ které vyjadřují cenu měnové jednotky vlastní země vyjádřenou v cenové jednotce země jiné.

3. PŘEHLED MĚNOVÝCH SOUSTAV

Problematika měnových soustav, tedy způsobu vydávání a organizace oběhu platidel, je spojena s jejich historickým základním rozlišením na tři nejdůležitější druhy:

- a) metalické měnové soustavy,
- b) úvěrové měnové soustavy,
- c) papírové měnové soustavy.

a) Metalická měnová soustava je takový systém, při kterém v zemi obíhá jako zákonitě platidlo jen kov ve formě mincí, převážně z drahých kovů. Každá metalická měnová soustava musí mít určen měnový kov, tj. drahý kov, který bude základem pro ražení mincí, dále peněžní jednotku, kterou se rozumí množství drahého kovu v měnové jednotce a dále způsob ražby mincí, tj. jejich emise.

Existují dva způsoby ražby mincí. Jednak volná ražba mincí, kdy má každý občan právo přinést mincovně drahý kov a dát si z něho narazit mince, a omezená ražba, kdy právo razit mince má přímo stát. Mince mohou být raženy jako plnohodnotné, kdy hodnota drahého kovu, z kterého jsou vyrobené, odpovídá hodnotě na nich vyražené, a dále mince neplnohodnotné.

Neplnohodnotnými mincemi se stávají postupem času mince plnohodnotné, protože se opotřebovávají a ztrácejí na váze. S tím každý stát počítal, a proto obvykle stanovil právní normou, tzv. *remedium*, což je přípustná odchylka skutečné váhy mince od váhy, kterou by měla mince vzhledem k hodnotě, na ní vyznačené.

Mnohdy však sám stát vydával do oběhu mince neplnohodnotné, kdy hodnota, vyznačená na minci, neodpovídala hodnotě drahého kovu, z kterého byla mince vyrobena (např. použil se kov lacinější u mincí nízké nominální hodnoty). Neplnohodnotné mince musely mít však vždy na rozdíl od

²²⁾ Vedle pojmu měnový kurs se mluví i o kursu devizovém, který je však pouze rozdílem mezi ekonomickým obsahem a formou jeho projevu v mezinárodních platebních stycích. Název měnový kurs se používá pro kursy valut (hotové peníze), kdežto název devizový kurs pro kursy platebních dokumentů, které zastupují hotové peníze (např. šeky). Proto dále používám většinou názvu měnový kurs, přičemž pod tento pojem zahrnuji jak kursy valut, tak i kursy deviz.

mincí plnohodnotných zákonnou úpravu oběhu, tj. hlavně stanovení nejvyššího počtu, který musí fyzické osoby přijímat při prováděných platbách. Z metalických měnových soustav byl nejrozšířenější zlatý a stříbrný monometalismus a bimetalismus (bimetalismus pak ve formě paralelní nebo dvojité měny). Zlatý monometalismus se uplatňoval i v Rakousku-Uhersku.

Pohyb zlata nebyl řízen státem a mezinárodní kursy měn se odchylovaly od zlatého obsahu peněžní jednotky národních měn pouze v rámci tzv. zlatých bodů. Horní zlatý bod vyjadřoval hranici nejvyššího kursu měny a naopak dolní byl limitem nejnižšího kursu. Při vyrovnané hospodářské situaci byl měnový kurs v souladu s paritou. Vzájemné platební závazky byly vyrovnávány tuzemským dlužníkem buď tím, že za národní měnu nakoupil denním kursem měnu zahraničního věřitele, nebo zlato, které pak vyvezl do zahraničí a zde je prodal za věřitelovu národní měnu. Pokud při porušení měnové rovnováhy docházelo k poklesu kursu pod hranici dolního zlatého bodu, řešila se situace vývozem zlata, který vedl ke snížení závazků dlužnické země v zahraničí, což naopak vyvolalo zvýšenou poptávku po této měně a tím i opětovné zvýšení jejího kursu. Kursy se tedy vyrovnávaly víceméně automaticky. Banky sice vlastnily v tomto období určité zlaté rezervy, ale se zlatem neobchodovaly; obchody se zlatem prováděli pouze soukromí podnikatelé formou devizových arbitráží.

Soustava standardu zlaté mince, charakteristická volnou výměnou bankovek za zlato, a tedy i svým způsobem automatickým přizpůsobováním vnitřní cenové hladiny změnám ve vývoji hodnoty zlata a hodnoty všeho ostatního zboží a volným mezinárodním pohybem zlata, fungovala až do vzniku první světové války,²³⁾ která byla hlavní příčinou rozvratu měny a celého finančního hospodářství dvacátých let. K zlatému monometalismu se Rakousko-Uhersko ani nástupnické státy již nikdy nevrátily.

b) Dalším typem měnových soustav jsou úvěrové měnové soustavy, založené na alespoň převažujícím oběhu úvěrových peněz — bankovek. Původní bankovky byly vlastně směnky depozitních, později cedulových bank, sloužící jako úvěrové peníze, volně směnitelné za měnový kov. Do oběhu se dostávaly obvykle tak, že emisní banka reeskontovala obchodní směnky, které jí postoupily obchodní banky.

Zpočátku byly bankovky vydávány do oběhu všemi bankami jako náhrada plnohodnotných peněz a banka emitovala do oběhu bankovky pouze náhradou za přijaté drahé kovy. Oběh bankovek se tedy vyvinul historicky z metalických měnových soustav.

Později však banky na základě zkušeností zjistily, že k úhradě svých závazků vůči věřitelům nepotřebují mít ve svých pokladnách takové množ-

²³⁾ M. Tuček a kol., Socialistické finance, NPL 1965, str. 484.

ství drahých kovů, které odpovídá nominální hodnotě bankovek, daných do oběhu. Bankovky se tedy začaly emitovat nejen jako protihodnota v bance uložených měnových kovů, ale i formou úvěrů, což vedlo i k růstu množství peněz v oběhu. Míra úvěru byla ohraničena tím, aby banka byla schopna na požádání směňovat jí předložené bankovky za drahý kov. Přechod na oběh bankovek umožnil přizpůsobovat množství peněz skutečným potřebám oběhu bez ohledu na celkový růst těžby drahých kovů ve vztahu k růstu výroby.

c) Posledním typem měnových soustav je soustava peněz papírových, o které hovoříme tehdy, když základem peněžního oběhu jsou pouze znaky plnohodnotných peněz — peníze papírové.

Z právního hlediska mohou mít papírové peníze hlavně formu státovek, nesměnitelných bankovek anebo i neplnohodnotných mincí. Podobnou ekonomickou povahu jako papírové peníze mají i neplnohodnotné mince. Možnost náhrady plnohodnotných platidel platidly neplnohodnotnými vyplývá z funkce peněz jako oběživa a stát tuto možnost začal velmi brzy využívat.²⁴⁾

Papírové peníze vlastně zastupují plnohodnotné peníze v oběhu. Jejich klasickou formou jsou státočky, které emitoval stát do oběhu na krytí svých potřeb, hlavně když vydaje převyšovaly jeho daňové příjmy. Pomocí státoček se tedy většinou uhrazoval deficit státního rozpočtu, což vyvolávalo inflační tendence. Ke stahování státoček na druhé straně docházelo tehdy, jestliže měl stát rozpočtový suficit.

V dnešní době, kdy již neexistuje klasická směnitelnost měn za zlato, jsou vydávány do oběhu papírové peníze i ve formě nesměnitelných bankovek. Jestliže jsou dodržovány požadavky zákona peněžního oběhu o nutném množství peněz na zabezpečení reprodukčního procesu v národním hospodářství, je vcelku jedno, jestli ve státě obíhají plnohodnotné mince anebo jejich náhrady ve formě papírových peněz. Pokud ovšem je v oběhu více peněz, než to vyžadují potřeby národního hospodářství, může dojít k poruchám peněžního oběhu.

Je tedy možno konstatovat, že proti dřívějšímu stavu se podstatně mění vztah mezi bankovně úvěrovými penězi a měnovým kovem (zlatem). Vnitřní směnitelnost bankovek za měnový kov byla prakticky opuštěna, princip kovového krytí bankovek se zrušil a ve vnitřní ekonomice se bankovky emitují nezávisle (ekonomicky i právně) na zásobách měnového zlata. Smě-

²⁴⁾ První historicky doložený případ oběhu papírových peněz je znám ze starověké Číny. Z novější historie je zaznamenán oběh papírových peněz v americkém státě Massachusetts v r. 1690. V předmonopolistickém stadiu kapitalismu se papírových peněz v širším rozsahu používalo hlavně v Rusku, Francii, Rakousku-Uhersku a v USA.

nitelnost některých měn se dnes udržuje pouze pro cizozemce (v odborné literatuře tzv. nonrezidenti), a to ještě s řadou omezení.

Uvolňuje se i samotný vztah mezi bankovní emisí platidel, obchodním úvěrem a obchodními směnkami. Klasická forma bankovně úvěrové emise platidel byla spojena s rozvinutým obchodním úvěrem a rozšířením úlohy obchodních smenek. V dnešním vývoji se tyto vztahy modifikují, hlavně rozšířením přímého bankovního úvěrování.

A konečně vzniká nový druh bankovně úvěrových peněz, tzv. peníze bez-hotovostní (žirální, účetní).²⁵⁾ Bezhotovostní peníze vznikly z původních bankovních depozit. Majitelé plnohodnotných mincí ukládali část svých peněz v bankovních depozitech. Tím se zajišťují nejen proti krádeži, ale také získávají bankovní směnky, kterými je možno snáze platit. S rozvojem obchodu a bankovníctví se rozšiřuje placení převodem na bankovních účtech. Bankovní depozita dostávají dvojí význam: na jedné straně vystupují jako pohledávka věřitele za bankou, na druhé straně slouží jako platební nástroj.²⁶⁾

4. CHARAKTERISTICKÉ RYSY MĚNOVĚ-PRÁVNÍCH A DEVIZOVĚ-PRÁVNÍCH VZTAHŮ

Jak jsem již předeslal, měnově-právní vztahy a vztahy devizově-právní jsou vztahy, které mají řadu společných rysů. Někdy bývá dokonce devizové právo zahrnováno do práva měnového. Některé instituty, např. měnové kursy, byly až do účinnosti nového devizového zákona upraveny jak v normách měnového charakteru (zákon č. 41/1953 Sb.), tak i v devizovém zákoně.

Domnívám se, že jak z hlediska systému finančního práva, tak z hlediska praktického, tj. z hlediska aplikace měnových a devizových předpisů v praxi má význam řešení otázky jejich totožnosti resp. odlišnosti. Proto mám za to, že je nutné navzájem tyto dva druhy vztahů porovnat a uvést nejen jejich shodné rysy, ale i rysy, které je navzájem odlišují.

Československé měnové právo, jak bylo výše zdůvodněno, je součástí československého finančního práva. Měnové právo upravuje vztahy, spojené se soustřeďováním peněžních prostředků do fondu spravovaného pokladním plánem a jejich opětovným rozdělováním. Do oblasti měnového práva patří právní normy, upravující měnovou jednotku, její zlatý obsah a vztah k zahraničním měnám (tj. kurs měny), organizaci a řízení emise a oběhu

²⁵⁾ Jiří Petřivalský: Úvěrová a měnová teorie a politika, díl I., SPN, Praha 1969, str. 39 a násl.

²⁶⁾ Tamtéž.

platidel. V budoucnu by do měnového práva měly patřit i právní normy, upravující podmínky směnitelnosti měny.

I měnové právo se realizuje prostřednictvím právních vztahů. Hlavním předpokladem vzniku, zániku nebo změny měnových právních vztahů, jakož i právních vztahů obecně, je právní norma. Na příslušné právní normě, která dodává právnímu vztahu závaznosti, je závislý charakter vztahu.

Československé měnové právo je upraveno v různých právních předpisech. Na prvním místě je nutno uvést čl. 14 ústavního zákona č. 143/1968 Sb. o čs. federaci ve znění ústavního zákona č. 125/1970 Sb., dále některá ustanovení zákona č. 144/1970 Sb. o Státní bance československé a zákona č. 41/1953 Sb. o peněžní reformě ve znění zákonného opatření č. 25/1961 Sb. a i řadu mezistátních a mezibankovních dohod. Dále jsou měnově-právní ustanovení obsažena v různých předpisech nižší právní síly, jako ve vládním nařízení č. 7/1954 Sb. o oběhu zákonných peněz ve znění vládního nařízení č. 17/1960 Sb.

Dalšími předpoklady a zároveň prvky právního vztahu jsou subjekty právního vztahu, práva a povinnosti subjektů a objekt právního vztahu. Pro měnově-právní vztahy není typické, aby se realizovaly přímo, pouze s účinností právní normy (samozřejmě při existenci subjektů a objektu právních vztahů). Většinou pouhým vydáním měnově-právní normy ještě právní vztah nevzniká a k tomu, aby vznikl, je kromě subjektů, jejich práv a povinností a objektu, zapotřebí ještě, aby nastaly v konkrétním případě určité okolnosti, právní normou předvídané — (právní události, nebo právní či protiprávní jednání), právní skutečnosti. Typickými právními skutečnostmi, které zakládají vznik, zánik nebo změnu měnově-právních vztahů, jsou právní jednání, ať již jsou to právní úkony subjektů práva (např. výměna poškozených platidel), nebo individuální právní akty (akty aplikace práva), pokud jsou konstitutivního charakteru (např. úprava měnového kursu).

Právní vztah je vztah mezi lidmi a proto dalším předpokladem vzniku právního vztahu a zároveň jeho prvkem jsou lidé resp. kolektivy lidí, kteří jsou způsobilí být účastníky právního vztahu. Protože právní vztah je tedy vztah mezi lidmi, předpokládá existenci nejméně dvou subjektů. Pokud jde o vztahy měnově-právní, které jsme podřadili vztahům finančně-právním, jedním ze subjektů bude stát nebo orgán či organizace státem pověřená, nejčastěji Státní banka čs. nebo ministerstvo financí. Tento subjekt je subjektem nadřazených, který vyžaduje od subjektu podřízeného určité chování či zdržení se nějakého chování. Subjektem podřízeným jsou občané nebo organizace.

I v měnově-právním vztahu vystupují lidé nebo kolektivy lidí jako nositelé oprávnění a povinností, stanovených a zajištěných právní normou.

Dalšími prvky měnově-právního vztahu jsou tedy oprávnění (nazývaná též subjektivní právo) a povinnosti subjektů. Každý právní vztah je vlastně soustava určitých vzájemných oprávnění a povinností účastníků právního vztahu. Oprávnění jednoho subjektu vždy odpovídá povinnost druhého subjektu a naopak. Oprávnění a povinnosti subjektů každého právního vztahu vyplývají z právní normy, z její dispozice.²⁷⁾

Pro měnově-právní vztahy, resp. pro velkou většinu z nich, jsou typická tzv. absolutní oprávnění, kdy vůči jeho subjektu vystupuje neurčitý počet subjektů právních povinností. Povinností je vždy povinnost všech ostatních subjektů práva zdržet se všeho, čím by rušili využívání onoho oprávnění.²⁸⁾ Jako příklad je možno uvést třeba právo Státní banky čs. vydávat do oběhu platidla, dále stanovit úřední kursy měn apod.

Posledním prvkem měnově-právního vztahu je objekt právního vztahu. Objektem měnově-právního vztahu je určitá skutečnost, ohledně níž subjekty práva vstupují spolu do právního vztahu a která je předmětem jejich vzájemných oprávnění a povinností. U vztahů měnově-právních je tímto objektem měna, na jejíž právní úpravě a organizaci oběhu má stát z důvodů ekonomických eminentní zájem. A je to právě podle mého názoru měna jako druh peněz a předmět právního vztahu, která odlišuje tyto vztahy od jiných vztahů finančně-právních, se kterými má společné všechny další znaky.

Měnově-právní vztahy jsou vztahy velice složité, zvláště pokud jde o tu jejich oblast, která se týká vztahu naší měny k měnám cizích států. Je proto podle mého názoru nutné zkoumat je v širší souvislosti s ostatními vztahy finančně-právními a někdy dokonce i se vztahy, spadajícími do jiného právního oboru (např. mezinárodní právo veřejné i soukromé).

Na prvním místě je nutno se však zabývat měnovými právními vztahy ve velmi úzké souvislosti se vztahy devizově-právními, se kterými se někdy dokonce překrývají.²⁹⁾

Při hospodářských, kulturních, turistických, sportovních a jiných stycích s cizinou vstupují jejich účastníci do určitých vztahů, jejichž předmětem jsou cizozemské platební prostředky, ať již v hotovosti nebo v jiné formě (platební dokumenty znějící na cizí měnu), zlato a jiné hodnoty, které mohou být na cizozemské platební prostředky přeměněny (zahraniční cenné papíry). Cizozemské platební prostředky, zlato a zahraniční cenné papíry nazývám dále devizovými prostředky.³⁰⁾ K podobným vztahům, je-

²⁷⁾ Teorie státu a práva, díl I., Orbis, Praha 1967.

²⁸⁾ Podrobněji o tzv. absolutních a relativních subjektivních právech viz Teorie státu a práva, díl I., Orbis, Praha 1967.

²⁹⁾ Jedním z předmětů devizově-právních vztahů jsou např. valuty, což je vlastně zahraniční měna.

³⁰⁾ § 5 zákona č. 142/1970 Sb. o devizovém hospodářství.

jichž předmětem jsou také devizové prostředky resp. hodnoty, které mohou být na devizové přeměněny, dochází však nejen při zahraničních stycích, ale také při manipulaci s těmito hodnotami v tuzemsku.

Všem těmto vztahům je tedy společné, že jejich předmětem jsou devizové prostředky nebo hodnoty, které mohou být na prostředky devizové přeměny. Protože je možno těmito hodnotami vyrovnávat zahraniční závazky, má na kontrole jejich oběhu vždy zájem především stát. Není tedy manipulace s těmito hodnotami soukromou věcí fyzických nebo právnických osob, ale věcí celé společnosti, protože se vždy ať již přímo nebo nepřímo v menším či větším rozsahu projeví na stavu devizové pokladny státu.

Dalším charakteristickým rysem těchto vztahů je skutečnost, že se jedná vždy o vztahy, které mají pro subjekty vstupující do těchto vztahů, majetkový dosah. Vždy jde ovšem o majetek „devizového charakteru“, tj. hodnoty, kterými lze vyrovnávat zahraniční platební závazky. Někdy může při těchto vztazích u jednoho ze subjektů dojít ke zmenšení nebo zvětšení jeho devizového majetku, jindy jde pouze o omezení dispozičního práva s takovýmto majetkem.

Veškeré tyto vztahy, jejichž charakteristické rysy jsem uvedl, nazýváme devizovými.³¹⁾ Nejdůležitější z těchto devizových vztahů jsou upraveny právními normami.

Devizově-právním vztahem je tedy takový vztah mezi lidmi, v němž lidé vystupují jako nositelé určitých oprávnění s povinnostmi stanovených a zabezpečených právní normou. Devizově-právní vztahy vznikají v procesu právní úpravy devizové činnosti státu.

Československé devizové hospodářství je upraveno v zásadě zákonem č. 142/1970 Sb. a prováděcí vyhláškou č. 143/1970 Sb. Normy devizového práva jsou však obsaženy i v dalších předpisech, které s výše uvedenými úzce souvisejí a které upravují některé oblasti devizového hospodářství. Je to např. zákon č. 144/1970 Sb. o Státní bance československé, platební mezistátní dohody apod.

Právní norma může být sama (samozřejmě pokud existuje subjekt a objekt) předpokladem devizově-právního vztahu. Takováto konstrukce není ovšem ani pro devizově-právní vztahy obvyklá, neboť převážná většina těchto vztahů vzniká na základě právních skutečností, ať se již jedná o právní události nebo o právní resp. protiprávní jednání (např. nesplnění nabídkové povinnosti, koupě valut od devizových cizozemců apod.).

Dalším prvkem devizově-právního vztahu jsou jeho subjekty. Subjekty devizově právního vztahu vystupují ve vztahu nadřazenosti a podříze-

³¹⁾ Podrobněji viz M. Bakeš: Československé devizové právo a jeho místo v naší právní soustavě, AUC — Iuridica No. 2/1970, str. 123–136 a kandidátská disertační práce „Právní úprava devizových vztahů se zvláštním zřetelem na zahraniční cestovní ruch“.

nosti.³²⁾ Jedním ze subjektů bývá orgán státního devizového monopolu, který vystupuje jako subjekt aktivní, tj. subjekt mající právo požadovat určité plnění, resp. zdržení se určitého konání na subjektu podřízeném. Subjektem podřízeným jsou fyzické osoby nebo organizace.

Subjekty devizově-právních vztahů dělíme na devizové tuzemce a devizové cizozemce (§ 6 devizového zákona). Podle čs. devizového zákona a jeho prováděcí vyhlášky jsou devizovými tuzemci fyzické osoby, které mají v tuzemsku bydliště nebo se zde alespoň po dobu jednoho roku zdržují, dále českoslovenští státní občané, kteří se zdržují v zahraničí se souhlasem příslušných státních orgánů a rodinní příslušníci takových osob, které se s nimi v zahraničí zdržují, jakož i osoby právnické, které mají v tuzemsku své sídlo. Jiné fyzické a právnické osoby jsou devizovými cizozemci. Výjimky z tohoto pravidla jsou stanoveny v § 1 prováděcí vyhlášky č. 143/1970 Sb.

Otázka devizové příslušnosti, tj. zda určitý subjekt má být považován z hlediska devizového za tuzemce nebo cizozemce, je řešena z jiného hlediska než z hlediska státní příslušnosti, což platí hlavně pro fyzické osoby. Devizový zákon je totiž normou hospodářského charakteru. Např. při transferech devizových prostředků půjde vždy v první řadě o materiální aspekt a až v druhé řadě o aspekty formální. Z hlediska úpravy mezinárodního platebního styku je vždy rozhodné, kde má osoba své bydliště resp. podnik své sídlo, kde tedy leží hodnoty podléhající transferu. Z tohoto hlediska je pak jistě druhořadou okolností otázka státní příslušnosti.

Skutečností rozhodnou pro určení devizového statutu, může být u fyzických osob nejen jejich bydliště, tj. trvalý pobyt v Československu, ale dokonce jen „zdržování se v tuzemsku po dobu alespoň jednoho roku“, tj. pobyt pouze přechodný.

Z hlediska devizového zákona nevadí, zdržuje-li se cizí státní příslušník na území naší republiky na různých místech. Pokud ovšem z takového pobytu mají vyplynout pro dotyčnou osobu stejné důsledky devizově právní jako pro našeho státního příslušníka, musí tento pobyt trvat nepřetržitě minimálně jeden rok. Tato lhůta se pokládá za přiměřenou, aby osoba, která žije a event. pracuje v ČSSR po dobu jednoho roku, mohla být považována z hlediska devizové příslušnosti za devizového tuzemce.

Devizově-právní vztah musí zahrnout jak oprávnění strany jedné, tak i povinnost strany druhé, i když se někdy zdá, že právní norma stanoví pouze povinnost. Vezmeme-li si jako příklad tzv. povinnost nabídkovou, tj. povinnost devizových tuzemců nabídnout do určité lhůty Státní bance čs. k odkupu některé devizové prostředky, vidíme, že nejde jen o povinnost

³²⁾ Jsou však možné i výjimečné případy, kdy subjekty devizově právních vztahů vystupují jako rovnoprávní partneři (např. devizové přísliby Státní banky čs.).

pasivního subjektu k určitému plnění, ale oprávnění subjektu aktivního takovéto plnění na povinném subjektu požadovat.

Oprávnění a povinnosti subjektů právního vztahu se vztahují vždy k nějakému objektu, tj. k předmětu, pro který tyto subjekty spolu vstupují do právního vztahu.

Tímto předmětem, pro který subjekty vstupují do devizově-právních vztahů, jsou devizové prostředky a jiné hodnoty, které mohou být zpeněženy za cizí platební prostředky³³⁾ (např. prodejem zděděné zahraniční nemovitosti získá devizový tuzemec výnos v devizách, takže z tohoto hlediska i zahraniční nemovitost zděděnou devizovým tuzemcem je nutno považovat za hodnotu, s níž je možno nakládat pouze v souhlase s devizovým zákonem).

Pod pojmem devizové prostředky rozumí devizový zákon takové hodnoty, kterých může být použito k vyrovnávání zahraničních závazků — valuty, devizy, zlato a zahraniční cenné papíry (§ 5 devizového zákona).

Ve smyslu zákona

- a) se valutami rozumějí bankovky, státovky a všechny druhy oběžných mincí cizích států a devizami veškeré druhy výplat na zahraniční místa, jakož i platební dokumenty znějící na cizí mětu (směnky, šeky, akreditivy, poukázky apod.),
- b) zlatem se rozumí zlato ve stavu nezpracovaném nebo v polotovarech, a obsahují-li více než 5 ‰ ryzího zlata, také směsi, slitiny, zlomky a zlaté mince,
- c) cennými papíry se rozumějí akcie a jiné dokumenty zakládající účast na majetku (podílové listy, certifikáty aj.), dílčí dluhopisy (dluhopisy státních a jiných veřejným půjček, zástavní listy, dluhopisy bank, průmyslových podniků aj.), jakož i dividendové a úrokové kupóny a talony; zahraničními cennými papíry jsou cenné papíry, které jsou splatné nebo byly vydány v zahraničí.

Do kategorie devizových prostředků nepatří tuzexové poukázky. Tuzexové odběrní poukazy, i když vznikly na základě prodeje devizových hodnot Státní bance resp. jiným jí pověřeným peněžním ústavům, nemohou být hodnotami chráněnými devizovým zákonem, protože oproti výše definovaným jiným hodnotám, nemohou nikdy znovu fungovat jako devizové prostředky. Výměnou devizových prostředků za tuzexové odběrní poukazy ztrácí jejich vlastník právní nárok znovu je po určité době konvertovat na tutéž efektivní valutu, devizu nebo drahý kov, ze které vznikly. Proto dle mého názoru i dispozice s tuzexovými odběrními poukazy nepodléhá ustanovením devizového zákona.

³³⁾ V širším slova smyslu je ovšem předmětem devizově právních vztahů celá oblast devizového hospodářství socialistického státu.

Taktéž nemůžeme považovat za devizové prostředky tzv. vouchery vyskytující se velmi často v zahraničním cestovním ruchu. Voucher nepatří ani k platebním dokumentům ani k cenným papírům. Voucher je poukázkou na služby, které si zahraniční návštěvník zaplatil předem ve své cestovní kanceláři a ve své národní měně (nebo pokud se týče našeho občana zaplatil v Kčs u některé čs. cestovní kanceláře) a na základě které bude pak čerpat služby v ČSSR resp. pokud jde o našeho občana, v zahraničí.

Tyto vouchery se vydávají pouze na základě dohod, uzavřených mezi partnerskými cestovními kancelářemi. Na základě těchto voucherů je možno buď přímo požadovat služby (ubytování, stravování) nebo je předložit k proplacení (dle toho, na co příslušný voucher zní). Vouchery proplatí devizovému cizozemci cestovní kancelář vždy v čs. korunách. Pokud zahraniční zákazník během svého pobytu celou hodnotu voucheru nevyčerpá, voucher na zbývající částku může volně vyvézt a u své domácí cestovní kanceláře si jej dát honorovat ve své tuzemské měně. V případě, že však nevyčerpá korunovou protihodnotu proplacenou naší cestovní kanceláří, nemá nárok na její zpětnou úhradu ve své domácí měně, může si pouze otevřít u Živnostenské banky cizozemský účet a zbylé korunové částky použít při příští návštěvě Československa. Zahraniční návštěvník nemá právo hodnotu voucheru konvertovat na tuzexové poukázky, a to i tehdy, když voucher rezultuje s některou z konvertibilních měn.

Ze všech těchto důvodů a hlavně pak proto, že proplacením voucheru v Československu nezískává zahraniční návštěvník žádnou z devizových hodnot ve smyslu čs. devizového zákona, mám za to, že ani vouchery nemůžeme počítat k devizovým prostředkům či jiným hodnotám, podléhajícím ustanovením devizového zákona.

Jak jsem již uvedl, měnově-právní vztahy i devizově-právní vztahy mají své charakteristické zvláštnosti, které je odlišují od jiných právních vztahů. Přesto však samotný tento fakt není podle mého názoru důvodem ke vzniku samostatného právního odvětví. Jak říká např. P. Levit, společenské vztahy se musí odlišovat „podstatným způsobem a jejich kvantita musí být tak závažná, že podněcuje zájem vládnoucí třídy na specifické a zevrubné úpravě těchto vztahů.“³⁴⁾ Podobný názor zastává např. i sovětský autor I. G. Gurevič, který říká, že pokud jde o vznik samostatných právních odvětví, měly by se právní vztahy odlišovat takovým kvalitativním způsobem, aby se objektivně lišily od dalších tradičních skupin společenských právních vztahů a přitom nemohly být zahrnuty do jiné analogické skupiny.³⁵⁾

I když určité specifikum měnově-právních vztahů a devizově-právních

³⁴⁾ P. Levit: Poznámky k otázce systému práva, Stát a právo IV, str. 221.

³⁵⁾ I. G. Gurevič: Očerki sovětského bankovského práva, Izd. Leningradského univerzity, 1959, str. 21.

vztahů je nesporné, není přesto tak závažné, aby bylo důvodem pro vznik samostatného právního odvětví.

Srovnáme-li totiž charakteristické vlastnosti vztahů měnově-právních, devizově-právních a finančně-právních, vidíme, že měnově-právní i devizově-právní vztahy lze podřadit vztahům finančně-právním. Měnově-právní a devizově-právní vztahy se dotýkají vždy ať již přímo či nepřímo fondu spravovaného pokladním plánem či devizové poklady státu, tedy jednoho z ústředních peněžních fondů. A nakonec se shodují s finančně-právními vztahy i v tom nejpodstatnějším znaku, totiž jsou to vždy vztahy, vyjádřené v penězích. Vždyť měna je určitým druhem peněz a devizové prostředky nejsou v podstatě nic jiného než cizozemská platidla resp. ostatní prostředky, sloužící k provádění mezinárodního platebního styku. A hodnoty obdobné devizovým prostředkům, které jsou také předmětem devizově-právních vztahů, mohou být na devizové prostředky přeměněny.

Specifikem měnově-právních vztahů je právě, jak již bylo řečeno, jejich předmět, tedy měna jako určité peněžní prostředky, stanovené zákonodárstvím státu, který je každý občan státu povinen přijímat jako zákonná platidla.

Specifikem devizově-právních vztahů jako vztahů finančně-právních je skutečnost, že se jedná vždy o vztahy týkající se devizového hospodářství socialistického státu, tedy vždy o vztahy mající určitý zahraničně-peněžní aspekt (např. úprava platebních vztahů, vznikajících v souvislosti s prováděním zahraničně-obchodních operací, majetkoprávní vztahy fyzických osob k zahraničí apod.).

Odlišnost měnově-právních vztahů a vztahů devizově-právních však nejmarkantněji vyplyne při jejich aplikaci v praxi. Zatímco měnové právo z velké většiny obsahuje normy organizačního charakteru, s pouze nepřímým majetkovým dopadem (např. stanovení měnové jednotky, parity a kursů měn, organizace a emise a oběhu platidel apod.), jsou devizový zákon a předpisy jej doplňující normami vyloženě hospodářského charakteru, které ukládají fyzickým i právníckým osobám různé druhy příkazů, zákazů, omezení a povinností za účelem co nejefektivnějšího provádění státního devizového monopolu. Ani tato specifika měnově-právních a devizově-právních vztahů však dle mého názoru nejsou tak významná, aby nebylo možno měnově-právní a devizově-právní vztahy zahrnout do „jiné analogické skupiny“ právních vztahů, a to do vztahů finančně-právních, s kterými mají měnově-právní i devizově-právní vztahy společné všechny nejdůležitější znaky. Proto se domnívám, že měnové ani devizové právo nejsou samostatná právní odvětví, ale pouze jakási „pododvětví“ práva finančního. Vztah měnového a devizového práva k právu finančnímu je vztahem vyjádřeným v logice vztahem druhu k rodu, protože jak měna, tak

i devizové prostředky a hodnoty jim obdobné, které jsou předmětem devizově-právních vztahů, lze podřadit širšímu pojmu „peníze“.

5. PRÁVO BANKOVNÍ A JEHO VZTAH K PRÁVU MĚNOVÉMU

V souvislosti s pojednáním o měnovém a devizovém právu stojí za zmínku i hlasy, volající po vytvoření zvláštního bankovního práva.

Pojem bankovního práva, i když se tohoto pojmu u nás dnes nepoužívá, není pojmem neznámým. Bankovní právo existovalo v Československu před druhou světovou válkou. Jeho pramenem byl až do dvacátých let obecný obchodní zákoník č. 1 ř. z. 1863 a slovenský obchodní zákoník čl. XXXVII z r. 1875. Na tyto normy navazovala řada zákonných předpisů, která upravovala činnost peněžních ústavů.³⁶⁾ Vznik bankovního práva, i když nekodifikovaného, byl vyvolán velkým rozvojem bankovníctví. Z původních bank, jejichž vznik souvisí se vznikem a vývojem peněz a spadá do období, kdy se naturální hospodářství přeměnilo v hospodářství směnné, a jejichž prvním úkolem byla výměna peněz (prvé zlaté a stříbrné mince razili již Lydové v Malé Asii), se stávají instituce, které začínají nabývat důležitosti. Začíná obchod depozitní a s ním spojený vznik směnky, šeku a bankovky. Ve 2. polovině 18. století zahajují svou činnost banky, hypoteční spořitelny a záložny, aby sloužily i méně zámožným vrstvám společnosti. Naše století je pak charakterizováno jednak specializací bank, ale zároveň i soustředěním bank do velkých ústavů, které pohlcují malé a náhradou za ně zřizují hustou síť filiálek. Tak tomu bylo i v Československu a tento fakt nemohl zůstat bez odezvy v oblasti práva.

Československé předválečné bankovní právo vymezovalo pojem bank a bankéřů, a pojednávalo o jednotlivých bankovních obchodech (obchody depozitní, eskont směnek, obchod lombardní, hypoteční, clearingový, nákup a prodej deviz, obchod komisionářský apod.). Dále upravovalo právní poměry spořitelen a záložen a zahrnovalo i právní úpravu činnosti cedulové banky.³⁷⁾

Podobně tomu bylo i v jiných státech, např. v Polsku, kde bankovní právo bylo mezi dvěma světovými válkami kodifikováno. Vztahovalo se ovšem pouze na soukromé peněžní ústavy a netýkalo se banky emisní ani

³⁶⁾ Z mnoha uvádím např. zákon č. 347/1920 Sb. z. a n. s novelou č. 102/1925 Sb. z. a n. o akciové bance cedulové, zákon č. 241/1924 Sb. z. a n. o povinnostech bankéřů při úschově cenných papírů, zákon č. 302/1920 Sb. z. a n., kterým se upravují právní poměry spořitelen apod.

V roce 1924 byl položen základ novému československému bankovnímu zákonodárství zákony č. 238–241/1924 Sb. z. a n.

³⁷⁾ Viz např. R. Dominik: Nástin československého práva bankovního a burzovního, nákladem Čs. akademického spolku Právník, Brno 1929.

jiných státních bank.³⁸⁾ Svým charakterem připomínalo dnešní bankovní právo kapitalistických států, jak o něm pojednávám dále.

Některé socialistické státy po osvobození v roce 1945 navázaly na bývalé předpisy bankovně-právní a dodnes tohoto pojmu používají. Nové bankovně-právní předpisy ovšem vycházejí z nové ekonomické skutečnosti a z nových úkolů a funkcí socialistických peněžních ústavů. Jako příklad by bylo možné uvést znovu Polsko, kde se bankovní právo stále traduje. Jeho základem je rámcový zákon z 13. května 1960 o bankovním právu (dnes platný se změnami z r. 1964) číslo 20 Dz. V. a zákon č. 72/1958 Dz. V. o Polské národní bance. Na tyto základní bankovně-právní normy pak navazuje celá řada předpisů sekundárního charakteru.

Do oboru finančního práva je zahrnuta však pouze část bankovního práva, tzv. finanční právo bankovní (*prawo finansowe bankowe*), jinak též nazývané právo peněžního oběhu a úvě. u (*prawo obiegu pieniężnego i kredytu*), upravující peněžní soustavu, emisi peněz, pokladní plán, regulaci hotovostního platebního styku, bankovní účty a vklady obyvatelstva, úvěry a půjčky a devizové hospodářství. Samozřejmě jedním z prvořadých úkolů bankovního práva v Polsku je vymezení činnosti jednotlivých peněžních ústavů, které zákon o bankovním právu dělí do tří kategorií — banky státní (např. Národní banka, Investiční banka), banky organizované ve formě akciových společností (např. Obchodní banka) a ostatní peněžní ústavy (např. spořitelny).³⁹⁾

Někteří autoři považují za hlavní nedostatek dnešního polského zákona o právu bankovním tu skutečnost, že není skutečným bankovním kodexem, který by komplexně řešil měnovou a devizovou problematiku, ale že stejně jako předpis o bankovním právu z r. 1928 neupravuje postavení a funkce emisní banky, ale že je pouze rámcovým předpisem, který se vztahuje na ostatní peněžní ústavy.⁴⁰⁾

Hlasy volající po vytvoření bankovního práva se však ozývají i ze Sovětského svazu. Jeho předmětem by měly být „společenské vztahy vznikající v procesu organizace bankovní soustavy a v průběhu uskutečňování bankovních operací směřujících k zabezpečení hospodářské činnosti socialistických organizací“ (I. S. Gurevič: *Očerki sovětskogo bankovskogo prava*, Izd. Leningradskogo universitěta, 1959, str. 16). Předmětem bankovního práva by tedy byly veškeré právní vztahy patřící do práva finančního, státního, administrativního, hospodářského, občanského event. i do jiných právních odvětví, pokud by se týkaly bankovních operací (Gurevič, tamtéž

³⁸⁾ Viz např. E. Sommerstein: *Polskie prawo bankowe*, Warszawa 1928.

³⁹⁾ Blíže viz L. Kurowski, M. Weralski: *Prawo finansowe*, Warszawa 1968, *Panstwowe wydawnictwo naukowe* 1968, str. 420 a následující.

⁴⁰⁾ Viz např. Jerzy Harasimowicz: *Polskie prawo bankowe*, *Panstwo i Prawo*, č. 1/1961, str. 49 a násl.

str. 26). Bankovní právo by tedy zahrnovalo jak právo měnové a devizové, tak i některé další normy, které jsou dnes součástí jiných, již zmíněných právních odvětví.

U nás v Československu se prozatím s tímto pojmem lze setkat jen velmi zřídka, snad pouze v monografii prof. Spáčila *Teorie finančního práva ČSSR*. Prof. Spáčil jednu z kapitol knihy nazývá přímo Bankovní právo. K tomuto pojmu dochází přes kritiku právní úpravy činnosti peněžních ústavů, která je dle něho velmi nedokonalá, zvláště pokud jde o právní úpravu úvěru a peněžního oběhu, dále o sestavování, projednání, schválení a kontrolu pokladního a úvěrového plánu.

Jak dále uvádí prof. Spáčil, malý počet právních norem, upravujících finanční činnost peněžních ústavů ještě není důkazem, že bankovní právo neexistuje, ale pouze důkazem, že se bankovnímu právu věnuje malá pozornost, ačkoli společenská důležitost tohoto oboru je nepochybná.

Samotné bankovní právo pojímá spíše účelově než jako samostatné právní odvětví, a řadí do něho právní regulaci úvěru, právní regulaci oběhu peněz a platebního a zúčtovacího styku, právo devizové a právo spořitelni.

Dle mého názoru skutečně zde nelze mluvit o samostatném právním odvětví, ale pouze o jakémsi účelovém seskupení norem, kam by bylo možno zahrnout z větší části i právo měnové a právo devizové. Mám za to, že do bankovního práva by však nepatřily pouze právní normy, upravující činnost peněžních ústavů, které jsou součástí práva finančního, ale že by sem náležely i právní normy, které jsou součástí jiných právních oborů, např. práva občanského, práva hospodářského, administrativního apod., a to pravděpodobně v rozsahu větším, než by tomu bylo u norem finančně-právních. Bankovním právem je možno tedy nazvat určité účelové seskupení právních norem, upravujících veškerou činnost peněžních ústavů (ne tedy pouze činnost finanční). Zároveň se však domnívám, že předpokladem skutečné, ne pouze teoretické existence bankovního práva, by měl být kodex bankovního práva, který by veškeré tyto předpisy shrnul do jednoho účelového seskupení. Jinak, jako např. v Polsku, kde sice rámcový předpis existuje, ale vedle něho celá řada dalších norem, jde pouze o teoretický název, který může být nahrazen názvem jiným.

Zatímco u nás se jen zřídka vedou o bankovním právu diskuse, a to ještě povětšinou pouze teoretického rázu, v kapitalistických státech se bankovní právo běžně uplatňuje v praxi.

Kromě bankovního práva, které se většinou v západních státech a především v USA zahrnuje do práva obchodního a bývá kodifikováno, existují obory bankovního práva ústředních (tedy cedulových) bank. Za zdroje tohoto práva cedulových bank se považují obvykle jednak bankovní právo organizační (struktura, funkce a oprávnění cedulových bank), dále právo

měnové (emise, oběh platidel) a dále předpisy upravující vztah cedulových bank k bankám ostatním (kontrola používání úvěru, inspekce atd.). Poněkud odlišně je to s prameny bankovního práva cedulových bank ve Velké Británii a v Austrálii.⁴¹⁾

Dále ke zdrojům bankovního práva cedulových bank patří i některé normy mezinárodně právní (např. Dohoda o Mezinárodním měnovém fondu) a další prameny subsidiárního charakteru.⁴²⁾

Tedy právo cedulových bank, tak jak se traduje v kapitalistických státech by bylo možno z našich hledisek zařadit takřka jako celek do práva finančního. Podíváme-li se poněkud podrobněji na obsah práva cedulových bank zjistíme, že stanoví prameny práva cedulových bank. Velkou pozornost věnuje organizačním otázkám cedulových bank. Podrobně pojednává o statutu cedulových bank, jejich struktuře, funkcích, o řízení cedulových bank a o všech jejich orgánech. Zahrnuje dále veškeré měnové otázky, týkající se cedulových bank, jako stanovení měnové jednotky, její vazby na zlato, možnost změny parity měnové jednotky, vztah měnové parity a měnových kursů, typ měnových kursů, dále problematiku druhů platidel (bankovky, mince), uvádí jejich charakteristické rysy a podmínky jejich emise. Právo cedulových bank upravuje podrobně zdroje a fondy ústředních bank (hlavně zlato, stříbro, devizy a tzv. práva čerpání pro členy Mezinárodního měnového fondu) a vztahy cedulových bank ke státu, jako otázky vlastnictví cedulových bank, jmenování sboru ředitelů cedulových bank a státních finančních poradců („Financial Adviser“) apod. Právo cedulových bank upravuje transakce a vztahy mezi cedulovou bankou a ostatními bankami včetně minimálních rezerv bank, licencí a kontroly. A konečně obsahuje jakousi obdobu našeho práva devizového, protože stanoví pravidla pro transakce s měnovými kovy a ostatními devizovými hodnotami a upravuje správu devizových rezerv a podmínky nakládání s nimi.

Naproti tomu bankovní právo jako takové, tak jak se dnes v kapitalistických státech traduje, se otázkami měnovými nezabývá a u nás bychom ho mohli opět takřka beze zbytku zahrnout do práva hospodářského. Upravuje postavení komerčních bank (ne tedy banky cedulové), ale hlavně pak vztahy banky a jejich zákazníků, vedení bankovních účtů, způsoby vyrovnávání vnitrostátních platebních závazků. Podrobně rozebírá formy platebního styku, úlohu šeku, a v neposlední řadě zabezpečení plateb a garancie. Součástí výkladu bankovního práva zvláště v anglosaských zemích, jsou i rozhodnutí sporů banka kantra zákazníci.⁴³⁾ Ve Spojených státech ameri-

⁴¹⁾ Podrobněji viz H. Aufricht: *Comparative Survey of Central Bank Law*, London, Stevens and Sons, 1965, str. 2.

⁴²⁾ Tamtéž, str. 3 a násl.

⁴³⁾ Např. Paget's *Law of Banking*, 7th edition by Maurice Megrat, London Butterworths 1969.

kých je pak bankovní právo přímo pokládáno za součást práva obchodního a jeho zdrojem je také komerční kodex.⁴⁴⁾

Není tedy pojem bankovního práva tak, jak se o něm sporadicky pojednává v literatuře socialistických států, shodný s pojmem bankovního práva v kapitalistických státech, kde se přísně odděluje právní úprava funkcí a činnosti cedulové banky a právní úprava funkcí a činnosti ostatních článků bankovní soustavy. Proto by bylo vážnou chybou ztotožňovat pojem a obsah bankovního práva socialistických států s pojmem a obsahem práva bankovního v kapitalistických státech.

6. MEZINÁRODNÍ FINANČNÍ PRÁVO A ZAHRANIČNĚ-MĚNOVÉ VZTAHY

V poslední době se stále častěji hovoří o problematice mezinárodní finanční vědy a mezinárodního finančního práva. I když názory na pojetí tohoto oboru, jeho postavení a vztah k jiným oborům nejsou jednotné a někdy se přímo diametrálně liší, bude jistě užitečné se těmito otázkami zabývat, zvláště pak vztahem tzv. mezinárodního finančního práva a práva měnového a devizového.

Pokud sáhne do historie, bude prvním dílem, které se danou problematikou zabývá, zřejmě práce Gustava Lipperta: *Das international Finanzrecht* z roku 1912.⁴⁵⁾ Gustav Lippert je také právem nazýván „otcem“ mezinárodního finančního práva. Lippert ve svých dílech poukazyval na skutečnost, že již i za feudalismu bylo nutno řešit problémy, týkající se mezinárodních financí, např. otázky několikerého zdaňování italských městských států apod. Vůbec problematika daní a sjednocení zájmů státní moci a poplatníků stály v této době v popředí zájmů. Z toho také vycházela mezinárodní finanční věda a mezinárodní právo soukromé po určitou dobu je vlastně mezinárodním finančním právem, nebo ještě přesněji vědou o mezinárodním zdanění.⁴⁶⁾

Omezení problematiky mezinárodních financí na peněžní funkce státu bylo jen důsledkem společensko-ekonomické struktury kapitalistického státu, který prakticky žil a žije z daní občanů. Stát musel řešit vztahy poplatník — stát, ale i střet těchto zájmů na mezinárodním poli. Jen velmi ojediněle se v této době do oboru mezinárodního práva finančního zahrnují i otázky, týkající se vztahů měnových.⁴⁷⁾

⁴⁴⁾ Uniform Commercial Code.

⁴⁵⁾ Další práce tohoto autora z oboru mezinárodního finančního práva: *Handbuch des internationalen Finanzrechtes*, Wien 1928, Deutsch, englisch, französisch, italienisch abgefasstes Rechtsbuch des internationalen Finanzrechtes, Graz 1935.

⁴⁶⁾ Viz např. A. Weiss: *Traité élémentaire du droit international privé*, Paříž 1886, str. 463—466.

⁴⁷⁾ Neymarck: „Les valeurs mobilières dans le monde.“ De la nécessité d'une public financier international et d'une législation financière internationale, 1908.

Zkoumání mezinárodní finanční problematiky zaznamenává rozvoj ve 30. letech našeho století, kdy dochází k určitému zlomu — zatímco dříve bylo mezinárodní právo finanční většinou synonymem mezinárodního práva daňového a jen velmi zřídka a okrajově se zabývalo mezinárodními platebními vztahy, dochází ke konci let dvacátých a pak hlavně v letech třicátých v souvislosti s definitivním opuštěním zlatého standartu a zavedením vázaného devizového hospodářství k nutnosti zkoumání mezinárodních platebních systémů. Tak se začíná oblast mezinárodního práva finančního rozšiřovat o problematiku mezinárodně-platebních vztahů a s nimi souvisejících otázek měnových. Z tohoto vymezení vychází i soudobá věda o mezinárodních financích a zvláště pak v anglosaských zemích se hovoří o nutnosti rozvoje právních odvětví mezinárodního daňového práva a práva mezinárodního peněžního oběhu v mezinárodně-finanční právní vědu.⁴⁸⁾

Po druhé světové válce se věda mezinárodního finančního práva vyvíjí novými cestami. Kromě otázek spojených se systémem nových měnových a úvěrových mezinárodních institucí je nutno řešit i teoretické otázky nových typů finančních vztahů vznikajících v rámci socialistického trhu a zkoumat problematiku valutových a úvěrových vztahů mezi státy socialistickými a kapitalistickými. V poslední době zaujaly pozornost odborníků dvě studie, studie Lisovského a Rovinského z oblasti mezinárodního finančního práva. Prof. Lisovskij považuje mezinárodní právo finanční za součást mezinárodního práva veřejného.⁴⁹⁾ I Rovinskij a Krilov také popírají samostatnost vědního odvětví mezinárodního práva finančního.⁵⁰⁾

Situace rozhraničení mezinárodního práva veřejného, soukromého a mezinárodního práva finančního není dnes ještě vyjasněna, a to ani v Sovětském svazu, ani v ostatních socialistických státech. Většina odborníků však mezinárodní finanční právo nepovažuje za samostatné právní odvětví, ale pouze za součást mezinárodního práva soukromého resp. veřejného. Domnívám se, že v současné době není nejdůležitější otázkou otázka, zda mezinárodní právo finanční je či není samostatným právním odvětvím, ale jak říká Weralski „vědecká analýza norem mezinárodního finančního práva vyžaduje znalost principů práva stejně jak mezinárodního práva, tak také práva finančního. Vše to je typickým příkladem, že je zapotřebí spolupráce odborníků jednotlivých odvětví právní vědy. Nejdůležitějším problémem není problém, zda uznáváme samostatnost mezinárodního finančního práva, či zda je považujeme za komplexní odvětví práva, resp. zda je zařazujeme

⁴⁸⁾ Ch. Henning: *International Finance*, New York, 1960.

⁴⁹⁾ V. I. Lisovskij: *Předmět a systém mezinárodního finančního práva*, Pénzügyi Szemle, 1964, č. 8 — překlad.

⁵⁰⁾ A. Rovinskij: *Mezinárodní finanční vztahy a jejich úprava: Sovětskoje gosudarstvo i pravo*, č. 2/1965 a dále.

Krilov: *K diskusi o teoretických otázkách mezinárodního práva*, Sovětskoje gosudarstvo i pravo, č. 7/1954.

do mezinárodního práva či do práva finančního. Nejdůležitější je, že v souvislosti s mezinárodními finančními vztahy existuje mnoho důležitých a zásadních problémů, které vyžadují vědecké analýzy.⁵¹⁾ Dále Weralski uvádí, že jedním z nejdůležitějších úkolů socialistické právní vědy je především zkoumat ty finanční vztahy, které vznikají v souvislosti s činností mezinárodních institucí. Dále vztahy, vznikající v důsledku hospodářské a kulturní spolupráce mezi socialistickými státy. Nové formy této spolupráce přinesly s sebou nové typy finančních vztahů, a tyto vztahy vyžadují teoretického zveřejnění. Analogické problémy vznikají i v souvislosti s rozvojem hospodářské a kulturní spolupráce mezi socialistickými a kapitalistickými státy. Kromě toho nelze opomíjet ani ty finanční vztahy, které vznikají na základě takových mezinárodních dohod, které vznikly bez účasti socialistických států, jako např. nové tendence mezi kapitalistickými státy při exportu a importu kapitálu ve vztahu ke zdanění příslušných subjektů apod. Dle mého nejdůležitější oblastí výzkumu je a bude výzkum finančních vztahů v rámci RVHP, zvláště v souvislosti s postavením a úlohou převoditelného rublu a jeho vztahu k měnovým jednotkám ostatních socialistických států a dále s činností Mezinárodní banky hospodářské spolupráce a Mezinárodní investiční banky.

Diskuse o postavení a úkolech mezinárodního finančního práva neprobíhají však jen v Sovětském svazu a v Polsku, ale i v řadě dalších států. Zajímavé jsou názory představitele německé právní vědy Hanse Spillera⁵²⁾ a zvláště pak maďarské právní vědy Tibora Nagye. Prof. Nagy na budapeštské konferenci, uspořádané Maďarskou akademií věd v březnu 1961 zastával stanovisko, že mezinárodní finanční právo tvoří samostatné právní odvětví, přičemž charakterizoval poměr mezi mezinárodním právem a mezinárodním finančním právem jako analogický poměru mezi právem ústavním a jednotlivými odvětvími práva. Tato Nagyeova téze se však nesetkala u odborníků, zúčastněných na konferenci s jednoznačným souhlasem. Jeho myšlenka, že mezinárodní finanční právo není jen důležitou mezinárodně právní oblastí, ale samostatným právním odvětvím, byla přijata většinou jeho maďarských kolegů a vědci-bulharskými. Vcelku kladné stanovisko zaujal i H. Spiller z NDR, který nevyločil z hlediska právní systematiky „právní odvětví, odpovídající právu mezinárodních hospodářských vztahů ve finanční sféře“. Jinak se však většina účastníků přiklonila k výše citovanému stanovisku Weralského, které i já pokládám za správnější. V Československu formuloval nedávno své názory na mezinárodní finanční vztahy

⁵¹⁾ M. Weralski: *Diskusja w Wegierskiej Akademii nauk nad zagadnieniami miedzynarodowego prawa finansowego*, Panstwo i prawo 1961, str. 640.

⁵²⁾ Např. H. Spiller: *Suverenität und Steurrecht*, Staat und Recht, 11–12/1959, a dále recenze k diskusi o problémech mezinárodního finančního práva v Karlshorstu a v Budapešti, Staat und Recht 8/1961.

hy a mezinárodní právo finanční doc. Mirko Svoboda.⁵³⁾ Svoboda rozumí pod pojmem mezinárodní finanční vztahy jak vztahy mezistátní, tak i takové vztahy s cizím prvkem, jež mají finanční povahu. Subjektem mezinárodních finančních vztahů mohou být tudíž nejen státy, ale i mezinárodní finanční, měnové a bankovní organizace, popřípadě též jiné organizace (právnícké osoby) a osoby fyzické.

Mezinárodní finanční vztahy zahrnují podle Svobody pojmově vztahy finanční, úvěrové, rozpočtové a devizové. Jejich objektem jsou peníze resp. peněžní závazky. Jsou upravovány vnitrostátními právními normami, jde-li o vztahy právnických a fyzických osob, jež svým dosahem přesahují hranice státu. Tyto právní normy patří svojí povahou do finančního práva. Jde-li o vztahy mezi dvěma nebo více státy a normy přijaté na mezinárodní úrovni upravují práva a povinnosti států ve finanční, zejména měnové a devizové oblasti, patří tyto normy do mezinárodního práva veřejného resp. jde-li o posouzení vztahů mezi právníckými a fyzickými osobami z hlediska kolisního, do mezinárodního práva soukromého.

S tímto vymezením mezinárodních finančních vztahů je nutno souhlasit, protože dle mého nejlépe vystihuje podstatu mezinárodních finančních vztahů.

Zároveň je tedy možné konstatovat, že i když otázka postavení mezinárodního finančního práva není zdaleka ještě dnes vyřešena, a že i když názory jsou někdy přímo protichůdné, existence mezinárodního finančního práva a nutnost jeho dalšího propracování je nesporná. Při pokusu o systematickou mezinárodního finančního práva⁵⁴⁾ je nutno zařadit do tohoto „odvětví“ mezinárodní právo rozpočtové, které by mělo porovnávat rozpočtové systémy integračních seskupení, dále se zabývat problematikou práv a povinností společných integračních institucí a organizací socialistických států. Podle Nagyeova pojetí, které je uvedeno v již citovaném článku není nutno studovat ani tak instituce, jako nejvýhodnější srovnávací problémy rozpočtového práva – v tomto ohledu je nožno poukázat na úpravu dvoustranné nebo i mnohostranné spolupráce RVHP, na jejichž důležitost upozornily již před rokem 1960 právní vědy NDR a Sovětského svazu (na základě doporučení RVHP uskutečňované financování investic apod.).

Důležitou a možno říci tradiční a nejrozpracovanější součástí mezinárodního finančního práva je mezinárodní právo daňové. Mezinárodní daňové právo je v současné době, jak říká Nagy, nejen srovnatelem zájmů občanů a státu, ale je i účinným integračně-hospodářským prostředkem. Základním

⁵³⁾ Podrobněji viz M. Svoboda: Mezinárodní finanční vztahy a mezinárodní právo finanční, Finance a úvěr č. 9/1971, str. 634 a násl.

⁵⁴⁾ Při členění mezinárodního práva finančního vycházím z práce Tibora Nagyho: O dnešních směrech mezinárodní vědy a jejím rozvoji. Acta facultatis politico-iuridicae „Universitatis scientiarum Budapestinensis de Rolando Eotvös Nominatae, Tomus VIII.

hlediskem se stalo vedle problémů dvojího zdanění úměrné rozdělení státních příjmů a daňového zatížení (rozdělení příjmů je funkcí mezinárodního rozpočtového práva). Zatímco specifickým problémem západních států je harmonizace daňových systémů, je aktuální úlohou socialistické právní vědy vypracování základních principů materiálních a procedurálních pravidel, obsahující nové daňové a celní dohody.

V neposlední řadě je nutno zařadit do systému mezinárodního finančního práva právě problematiku devizově-měnovou a úvěrovou.⁵⁵⁾ Není jistě myslitelné, aby takové otázky jako směnitelnost resp. převoditelnost měn, světová rezervní měna, hospodaření mezinárodních bank, poskytování úvěrů těmito bankami apod. byly řešeny pouze národním orgánem. Zde hrají a budou hrát stále více úlohu nadnárodní seskupení. Domnívám se, že právě oblast zahraničně měnová a úvěrová by měla být hlavním předmětem zájmů odborníků jak z oboru financí, tak z oboru mezinárodního práva, protože je oboustranně velmi málo rozpracovaná, nehledě na její přímo kardinální důležitost v procesu hospodářské integrace socialistických států. O tom svědčí konečně i Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, přijatý na XXV. zasedání Rady vzájemné hospodářské pomoci (viz kapitola IV.).

⁵⁵⁾ M. Svoboda v níže citovaném článku (odkaz 56) uvádí, že někdy bývá uměle konstruován pojem mezinárodního práva měnového, kam autoři zařazují např. normy, týkající se měnové parity, zákazů omezování plateb, vyrovnání dluhů, je-li měna dluhu odlišná od měny v místě platby apod. Domnívám se, že se jedná skutečně o umělou konstrukci názvu, zatím neopodstatněnou a i z hlediska jak teoretického tak praktického vcelku zbytečnou.

II. ŘÍZENÍ A PROVÁDĚNÍ MĚNOVÉ POLITIKY

1. STÁTNÍ BANKA ČESKOSLOVENSKÁ A ZÁKON č. 144/1970 Sb.

Orgánem který je pověřen emisí platidel, řízením peněžního oběhu, stanovením kursů, ochranou měny a celkovým uskutečňováním měnové politiky je Státní banka československá. Některými úkoly v měnové oblasti je pak pověřeno i federální ministerstvo financí (viz dále).

Vydáním zákona č. 144/1970 Sb. o Státní bance československé byl ukončen několikaletý spor mezi zastánci jednotné a jediné universální banky a přívrženci bankovní-měnového systému s bankou emisní a řadou peněžních ústavů komerčního charakteru. Nový zákon o Státní bance československé je realizací politické direktivy dané usnesením ÚV KSČ z ledna 1970, podle něhož se měla Státní banka československá uspořádat jako jednotná, emisní, úvěrová a zúčtovací organizace v zájmu jednotné československé ekonomiky.¹⁾

Těžiště zákona, jakož i dalších předpisů, navazujících na zákon o Státní bance československé, spočívá v posílení integrující úlohy federace, především v oblasti ekonomiky. Zákon vychází z principu federativního uspořádání státu a ze zhodnocení dosavadních zkušeností z tohoto uspořádání, které vyústilo v novezilaci ústavního zákona č. 143/1968 Sb. o československé federaci, zejména čl. 4, 7, 8 a zvláště pak čl. 14 ústavního zákona. Tyto změny ovlivnily koncepčně celé chápání československé měny a měnové politiky. Problematika měny a měnové politiky byla převedena ze společné působnosti federace a národních republik do výlučné působnosti federace. Je nutno však zdůraznit, že nejde o měnu v technickém slova smyslu, tedy o náležitosti jednotlivých druhů platidel, ale o měnu v ekonomickém slova

¹⁾ S. Potáč: Státní banka československá před novou etapou vývoje, Finance a úvěr č. 1/1971, str. 6.

smyslu, tedy měnovou politiku, která zabezpečuje jednotnou a zdravou měnu, hodnotu kupní síly koruny a zrealnění hodnoty koruny k zahraničním měnám.²⁾

Měna a měnová politika není založena na národní měnové suverenitě a na existenci dvou suverenních národních ekonomik, ale na jednotné celostátní ekonomice. Takovéto pojetí vtiskuje svůj ráz celkovému institucionálnímu uspořádání bankovního systému a promítá se v organizaci banky. Před tím uzákoněný, ale v praxi neuskutečněný princip soustavy měnových bank byl tak nahrazen jednotnou Státní bankou československou. V ní je centrální rozhodování soustředěno v rukou vedoucích orgánů banky. Tato základní změna zodpovídá poznání, že měnová politika nesnese, aby byla uzavřena do ohrady národní ekonomiky, protože by jí znemožnilo plnit funkce v rozvoji zboží-peněžních vztahů, otvírat a uvolňovat cestu integračním snahám a podporovat hospodářskou politiku státu.³⁾

Jednotná měnová politika státu je v souladu s jednotným národohospodářským plánem, který rozděluje národní důchod podle cílů socialistické společnosti a ne podle toho, kde byly zdroje vytvořeny. Podle formulace novely ústavního zákona č. 125/1970 Sb. s vytvořeným společenským produktem hospodaří ČSSR, ČSR a SSR, a to v souladu s národohospodářským plánem. Nehospodaří s ním tedy jednotlivé národní ekonomiky, jak tomu bylo podle ústavního zákona č. 143/1968 Sb.⁴⁾

Této zásadě odpovídá i společné hospodaření měnovými a úvěrovými prostředky na základě jednotného měnového plánu (viz dále). Banka přešla od sestavování úvěrového a pokladního plánu k vypracovávání komplexního měnového plánu, který zahrnuje plán úvěrový, pokladní a devizový a k vypracovávání zásad jak vnitřní, tak zahraniční bankovní-měnové politiky. Toto zdokonalení plánovacího procesu v bance a upevnění plánovitého řízení banky se nově zakotvuje i do zákona o Státní bance československé.

V souladu s upevňováním centrálního řízení národního hospodářství a s úkolem zajistit jednotnou bankovní měnovou politiku v celé úvěrové soustavě se v zákoně výslovně stanoví, že zásady vnitřní a zahraniční bankovní měnové politiky, schválené vládou ČSSR, jsou závazné pro všechny peněžní ústavy a organizace. Závaznost měnového plánu je u nich určena rozpisem měnového plánu a mírou závaznosti provedeného rozpisu. Tím je zajištěna jednota postupu všech typů peněžních ústavů vůči organizacím a jednotný postup úvěrové soustavy v obou republikách.⁵⁾

²⁾ Srov. S. Potáč: Státní banka čs. před novou etapou vývoje, Finance a úvěr 1/1971, str. 6.

³⁾ Tamtéž, str. 4.

⁴⁾ Tamtéž, str. 4.

⁵⁾ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o Státní bance československé.

Měnovým plánem se doplňuje a zdokonaluje soustava vrcholných národohospodářských plánů státu a vytvářejí se lepší předpoklady pro komplexní řízení měny vládou. Tím je zabezpečeno, aby všechny peníze a devizové prostředky, které přicházejí z hospodářství do bankovního systému, byly ve vnitřní ekonomice i ve vztahu k zahraničí využívány koordinovaně a efektivně.⁶⁾

V souvislosti s povinností Státní banky československé vypracovávat měnový plán, vypracovává Státní banka československá jednotné celostátně platné zásady vnitřní a zahraničně bankovní měnové politiky (§ 4 zákona), jimiž se aktivně podílí na uskutečňování cílů a úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství, měnového plánu a stability naší měny. Takového pojetí jednotného uskutečňování bankovní činnosti a jednotného řízení banky je v zákoně spojeno s respektováním federativního státoprávního uspořádání, které se promítá jak do vnitřní organizace banky, tak i do pravomoci a odpovědnosti příslušných bankovních orgánů.

Zákon vychází z nutnosti úzké koordinace finanční a bankovní měnové politiky federace. Proto postupuje předseda banky, který je jako jediný odpovědný vedoucí pověřen řízením banky, v zásadních finančních a měnových opatřeních v dohodě s ministrem financí ČSSR. Tato zásada byla uplatněna již i v dosavadním platném zákoně o Státní bance československé. Nově se do zákona pojímá zásada, že v otázkách, které mají dopad na státní rozpočty republik, bude předseda banky postupovat v dohodě s ministry financí republik (§ 7 odst. 4 zákona). Bude se zřejmě jednat hlavně o koordinaci státních rozpočtů, úvěrových a pokladních plánů a projednání zásad úvěrové politiky. Předpokládá se, že tato koordinace bude zajišťována prostřednictvím Finanční rady, jejímiž členy jsou všichni ministři financí a předseda banky.

Princip federativního uspořádání státu se projevuje v přechodu k symetrickému uspořádání banky. Místo dosavadního jednoho oblastního ústavu pro Slovensko byly vytvořeny dva hlavní ústavy, jejichž činnost a spolupráce s národními orgány je vymezena přímo zákonem (§ 10 odst. 4). Hlavní ústavy se účastní především na sestavování a rozpracovávání měnového plánu republiky, sestavují a projednávají s příslušnými orgány republik návrhy zásad úvěrové politiky, návrhy pokladního a úvěrového plánu za republiky a koordinují s nimi vzájemný postup a zajišťují všechny další úkoly banky, vyplývající z působnosti vlády republiky. K tomuto účelu disponují i prostředky a zdroji určenými rozpisem měnového plánu na republiky; při disponování prostředky a zdroji, určenými pro organizace, řízené orgány republik, jsou pak vázány obecně závaznými předpisy předsedy banky.

⁶⁾ S. Potáč: Státní banka čs. před novou etapou vývoje, Finance a úvěr 1/1971, str. 3.

Domnívám se však, že úkoly hlavních ústavů jsou širší, než jak to vyplývá z obecné dikce zákona. Hlavní ústavy nemají plnit jen hospodářské úkoly v rámci republiky, ale mají i řídit organizační jednotky Státní banky čs. na území příslušné republiky, které mají vztahy vůči všem subjektům, sídlícím v územním okruhu jejich působnosti, a to i když jde o organizace řízené federálními orgány. Hlavní ústavy musí také odpovídat za plnění úkolů jim podřízených poboček a jsou jediným výkonným a operativním orgánem Státní banky československé vůči organizacím.

Pokud jde o základní úkoly banky v měnové oblasti, zůstávají v podstatě stejné, jak tomu bylo i v zákoně č. 117/1965 Sb. Dochází pouze k určitému upřesnění ve výčtu činností banky v souladu s dnešní náplní její činnosti. V § 3 zákona, kde jsou úkoly banky zakotveny, se např. přesněji než tomu platidel, řízení peněžního oběhu a ochraně měny. Toto oprávnění je v souladu s odpovídajícím oprávněním federálního ministerstva financí, obsažených v zákoně č. 133/1970 Sb. o působnosti federálních ústředních orgánů. Na základě § 33 zákona č. 133/1970 Sb. federální ministerstvo financí spolu se Státní bankou československou navrhuje vládě Československé socialistické republiky úpravu československé měny a zásady oběhu zákonných peněz a dohlíží na ochranu měny, dále vyhlašuje vydání jednotlivých druhů peněz a jejich popis, jakož i jejich stažení a dozírá nad tiskem a ražbou peněz. Za celkové provádění měnové politiky odpovídá pak Státní banka čs. i federální ministerstvo financí podle čl. 76 ústavního zákona č. 143/1968 Sb. o československé federaci ve znění ústavního zákona č. 125/1970 Sb. vládě Československé socialistické republiky, která je pověřena zajištěním plnění úkolů federace, do jejíž výlučné působnosti podle čl. 7 písm. c) ústavního zákona č. 125/1970 Sb. měna patří.

2. MĚNOVÝ PLÁN

Měnový plán je novým pojmem v soustavě národohospodářských plánů. Byl poprvé vypracován Státní bankou československou na r. 1970 a schválen vládou ČSSR ještě před jeho právním zakotvením v zákoně č. 143/1970 Sb. o Státní bance československé. Již samotná úprava měnového plánu zákonem (např. pokladní plán, který je součástí plánu měnového, byl upraven doposud pouze vyhláškou) mu dodává i po právní stránce ve srovnání se stavem minulým na významu.

Měnový plán je základním nástrojem řízení činnosti Státní banky československé a i ostatních československých peněžních ústavů. Vychází z úkolů státního plánu rozvoje národního hospodářství a z rozborů měnové situace, vyčísluje optimální vývoj peněžní zásoby, úspor, úvěrů, rezerv ve zlatě a v devizách, zahraničních pohledávek a závazků peněžních ústavů. Vyjadřuje úlohy Státní banky československé jako měnové instituce, která

má usměrňovat poskytování úvěrů, sběr úspor, hospodaření devizami a úvěrové vztahy k zahraničí tak, aby růst peněžních prostředků v hospodářství byl optimální.

Měnový plán je souhrnem plánů úvěrového, pokladního a devizového a zdůrazňuje řídicí úlohu vlády ČSSR ve vztahu k bance na tomto úseku. Měnový plán Státní banky československé navazuje na státní plán rozvoje národního hospodářství a státní rozpočet. Je určitým obrazem o stavu a změnách potřeb cedulové banky, jakož i o stavu a změnách zdrojů, z kterých jsou tyto potřeby hrazeny. Měnový plán se tedy stává základním nástrojem jednotného řízení měnové politiky ve vztahu k peněžním ústavům, podnikům a organizacím, obyvatelstvu i k cizině.

Měnový plán navazuje na úvěrové plánování a jeho metody, shrnuje úvěrový plán Státní banky čs. a ostatních peněžních ústavů, pokladní plán a devizový plán tak, že zvýrazňuje úlohy banky jako měnové instituce a současně podtrhuje řídicí úlohu vlády ČSSR vůči bance na tomto úseku.

Základem číselných sestav měnového plánu zůstává bilancování potřeb a zdrojů způsobem obvyklým při dosavadním úvěrovém plánování. Je možno je provádět podle potřeb a okolností různými způsoby, jak ukazuje např. následující vzorová sestava.⁷⁾

Měnový plán je určitým obrazem o stavu a změnách potřeb cedulové banky, jakož i o stavu a změnách zdrojů, z kterých jsou tyto potřeby hrazeny. Potřeby jsou se zdroji vždy vyrovnány, takže jejich rovnost nemůže být posuzována jako výraz rovnováhy v ekonomice; rovnováhy mezi potřebou a zdroji může být např. dosaženo i inflačním vydáváním peněz do oběhu (hotovostních i bezhotovostních), které tvoří jeden ze zdrojů měnového plánu.⁸⁾

Z hlediska rovnováhy je důležitá struktura potřeb a zdrojů, tedy to, zda dlouhodobým potřebám odpovídají zdroje dlouhodobé a potřebám krátkodobým zdroje krátkobé. Proto jsou základní položky měnového plánu členěny z časového hlediska. Specifikace položek (úvěry, zásoby zlata a deviz, úspory, hotovostní oběživa atd.) je provedena v přílohách měnového plánu.

Měnový plán obsahuje jako svou součást plán pokladní, pomocí kterého je řízen hotovostní peněžní oběh. Pokladní plán Státní banky čs. zachycuje pohyb hotovostních platidel mezi pokladnami Státní banky čs., organizacemi a obyvatelstvem. Pokladní plán stanoví na jedné straně rozsah přílivu hotovostí do banky na plánované čtvrtletí, členěný podle zdrojů a na druhé straně rozsah vydání hotovostí banky, členěný účelově. Rozdíl příjmů a vydání, tedy saldo pokladního plánu představuje změnu ve výši

⁷⁾ Tamtéž, str. 723.

⁸⁾ V. Novotný: Finanční instituce, SPN, Praha 1969, str. 132.

P o t ř e b a

I. Úvěry celkem

v tom:

podniky a ostatní organizace
státní rozpočet
obyvatelstvo
provozní
investiční
spotřební
krátkodobé
dlouhodobé

II. Vztah k zahraničí celkem

v tom:

rezerva ve zlatě a devizách
krátkodobé { zahraniční
dlouhodobé { pohledávky

III. Ostatní

Ú h r n

Z d r o j e

I. Peněžní zásoba celkem

v tom:

oběh bankovek, státovek,
mincí
prostředky na účtech

v tom:

ihned splatné
podniky a ostatní organizace
státní rozpočet
obyvatelstvo

II. Úspory celkem

v tom:

podniky a ostatní organizace
státní rozpočet
obyvatelstvo
krátkodobé
střednědobé
dlouhodobé

III. Disponibilní peněžní prostředky celkem (součet I. + II.)

IV. Vázané prostředky státu

V. Vztah k zahraničí celkem

v tom:

krátkodobé { zahraniční
dlouhodobé { pohledávky

VI. Ostatní

Ú h r n

stavu oběživa. Pokladní plán je velmi úzce spojen také s bilancí peněžních příjmů a výdajů obyvatelstva, která zachycuje všechny příjmy a výdaje obyvatelstva, ať již v hotovostní či bezhotovostní formě. Tedy pokladní plán ve srovnání s bilancí peněžních příjmů a výdajů obyvatelstva je na jedné straně širší, protože zachycuje i hotovostní platby uskutečňované mezi socialistickými organizacemi, na druhé straně je však užší, protože nezachycuje bezhotovostní peněžní oběh.

V roce 1970, prvním roce, na který byl měnový plán sestavován, a ve kterém se podle něho i hospodařilo, byl zajišťován hlavně administrativně-ekonomickými metodami, především úvěrovou kontingencí, devizovou regulací kapitalistických měn a zásadami úvěrové, úrokové a depositní politiky.

Jak již bylo řečeno, Státní banka československá sestavuje měnový plán tak, aby navazoval na státní plán rozvoje národního hospodářství a na státní rozpočet. Ústředí Státní banky československé musí jako podkladu použít svých vlastních návrhů měnového plánu a podmínek úvěrování a devizové regulace. Návrhy Státní banky československé je nutno porovnat s návrhy státního plánu a státního rozpočtu a uplatnit přitom své vlastní požadavky, směřující k podpoře měnové stability. Po této etapě je vypracován konečný návrh měnového plánu, který se předkládá ke schválení vládě ČSSR. Spolu s měnovým plánem jsou vládě ČSSR předloženy ke schválení podmínky úvěrování a podmínky devizové regulace. Vládou schválený měnový plán rozepisuje ústředí Státní banky československé jako závazné úkoly na hlavní ústavy, pobočky a ostatní peněžní ústavy. Úkolem Státní banky československé je také zabezpečení soustavné kontroly plnění měnového plánu, jak v oblasti úvěrování, úrokování, sběru vkladů, i hospodaření s devizami.

Plnění měnového plánu je jedním z důležitých předpokladů pro stabilitu měny, jejíž udržení nemůže být však pouze záležitostí banky. Je podmiňováno vyváženým sestavením a plněním celé soustavy národohospodářských plánů, jejich řádným propojením a závazností.⁹⁾

Měnový plán na rok 1971 byl koncipován opět na základě cílů státního plánu rozvoje národního hospodářství. Měnový plán má zabezpečit jak devizami, tak i úvěrem závazné úkoly plánu, základní proporce a ekonomické vztahy. Zajišťování i závazných úkolů nemůže však znamenat pro Státní banku československou automatické úvěrové a devizové financování. I pro tyto případy platí obecné principy a povinnosti banky prověřovat, zda jsou splněny podmínky k poskytnutí úvěru a devizových prostředků, především z hlediska ekonomického přínosu předpokládaného plánem.¹⁰⁾ Měnový plán je opět koordinován a propojen se základními finančními vztahy v hospodářství a se státními rozpočty federace a republik. Oba druhy plánů respektují správnou ekonomickou zásadu přísného oddělení návratného financování (úvěr) od nenávratného (rozpočet). Kritéria pro návratné financování jsou ve stanovení efektivnosti úvěrovaného opatření a v zajištění návratnosti úvěru. Nenávratné financování přebírá na sebe povinnosti vyplývající z potřeb trvalého charakteru, především v těch případech, kdy efektivnost

⁹⁾ D. Beneš: Měnový plán, Finance a úvěr, 12/1970.

¹⁰⁾ S. Potác: Státní banka čs. před novou etapou vývoje, Finance a úvěr 1/1971, str. 3.

je určována celospolečenským významem a národohospodářskými přínosy.¹¹⁾

Měnový plán na rok 1971 navazuje na kladné výsledky roku 1970¹²⁾ a vychází z dalších možností rozvoje naší ekonomiky. Počítá s dalším upevňováním měny a kupní síly koruny. Koncepce úvěrové politiky na rok 1971 má charakter aktivní úvěrové restrikce, která zdůrazňuje plnou podporu progresivních tendencí a maximálního využití podnikových rezerv.¹³⁾

Systém devizové regulace, tedy uvolňování devizových prostředků prováděné Státní bankou československou v oblasti kapitalistických států a Jugoslávie, který je založen na vazbě vývozu a dovozu, vychází také ze zásad roku předchozího s tím, že dochází k prohloubení vazby na státní plán rozvoje národního hospodářství.

3. BANKOVNÍ SOUSTAVY SOCIALISTICKÝCH STÁTŮ

Nejen v Československu, ale i v ostatních socialistických státech jsou emisní banky pověřeny prováděním většiny úkolů v oblasti měny a operativním řízením měnové politiky. Struktura bank a jejich funkce se tak bezprostředně dotýkají měny a organizace měnových vztahů. Vznik soustavy bank, tak jak dnes v socialistických státech existují, je spojen s počátkem 50. let. V posledních letech však většina socialistických států prošla obdobím ekonomických reforem, které se v různé míře dotkly i bankovní soustavy.

I když dnes ještě není zcela jasno, jaká by měla být definitivní struktura socialistického bankovníctví, i když se mnohá stanoviska zásadně odlišují vzhledem k různým ekonomickým podmínkám socialistických států, a ani průběh hospodářských reforem v jednotlivých socialistických státech není totožný, domnívám se, že dříve či později se vytvoří ve všech socialistických státech ekonomické struktury, které se nebudou podstatně odlišovat. O bankovníctví nelze říci, že by v soustavě ekonomických vztahů hrálo podřadnou úlohu, ale právě naopak. Mám za to, že totéž, co bylo řečeno o ekonomických strukturách obecně, by mělo platit i o bankovníctví, a že dnešní jeho organizace je právě vzhledem k rozdílným ekonomickým (ale i státně-organizačním) podmínkám pouze přechodným řešením. Proto bude jistě jen prospěšné poukázat na některé rysy současné socialistické ban-

¹¹⁾ Tamtéž.

¹²⁾ Rok 1970 dokázal úspěšnost postupu hospodářské konsolidace, při níž došlo k zásadním změnám v peněžním hospodářství, které měly pozitivní vliv na naši měnu. Tak např. kupní síla koruny dosáhla úrovně předpokládané měnovým plánem na r. 1970, emise hodnotí se zvýšila o 5,2 %, zatímco v r. 1968 o 23,7 %, vklady u spořitelů vzrostly o 8,8 mld Kčs apod. Podrobněji viz: Ing. Svatopluk Potáč: Státní banka čs. před novou etapou vývoje, Finance a úvěr 1/1971, str. 2.

¹³⁾ Tamtéž, str. 4.

kovní soustavy, hlavně pak samozřejmě z hlediska bank emisních, na jejich společné i na to, co je dnes odlišuje.

Bankovní reformy v socialistických zemích je nutno hodnotit nejen podle organizační struktury, ale i podle metod a principů, na kterých bankovní systém funguje. Z tohoto hlediska je možno bankovní systém socialistických států charakterizovat několika body. Na prvním místě je nutno vyzvednout posílení významu ekonomických nástrojů, a to v tom smyslu, aby nefungovaly jen jako kontrola peněžní jednotkou (u nás kontrola korunou), nýbrž aby měly v rámci národohospodářského plánu určitou autonomní působnost.

Posiluje se vliv bankovní politiky na regulaci hospodářské činnosti podniků úměrně i k tomu, jak široký prostor ponechává hospodářská reforma pro hmotnou zainteresovanost podniků. Banky zasáhly ve všech socialistických zemích významným způsobem do ekonomické kalkulace hlavně depozitní politikou a úrokovou sazbou.¹⁴⁾ Dalším charakteristickým rysem bankovní politiky socialistických států je podtržení měnových hledisek, tedy respektování požadavků měnové stability a peněžní rovnováhy. Úkolem bankovního systému je, aby působil jako koordinátor měnové a devizové politiky podle měnových hledisek i vůči všem centrálním orgánům při sestavování a plnění vrcholných národohospodářských plánů.

V NDR a Bulharské lidové republice byl tento úkol řešen organizačními úpravami bankovního systému — institucionálním oddělením emisní a komerční složky. Kromě centrální banky působí peněžní ústavy, jejichž úkolem je provádění úvěrové, depositní a devizové činnosti. I při tomto oddělení emisní a komerční složky je však nutno podtrhnout skutečnost, že hlavním a nejpodstatnějším ukazatelem pro činnost každého članku bankovní soustavy je státní plán. Schválený státní plán a jeho rozpis je závaznou směrnicí pro činnost celého bankovního systému. Není tedy možno zcela mechanicky přenášet stejné hodnotící prvky na socialistickou a kapitalistickou peněžní soustavu a ztotožňovat systém kapitalistického bankovníctví s cedulovou bankou a řadou bank komerčních se soustavou obchodních bank a banky emisní v některých státech socialistických. V socialistických státech je sice úvěrový fond oddělen institucionálně od emisní činnosti, ale komerční zájem není rozhodující; rozhodujícím zájmem jsou úkoly státního plánu.

Bankovní reforma v NDR byla provedena k 1. 1. 1968.¹⁵⁾ Touto reformou byla vytvořena ústřední emisní banka — Státní banka NDR. Státní banka

¹⁴⁾ Bliže viz: F. Vencovský: Směry reforem bankovních soustav v socialistických státech, Finance a úvěr 6/1970, str. 411.

¹⁵⁾ Státní banka NDR vznikla zákonem o Státní bance NDR z 1. 12. 1967; viz: Begründung des Gesetzes über die Staatsbank der DDR, Die Wirtschaft 49/1967. Banka pro průmysl a obchod pak dalším zákonem (viz Verordnung über die Bildung der Industrie und Handelsbank der DDR, Die Wirtschaft 49/1967.

NDR vznikla spojením ústřední cedulové banky s Investiční bankou a současně rozštěpením nově vzniklé banky na Státní banku a Banku pro průmysl a obchod.

Státní banka NDR provádí nejen úkoly, kterými jsou běžně pověřovány emisní banky, jako je právo emise, řízení zahraničně-měnových vztahů apod., ale je činná i při vypracovávání návrhu plánu rozvoje národního hospodářství, s úkolem zajišťování měnové stability. Po organizační stránce se Státní banka NDR nečlení na pobočky a její vztahy k obchodním bankám se utvářejí na úrovni center.

Zajímavým způsobem je utvářen vztah peněžní soustavy ke státním orgánům. Peněžní ústavy jsou vlastně orgány vlády. Orgánem vlády není jen Státní banka jako emisní instituce, ale i ostatní peněžní ústavy. Tak např. Průmyslová a obchodní banka je podle svého statutu orgánem ministerské rady a její president je také jmenován a odvoláván předsedou ministerské rady a jí je také odpovědný. Ústředním orgánem vlády je také Banka zemědělská.

Je zatím obtížné hodnotit organizaci bankovníctví v NDR, která je něčím ojedinělým v socialistických státech. Kritice podléhají v současné době vztahy mezi Státní bankou a bankami obchodními, kterým je vytýkána automatika bez možnosti aktivního ekonomického působení. Bude proto zřejmě nezbytné, aby vedle obecné právní regulace byla dohodnuta i specifická regulační pravidla, která by odpovídala specifickým úkolům jednotlivých bank. Je to vlastně problém nástrojů emisní politiky — jaké místo mají a jaké místo mohou mít v hospodářství, které se opírá o závazný centrální plán a kde peněžní soustava je dosti centralizována.¹⁶⁾

Ke změnám v oblasti bankovníctví došlo také v Bulharské lidové republice. Usnesením Rady ministrů BLR č. 8 ze 4. 3. 1969 byla k 1. dubnu 1969 vytvořena nová Bulharská lidová banka, která se stala bankou emisní a vedle toho dvě banky obchodní — Bulharská průmyslová banka a Bulharská zemědělská banka a Obchodní banka.¹⁷⁾ Kromě toho existuje již od 1. 7. 1968 další odvětví banky — Bulharská námořní banka, pro poskytování služeb bulharskému obchodnímu loďstvu. Jako ve všech socialistických státech (kromě Albánie) vykonává i v BLR činnost Banka pro zahraniční obchod.

Tak jako v NDR se i v BLR nejdříve spojila banka emisní s bankou investiční a teprve potom došlo k oddělení emisního bankovníctví od bankovníctví komerčního. Hlavním úkolem bulharské bankovní reformy byla

¹⁶⁾ F. Vencovský: Směry reforem bankovních soustav v socialistických zemích, Finance a úvěr 6/1970, str. 416.

¹⁷⁾ Podrobně k bulharské bankovní reformě viz Konstantin Popov: Nova organizacija na bankovata sistema, Finansii i kredit č. 5/1969.

zřejmě snaha posílit postavení cedulové banky, aby se přímo u ní soustřeďovaly prostředky podniků a aby jen jejím prostřednictvím byl prováděn tuzemský platební styk. I celý úvěrový fond byl proto soustředěn na účtech Bulharské lidové banky.

Výše uvedenému záměru odpovídaly i organizace bankovního systému — ani Průmyslová banka ani Zemědělská a obchodní banka neměly své pobočky a proto svou činnost prováděly prostřednictvím poboček Bulharské lidové banky. To ovšem přinášelo i některé těžkosti, hlavně při úvěrovém a depozitním styku mezi odvětvovými obchodními bankami a podniky. Popsaný systém bankovníctví se v BLR neosvědčil, a proto se Bulharsko znovu vrátilo od roku 1971 k soustavě předchozí.

Zajímavý vývoj prodělal bankovní systém v Polsku. Výnosem Rady ministrů z 23. října 1969 o zásadách a postupu při likvidaci Investiční banky byla zrušena Investiční banka¹⁸⁾ a Usnesením Rady ministrů (publikované v Monitoru č. 48/1969) č. 196 také z 23. října 1969 o úkolech Všeobecné spořitelny byla zrušena i Banka pro splátkový úvěr. Dnes tedy existuje v Polsku Národní banka jako banka emisní a jako oborové banky Zemědělská banka a Obchodní banka, a. s. Kromě toho vyvíjí činnost ještě Polská depozitní banka, a. s. Uvedené změny nedávají zcela jasnou představu o vývoji polského bankovníctví, kterým se zabýval i V. sjezd PSSP vytýčením požadavku, aby bankovní soustava odpovídala potřebám ekonomické reformy.

Pro úplnost je nutno se zmínit ještě o jugoslávské bankovní reformě, která nejen že osamostatnila cedulovou banku, ale postavila její činnost pod kritéria, jež jsou odlišná od kritérií obchodních bank. Mezi cedulovou bankou a bankami emisními není vztah, který by byl určován státním plánem, ale obchodní bankovníctví je vybudováno na komerčních principech.

Peněžní oběh a činnost obchodních bank je řízena emisními nástroji Národní banky, jako diskontní politika, kontingentace reeskontních úvěrů apod. Úkolem Národní banky je však samozřejmě i zajištění zájmů centra, zejména vztahu úvěrových prostředků k rozpočtu.

V oblasti komerčního bankovníctví existují 3 druhy bank — obchodní, investiční a spořitelny. Tyto komerční banky, pokud se řídí úvěrovými podmínkami, stanovenými Národní bankou, mohou však vykonávat i jiné druhy činnosti, než ty, na které se dá usuzovat z jejich názvu; např. investiční banky mohou poskytovat i spotřební úvěry apod.

Rozhodujícím hlediskem jugoslávského komerčního bankovníctví je hledisko ziskové, a tak se někdy zájmy obchodních bank dostávají do nesou-

¹⁸⁾ Dziennik Ustaw č. 31/1969, str. 393—394.

ladu se zájmem centra, zvláště pokud nestačí prostředky působení, kterými může Národní banka ovlivňovat činnost bank obchodních. Je tedy stále otázkou, jak dalece je možno přenášet formy kapitalistického bankovníctví na socialistické hospodářství tak, jak se to děje právě v Jugoslávii. O obtížnosti tohoto postupu svědčí mimo jiné i počet bankovních reforem, kterými Jugoslávie v posledních letech prošla, i fakt, že na obzoru je zřejmě reforma další.

Přestavba bankovního systému je předmětem diskusí i v Maďarské lidové republice, i když ke změnám typu NDR, tedy k oddělení emisního a obchodního bankovníctví, zatím nedošlo. Jediná změna, provedená v roce 1971, se týkala převedení úkolů Investiční banky na banku emisní a vytvoření nové komerční banky, tzv. Rozvojové banky.

Systém bankovníctví v RSR nedoznal v poslední době větších změn a je možno ho řadit spolu s MLR, SSSR a ČSSR a nyní opět i BLR k jednodušším bankovním systémům (ve srovnání s NDR a i Polskem).

Závěrem pojednání o bankovních systémech socialistických států bych se chtěl ještě zmínit, a to ve srovnání s předchozími údaji poněkud podrobněji, o bankovní soustavě SSSR.

V Sovětském svazu je na vrcholu bankovní soustavy Státní banka SSSR jako jediná emisní banka, banka pro úvěrování a zúčtovací centrum země. Kromě ní vyvíjí činnost ještě Investiční banka (Strojbank), jejímž úkolem je financování a úvěrování všech odvětví národního hospodářství mimo zemědělství a lesního a vodního hospodářství, kde tyto úkoly plní Státní banka, a dále Banka pro zahraniční obchod, jejíž poslání je obdobné, jako u naší Československé obchodní banky, a. s. Státní spořitelny jsou v SSSR součástí Státní banky. Státní banka SSSR je podřízena radě ministrů SSSR.

V činnosti a organizaci bank je uplatňován princip ústředního řízení, kterým se zabezpečuje jednotné provádění peněžních a úvěrových operací na celém území Sovětského svazu. Jen tak může banka důsledně působit na zabezpečování plánu rozvoje národního hospodářství.

Ústřední řízení všech složek Státní banky je zabezpečováno předsedou Státní banky SSSR, který je ze své funke odpovědný prostřednictvím ředitelů republikových úřadoven za veškerou činnost Státní banky SSSR a který také všem složkám ukládá úkoly na základě zákonů, statutu banky a usnesení Rady ministrů SSSR. Všechny složky jsou povinny se příkazy předsedy banky, statutem a jeho směrnici řídit.

Státní banka SSSR se i aktivně podílí na vypracovávání národohospodářského plánu a úzce spolupracuje zvláště s ministerstvem plánování a financí při přípravě finančních plánů. I republikové úřadovny spolupracují při přípravě plánů republik a oblastní úřadovny při přípravě plánů oblastí. Pouze pobočky se prací na sestavování plánů nezúčastňují. Podobně je

tomu i při sestavování plánů úvěrových. V sestavování úvěrových plánů jsou však některé odlišnosti od československé praxe.¹⁹⁾

Především ve Státní bance SSSR se nesestavují úvěrové plány za celou bankovní a peněžní soustavu jako je tomu u nás, ale jen za organizace, které jsou úvěrovány a financovány a mají své účty u Státní banky SSSR, včetně státních spořitelen. Investiční banka sestavuje vlastní návrh úvěrového plánu a sama je také předkládá radě ministrů ke schválení.

Na rozdíl od ČSSR se sestavují úvěrové plány dva — plán dlouhodobého úvěrování a plán krátkodobého úvěrování. Každý z těchto plánů představuje samostatně vyrovnané bilance, které mají své vlastní zdroje a limit úvěrů. Posledním důležitým rozdílem je časová platnost úvěrových plánů. Zatímco u nás jsou sestavovány jen úvěrové plány roční, v Sovětském svazu je u krátkodobých úvěrů kladen důraz na plány čtvrtletní.

Obdobně je tomu i u plánů pokladních, kterými je řízen peněžní oběh a zabezpečována plánovaná emise platidel. V návaznosti na přípravu státních národohospodářských plánů, jejichž součástí je i bilance peněžních příjmů a výdajů obyvatelstva, se sestavují ve Státní bance SSSR roční rozpočty pokladních plánů, a to nejen za celý SSSR, ale i za jednotlivé republiky a oblasti. Operativní pokladní plánování je ve čtvrtletních pokladních plánech, které se sestavují na všech stupních bankovní soustavy, včetně vedení banky. Pokladní plán SSSR schvaluje rada ministrů SSSR.²⁰⁾

Zkušenosti sovětského bankovníctví by bylo možné vhodně použít i u nás. Nejde jen o otázky organizace a řízení, protože Sovětský svaz je rovněž státem s federativním státoprávním uspořádáním. Bylo by možné a vhodné uvažovat o využití zkušeností sovětské bankovní soustavy pokud jde o činnost Státní banky, zvláště úlohy bankovních nástrojů v soustavě plánovitého řízení, úvěrového a pokladního plánování apod. Je samozřejmé, že zkušenosti SSSR není možné přebírat automaticky, ale s přihlédnutím k našim specifickým podmínkám.

Pokud tedy hodnotíme socialistický bankovní systém jako celek z hlediska hospodářské praxe, vidíme, že se uplatňuje v jednotlivých socialistických zemích dvojí pojetí. Část zemí i přes probíhající ekonomickou reformu nereformovala bankovní systém. Druhá část, zvláště pak NDR (částečně snad i BLR a již dříve i PLR), přistoupila ke konkrétním institucionálním opatřením konstituováním obchodních bank.

Úvahy teoretického charakteru o oddělení emisního a obchodního bankovníctví jsou ovšem již staršího data. Můžeme se s nimi setkat již v 50. letech v NDR a v Polsku v souvislosti s polemikou o úloze bankovního

¹⁹⁾ Viz podrobněji: E. Kohout: Organizace a řízení Státní banky SSSR, Finance a úvěr 1/1971, str. 57 a násl.

²⁰⁾ Viz podrobněji: E. Kohout: Organizace a řízení Státní banky SSSR, Finance a úvěr 1/1971, str. 59 a násl.

zisku.²¹⁾ Bylo doporučováno zřídit cedulovou banku a banky necedulové a v činnosti banky se orientovat na ekonomické nástroje, zvláště využití úvěru. Návrhy směřovaly k větší autonomii cedulové banky při řízení národního hospodářství a ovlivňování ekonomiky.

Někteří teoretici (např. Benari v NDR) přisuzovali bankovní soustavě větší úlohu než orgánům socialistického státu a přecenili autonomii bankovního systému, úlohu diskontu, úroku a ekonomických nástrojů. Řada názorů bagatelizovala socialistické plánování a neúměrně akcentovala samosprávné postavení socialistického podniku. Proto byly takovéto názory odmítnuty jako oportunistické nebo revizionistické.²²⁾

V šedesátých letech se diskuse o socialistické bankovní soustavě a větší současně s ní vedená polemika o úloze bankovního zisku dostává do další etapy.

V Bulharsku upozornil na nezbytnost oddělení cedulového a necedulového bankovníctví T. Michajlov,²³⁾ který žádal specializaci bank podle jednotlivých typů úvěrových operací.

Obdobnou problematikou se zabýval v Sovětském svazu i I. Černov,²⁴⁾ který se také vyslovil pro specializaci bankovníctví. Komerční banky dle jeho názoru měly být řízeny Státní bankou SSSR, ale s využitím metody hmotné zainteresovanosti na zisku.

Hlasy po provedení bankovní reformy se ozvaly i v Maďarsku, i když zatím kromě již uvedených změn k realizaci návrhů nedošlo. Totéž je možno říci i o Polsku.²⁵⁾

Zatím je těžké vyvodit z diskuse o soustavě socialistického bankovníctví závěry, které by mohly být obecně platné pro všechny socialistické státy. Teoretická diskuse, která je většinou spojována s podtržením úlohy bankovního zisku²⁶⁾ není zatím zdaleka uzavřena, a ani krátkost praxe, zvláště

²¹⁾ Viz např. R. Kohlmer: Nach der Arbeitskonferenz der Finanzwirtschaftler, Geld und Kredit 3/1956. Dále na stránkách jiných časopisů, jako např. Deutsche Finanzwirtschaft, Einheit apod. Benari, Wolf, Heinicke apod. V Polsku je diskuse spojena hlavně se jmény Kurowského a Prusse.

²²⁾ V. Polidar: Bankovní reformy v socialistických zemích a úvahy o socialistické bankovní soustavě, Finance a úvěr 8–9/1970, str. 558. Kromě zmíněného článku je o této diskusi podrobněji pojednáno v příspěvku L. Krazovina a B. Šachova: O borbě protiv revizionizmu po voprosam kredita i bankov v Polše i GDR, Děngi i kredit č. 6/1959, str. 64 a násl.

²³⁾ T. Michajlov: Otnozno organizacijata na bankovokreditnaja sistema pri uslovijata na novato sistema na planirane a rakavodstva na narodnoto stopanstvo, Finans i kredit č. 1/1964.

²⁴⁾ I. Černov: Bank v novych uslovijach, Kommunist 8/1966.

²⁵⁾ I. Hagelmayer, A.: Bankrendzzer feladatai, Pénzügyi szemle č. 2/1969 (MLR), v Polsku např. Z. Fedorowicz: Kredit bankowy w sluzbie rozwoju gospodarki narodowej, Finance 7/1969.

²⁶⁾ Úloha bankovního zisku je zdůrazněna i v již vzpomínaných statích Michajlova, v článku H. Fingera, W. Stolla, F. Tuttlies a W. Schika: Sozialistische Beziehungen zwischen Betrieb und Bank, Deutsche Wirtschaft G 1–G 6 (13/1968).

v NDR, nás k takovýmto závěrům neopravňuje. Proto zobecnění a zhodnocení těchto zkušeností si vyžádá ještě určitou dobu. Domnívám se však, že i když pro současný stav v ČSSR, kdy nám jde o upevnění centrálního řízení, tak jak je to výslovně zdůrazněno v usnesení lednového pléna ÚV KSČ, je jediným možným řešením jednotná Státní banka, bude potřebné pro budoucnost další teoretické závěry a praktické zkušenosti ostatních socialistických států pečlivě zkoumat.

III. MĚNOVÉ KURSY

A JEJICH

PRÁVNÍ ÚPRAVA

1. PARITA A KURSY MĚN

Jednou ze základních otázek teorie měny je problematika měnové parity a měnového kursu. V dnešním světě nemohou státy existovat izolovaně, ale jsou nuceny ke spolupráci, a to hlavně v oblasti ekonomické. Státy si navzájem vyměňují zboží, občané jednoho státu navštěvují stát druhý jako turisté, sportovci apod. To vyvolává nutnost navzájem si uhrážovat ceny zboží, resp. při návštěvě v zahraničí možnost zakoupit si za měnu domácí měnu tamního státu a hradit si tak výlohy návštěvy. Tedy sám princip mezinárodního platebního styku obsahuje nutnost konverze měnových jednotek.

Jak měnové jednotky směňovat, v jakém poměru? Směna by měla být uskutečněna vždy v takové relaci, aby za určité množství konvertovaných platidel státu X bylo možno ve státě Y koupit přibližně stejné množství zboží, jako ve státě X.

Tento směnný poměr charakterizoval již Marx, a použil ho při rozboru směnné hodnoty zboží, což mu umožnilo odhalit ekvivalentní poměr hodnot jako podstatu směnného poměru. Marxův klasický příklad 20 loktů plátna = 1 kabát se týkal ovšem pouze zboží. To nám ale nebrání vycházet z tohoto směnného poměru zboží a aplikovat ho analogicky i při směně zboží zvláštního charakteru — zboží peněžního. I zde jako při každé směně se jedná o směnu s rozdílnými užitkovými hodnotami směňovaného zboží (US \$, Lstg), ale se stejnou výší jejich hodnot (1 Lstg = 2,55 US \$). Jak Lstg, tak US \$ jsou peníze, ale přitom peníze různé měny. Rozdílnost jejich užitných hodnot se projeví jakmile opustí svou národní sféru. Tato rozdílnost užitných hodnot peněz je na povrchu rozdílnosti právní, opírající se v každém daném okamžiku čistě o zákonné předpisy, které zpravidla znemožňují, aby v zemi obíhaly peníze dvojí měny a tím vznikla dvojí cenová

hladina, ale mezinárodní ekonomické styky musí tuto rozdílnost mezi měnami jednotlivých zemí respektovat. Za touto právní rozdílností měn se ovšem skrývá i jejich rozdílnost ekonomická.¹⁾ Ekonomická rozdílnost se projevuje v tom, že měnové jednotky různých měn se stejným nominálním zlatým obsahem mají různou kupní sílu a cenové hladiny v nich vyjádřené vykazují různý pohyb. Tato ekonomická rozdílnost nejlépe vynikne při vzájemném zkoumání měnových jednotek, tedy při jejich směnném poměru, kdy mnohdy ukáže, že i směnný poměr měnových jednotek se shodným nominálním obsahem zlata je jen výjimečně ve stejném poměru (1 : 1).

Tak se dostáváme k otázce měnové parity, která má základní význam právě pro odpověď, proč se měnové jednotky směňují právě v poměru např. 1 Lstg = 2,55 US \$ a ne v poměru jiném.

Marxistická teorie měnové parity vychází z faktu, že hodnota zboží je dána množstvím společenské práce potřebné k reprodukci zboží při společensky průměrném stupni produktivity a intenzity práce. I když podstatou hodnoty je společenská práce, není možno hodnotu zboží vyjádřit bezprostředně v její podstatě, tedy společensky nutném pracovním čase, ale pouze relativně, ve srovnání s jiným zbožím — ekvivalentem. Zboží, s jehož užitnou hodnotou srostla trvale ve světovém měřítku společenská úloha všeobecného ekvivalentu je peněžním zbožím. Tímto peněžním zbožím se stalo zlato, na čemž nic nemění ani konec zlatého standartu ve třicátých letech našeho století, a zavedení papírových peněžních soustav.

Z těchto skutečností vyvozuje marxistická teorie závěr, že skutečnými penězi jak uvnitř národní sféry, tak i na světovém trhu je pouze skutečné zboží, které má svou vlastní hodnotu. „Skutečnými penězi jsou peníze světového trhu a úvěrové peníze mají vždy za základ peníze světového trhu.“²⁾

Pokud je světovými penězi zlato, je zlato skutečnými penězi i v národních sférách. Měnové jednotky jednotlivých zemí jsou reprezentanty určitého množství světových peněz. Hodnota měnové jednotky je dána hodnotou zlata (stříbra), které v průměru obsahují stejnojmenné plnoobsažné mince, nebo zastupuje stejnojmenná známka.³⁾ Na základě těchto závěrů je možno odpovědět, že souměřitelnost měnových jednotek spočívá v tom, že všechny měnové jednotky jsou národními reprezentanty určitého množství téhož zboží — peněžního zboží světového trhu (zlata nebo stříbra). Souměřitelnost zlata a stříbra je dána jejich společnou hodnotovou substancí —

¹⁾ Viz E. Němeček: Teorie měnových kursů v kapitalistické světové soustavě, Academia, Praha 1970, str. 72.

²⁾ K. Marx, Kapitál III, 2, SNPL 1956, str. 83.

³⁾ E. Němeček: Teorie měnových kursů v kapitalistické světové soustavě, Academia, Praha 1970, str. 78.

společenskou práci v obou kovech zpředmětněnou. V současné době je společným jmenovatelem všech měnových jednotek pouze zlato.⁴⁾

Poměr rovnosti měnových jednotek je pak takovým poměrem měnových jednotek, při němž se množství zlata, jež měnové jednotky představují, svou hodnotou rovnají. Měnová parita určité měny se jeví jako množství měnových jednotek cizí měny, které se svou hodnotou rovná pevnému počtu měnových jednotek domácí měny. Měnová parita je poměr rovnosti hodnot měnových jednotek, přičemž hodnota měnové jednotky je určena hodnotou peněžního zboží, jež měnová jednotka představuje (tedy zlata) a množstvím peněžního zboží, jež měnová jednotka vyjadřuje. Hodnota měnové jednotky závisí tedy na hodnotě zlata a zlatém obsahu měnové jednotky.⁵⁾ Zlatý obsah měnové jednotky existuje buď jako nominální zlatý obsah (nominální parita) nebo jako reálný zlatý obsah (reálná parita). Nominální parita měnové jednotky je množství zlata, které má měnová jednotka představovat podle právní normy. Nominální paritu nazýváme také paritou úřední, oficiální. Vedle nominální parity je nutno rozeznávat ještě paritu reálnou, která vyjadřuje skutečnou kupní sílu měnové jednotky ve vnitřním oběhu.

Měnový obsah zlata je základem pro stanovení měnového kursu, což je cena měnové jednotky jedné země vyjádřená v měnové jednotce jiné země. Měnovým kursem je tedy vztah dvou měnových jednotek, představovaný poměrem jejich zlatého obsahu. Měnová parita i způsob stanovení kursů jsou u nás upraveny zákonem (viz dále). Kursy, uvedené v kursovním lístku, které se nazývají kursy úředními, mají však většinou dnes pouze evidenční charakter. V oblasti obchodních platů se situace řeší soustavou ekonomických nástrojů, v oblasti platů neobchodních s kapitalistickými státy systémem přírážek k úřednímu kursu.

⁴⁾ Domnívám se, že i za socialismu plní úlohu tohoto společného jmenovatele zlato (viz např. J. A. Kronrod, Peníze v socialistické společnosti, Praha, SNPL 1956). V poslední době se však vyskytují i názory opačné. Tak např. polský ekonom Z. Fedorowicz (Peniadz jako miara wartosci w gospodarce socjalistycznej, Finanse, 1961, č. 12) se domnívá, že v podmínkách plánovaného hospodářství dochází k pojmenování vynaložené společenské práce porovnáním hodnoty zboží s peněžní jednotkou, která sama hodnotu nemá, ale reprezentuje hodnotu, která je obsažena ve všem zboží a je určena celkovou cenovou hladinou. V souladu s těmito názory považuje za měřítko hodnot množství práce, reprezentované peněžní jednotkou. Funkci míry hodnot prý plní objem zboží, které se nachází na trhu. Obdobný názor zastává i maďarský ekonom I. Hagelmajer (Az értéjmény pénz az értéktörvény a szocializmusban, Közgazdasági szemle 10/1963) a sovětské ekonomové Sobol a Malyšev.

Tyto názory nelze bez důkladné diskuse samozřejmě a priori odmítnout, ale přesto se domnívám, že tato teorie má vážné nedostatky, protože nedovede přesvědčivě vysvětlit vztah měny a zlata ve vnějších ekonomických vztazích.

Kromě toho svým pojetím zboží jako míry hodnot je poplatná pracím německého ekonoma R. Hilferdinga.

⁵⁾ Viz E. Němeček: Teorie měnových kursů v kapitalistické světové soustavě, Academia, Praha 1971, str. 79.

2. EKONOMICKÉ NÁSTROJE, JEJICH PODSTATA A POUŽITÍ

V administrativní soustavě řízení měnové kursy⁶⁾ nehrály žádnou úlohu. Úvodem je nutno zmínit se o situaci, která předcházela dnešnímu stavu. Jestliže např. náš podnik zahraničního obchodu realizoval vývoz, byl nucen do kapitalistických států exportovat za ceny, které v té době existovaly na světovém trhu. Zahraničnímu dovozci bylo jedno, jaká byla výrobní cena vyváženého zboží a pokud výrobky koupil, tedy pouze za cenu, která oscilovala okolo ceny téhož nebo podobného zboží na světovém trhu. Pro tuzemsko, pro vztah organizace zahraničního obchodu — výrobní podnik, byly všechny rozdíly vzniklé ze zahraniční změny (zahraniční cena — minus naše cena velkoobchodní) vyrovnávány ze státního rozpočtu. Organizaci zahraničního obchodu byl tedy rozdíl mezi velkoobchodní cenou, za kterou kupoval zboží od výroby a dosaženou cenou zahraničního obchodu, vyrovnán ze státního rozpočtu. Jen výjimečně byly vývozy realizovány za ceny vyšší než velkoobchodní. Obdobná situace byla i v dovozu zboží, kdy ze státního rozpočtu byl vyrovnán ve prospěch zahraničního obchodu rozdíl mezi obchodovatelnou cenou světového trhu a naší velkoobchodní cenou, za kterou nakupoval od organizace zahraničního obchodu dovezené zboží výrobní podnik.

Výjimkou bylo snad pouze, když organizace zahraničního obchodu požadovala speciální provedení nebo úpravu výrobků pro zahraničí, odlišnou od výrobků pro vnitřní trh. Až na tento případ, který byl ovšem pouze výjimkou a ne pravidlem, tuzemský výrobce nepociťoval žádné konjunkturální výkyvy na zahraničních trzích.

Státní rozpočet kromě již zmíněného vyrovnávání rozdílu světové ceny — naše ceny velkoobchodní hradil organizaci zahraničního obchodu vynaložené zahraniční a tuzemské přímé obchodní náklady (doprava franco čs. hranice) v absolutní výši a taktéž v absolutní výši režii organizace zahraničního obchodu. Při finančním vypořádání byly ze státního rozpočtu vypořádány všechny zisky a ztráty jak z obchodní, tak i z neobchodní činnosti. Organizace zahraničního obchodu tak nebyly nijak zainteresovány na co nejefektivnější koupi a prodeji a dále neexistoval z výše uvedených důvodů ani společný zájem výroby a zahraničního obchodu na dosažení nejoptimálnějších cen. Určitým přelomem byl až rok 1966, kdy v důsledku zavedení kategorie volných a limitních cen bylo přikročeno k přechodnému řešení vztahu organizace provozující zahraniční obchod — výroba (rozdíl mezi zahraniční cenou a cenou velkoobchodní) zavedením cenového vyrovnání. Vývoz a dovoz byl rozdělen na skupiny zboží a pro každou skupinu byla

⁶⁾ Pro zjednodušení používám na některých místech textu termínu „kurs“, i když se nejedná o kurs úřední, ale o kurs upravený v VRCV, resp. příplatky v oblasti neobchodních platů.

stanovena procentní sazba z velkoobchodní ceny, vyjadřující buď dotaci ze státního rozpočtu nebo odvod do státního rozpočtu, které organizace provozující zahraniční obchod vypořádala se státním rozpočtem po uskutečnění vývozu nebo dovozu. Dílčím výsledkem zavedení cenového vyrovnání byl nesporně fakt, že organizace zahraničního obchodu nebyly ochotny již platit výrobě jakékoli ceny, protože zisky nebo ztráty, vznikající použitím sazeb cenového vyrovnání, ovlivnily tvorbu jejich hrubého důchodu (a tím i mzdové fondy). Dále se pracovníci organizací zahraničního obchodu začali zajímat o ceny světového trhu, aby znali rozdíl mezi cenou výrobku u nás a v zahraničí. Negativně bylo ovšem nutno i nadále hodnotit ne právě pružné působení zahraničních cen na výrobu, protože odběratelsko-dodavatelské vztahy byly stále uskutečňovány na bázi velkoobchodních cen.

Od r. 1967 proto následovala řada opatření, která směřovala k využití zboží-peněžních vztahů jak ve vnitřních, tak i ve vnějších ekonomických vztazích. Jejich cílem bylo postavení výroby pod tlak světového trhu, vytvoření podmínek pro racionální zapojování naší ekonomiky do mezinárodní dělby práce, a promítnutí hodnotových vztahů, vzniklých stykem organizace zahraničního obchodu a výroby do výsledků hospodaření výrobních podniků.

Postupně začíná docházet k vyrovnání zásadních rozdílů celkových hladin cen zahraničního obchodu a velkoobchodních cen, které se ve většině případů dosud vyvíjely nezávisle na sobě. Jako metoda slouží vnitřní re-produkční cenové vyrovnání (dále VRCV). Zahraniční hodnota nakupovaného a prodáváného zboží je pro účely vnitřního zúčtování vyrovnávána na celkovou průměrnou hladinu velkoobchodních cen pomocí sazby VRČR. Tato sazba VRČR je přitom použitelná jak v oblasti zbožíových, tak i nezbožíových vývozních a dovozních operací a nákladů a příjmů souvisejících s realizací obchodních operací se zahraničím.

Dalším kladem je fakt, že zboží-peněžní vztahy mezi výrobou a organizací zahraničního obchodu se začínají uskutečňovat v kupních cenách zahraničního obchodu, které jsou odvozeny z cen franco čs. hranice. Tedy

$$\begin{aligned} &\text{dovoz} - \text{kupní cena} \\ &= \text{cena zahraničního obchodu fco čs. hranice} \\ &\quad + \\ &\quad \text{obchodní rozpětí organizace zahr. obchodu} \\ &\quad \text{a} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} &\text{vývoz} - \text{kupní cena} \\ &= \text{cena zahraničního obchodu fco čs. hranice} \\ &\quad - \\ &\quad \text{obchodní rozpětí organizace zahr. obchodu.} \end{aligned}$$

Tím se zahraniční cena stává jedním z činitelů, ovlivňujících vývoj velkoobchodních cen, tzn. že použitím tohoto systému působí zahraniční cena na tuzemskou ekonomiku, i když plný dopad je dosud omezován žádoucí měrou pomocí ekonomických nástrojů — cenových přírážek a srážek.

A konečně dochází i k řešení konkrétních hodnotných vztahů vyplývajících z individuálních rozdílů velkoobchodních cen jednotlivých výrobků.

Systém VRCV je používán v oblasti výměny zboží a v oblasti prací, služeb a nehmotných práv. VRCV vyrovnává zhruba zásadní rozdíly vnitřních a zahraničních cenových hladin a jeho úkolem je přenášet vlivy světové ekonomiky do národního hospodářství. Nevyrovnává však rozdílnost relací našich velkoobchodních cen a cen zahraničních, takže i nadále zůstávají značné rozdíly mezi dosaženou zahraniční cenou a naší cenou velkoobchodní. Tyto rozdíly jsou částečně negovány ekonomicky pomocí soustavy cenových přírážek a srážek.

Úkolem cenových přírážek a srážek je ovlivnit rozvoj žádoucích výroby a omezit neefektivní výroby. Cenové přírážky a srážky jsou poskytovány dodavatelům a odběratelům ze státního rozpočtu respektive tam odváděny. U vývozu mají cenové přírážky charakter dotace a cenové srážky charakter odvodu, u dovozu naopak. Jejich sazby vycházejí z komoditní a teritoriální struktury předchozího roku.

Sazby cenových přírážek a srážek mají progresivně působit na zvyšování efektivnosti vývozu a dovozu. V podstatě mají zvýhodňovat žádoucí vývoz (srážky) a znevýhodňovat vývoz neefektivní. Naopak u dovozu cenové srážky zvýhodňují pro národní hospodářství nezbytný import zboží a cenové přírážky znesnadňují a znevýhodňují dovozy neefektivní.

Bylo by ovšem nesprávné ztotožňovat VRCV s kursem. VRCV je vlastně jakýmsi cenově-obchodním opatřením, které se svými důsledky podstatně dotýká měnové oblasti. Z ekonomického hlediska je průměrnou veličinou, která ovlivňuje sblížení cenových hladin ve vnitřním a zahraničním trhu, neodstraňuje však v mnoha případech značně rozdílné cenové relace. Rozdílnost cenových relací vyrovnávají, jak již bylo řečeno, cenové přírážky a srážky, které jsou nástrojem finanční politiky státu a mají charakter dotací a odvodů.⁷⁾

VRCV nemůže být měnovým kursem také proto, že v sobě zahrnuje jiné než měnové prvky (např. cla, vývozní subvence apod.). V podstatě by bylo tedy možná VRCV nazvat cenovým koeficientem, a chápat ho jako určitý nástroj, jehož se využívá při přechodu k jednotnému, ekonomicky zdůvodněnému kursu naší koruny. Dosažení takového kursu je však spojeno s mnoha dalšími faktory, ovlivňujícími hospodářskou situaci státu.

⁷⁾ Viz např. také J. Durčáková: Otázky spojené se zajištěním rovnovážného devizového kursu čs. koruny v obchodních platbách, Finance a úvěr č. 11/1968, str. 667.

VRCV bylo z právního hlediska stanoveno příkazem generálního ředitele Státní banky československé č. 16 z 25. 11. 1966 o Pravidlech ekonomických vztahů k zahraničnímu obchodu — (viz pracovní předpis č. 178/0/66 konkretizovaný pracovním předpisem č. 201/1966 z 30. prosince 1966, uveřejněný ve Věstníku Státní banky československé).

Od ledna 1969 nastaly v oblasti ekonomických nástrojů zahraničního obchodu určité změny, které se projeví u VRCV změnou sazby. Nové sazby a jim odpovídající koeficienty byly stanoveny Hospodářskou směrnicí vlády na rok 1969, schválenou usnesením vlády č. 266 ze dne 1. srpna 1968 a konkretizovány příkazem generálního ředitele Státní banky čs. číslo 17 ze dne 24. 9. 1968.⁸⁾ Tyto koeficienty platí i pro rok 1972 a budou zřejmě platit i pro období celé pětiletky.

Od 1. 5. 1970 byla ministerstvem financí ČSSR⁹⁾ rozšířena platnost VRCV na devizovou část osobní přepravy do kapitalistických států, Jugoslávie a Kuby pro všechny uživatele těchto služeb, kteří je uhrazují v Kčs.

Dále schválila vláda ČSSR usnesením ze dne 10. září 1970¹⁰⁾ s platností od 1. 1. 1971 promítnutí VRCV do poplatků za mezinárodní poštovní a telekomunikační styk jednotně pro všechny uživatele těchto služeb, uhrazujících je v Kčs, a to ve styku se všemi státy. Jednotná sazba je uplatněna pro všechny měnové oblasti, a to formou zvýšení přepočtu zlatého franku.

Dosavadní zkušenosti s uplatňováním ekonomických nástrojů (VRCV, cenové přírážky a srážky) dokumentují, že jejich kladné stránky převažují nad stránkami negativními.¹¹⁾

Podniková sféra se začala zabývat ekonomickými kalkulacemi, postavením výrobků na světových trzích i otázkami zapojení do mezinárodní dělby práce. Mezi nejpriznivější výsledky působení ekonomických nástrojů však patří skutečnost, že přes soustavné zvyšování velkoobchodních cen (oproti 1. 1. 1969 vykazuje výběrový centrální index za průmysl ČSR v prosinci zvýšení o 4 procenta) nedošlo ke zhoršení reprodukčních nákladů na produkci deviz, naopak výsledky za rok 1969 a taktéž za rok 1970 a I. pololetí roku 1971 vyjadřují určité zlepšení těchto ukazatelů. Tím zároveň byla ověřena i realnost stanovených sazeb VRCV pro obě základní cenové oblasti.¹²⁾

⁸⁾ Viz Zpravodaj Státní banky čs., pracovní předpis č. 89/68 a na něj navazující pracovní předpis č. 95/68 o prodeji deviz na nákup strojů, zařízení a licenci z dovozu z kapitalistických států.

⁹⁾ Uveřejněno ve Zpravodaji Státní banky československé pod č. 103/1970, částka 15.

¹⁰⁾ Uveřejněno ve Zpravodaji Státní banky československé pod č. 327/1970, částka 45.

¹¹⁾ K negativním rysům patří např. nedořešení ekonomických problémů na některých úsecích (ceny, důchody) a povolování řady výjimek z obecných zásad soustavy ekonomických nástrojů.

¹²⁾ Viz také H. Schücková: K problematice kursu a zásadám ekonomických nástrojů, regulujících vztahy k zahraničnímu obchodu v roce 1971 a 5. pětiletce, Hlas banky č. 18/1970, str. 307.

Hodnotíme-li VRCV z hlediska právní úpravy, musíme konstatovat, že příslušná opatření se většinou opírají o usnesení vlády a jsou konkretizována v příkazech generálního ředitele resp. předsedy Státní banky.

Vládní usnesení nelze však zpravidla považovat za obecně právní předpis, ale mají pouze povahu interních normativních instrukcí a jako taková jsou projevem operativní činnosti vlády. Mají význam spíše pro následnou tvorbu právních norem.¹³⁾ Tak tomu je i u Hospodářské směrnice vlády na rok 1969, která byla schválena usnesením vlády č. 266 z 1. 8. 1968, a ve které jsou stanoveny mimo jiné i dosud platné sazby VRCV ve vztahu k sovětskému rublu a US \$. I když se této Hospodářské směrnice vlády dovolávají i obecně právní předpisy, jako např. vyhláška ministerstva zahraničního obchodu č. 8/1969 Sb. o povolování při dovozu a vývozu zboží a při některých dalších činnostech v zahraničním obchodě, nelze toto usnesení vlády považovat za obecně závazný právní předpis.

Pokud jde o příkazy předsedy Státní banky československé, např. Podmínky pro prodej deviz na nákup strojů a zařízení z dovozu, které se naší problematiky bezprostředně týkají, ale i příkazy další, je možno je pokládat pouze za jakési speciální bankovní podmínky, které příslušné organizace respektovaly do vydání dnešního devizového zákona z titulu monopolního devizového postavení Státní banky československé.¹⁴⁾ Ani dnes, kdy se např. již vydávání těchto „Podmínek“ může opřít o ustanovení devizového zákona, nelze je pokládat za obecně právní předpis, ale za normu zavazující pouze organizace, které jsou ve vztahu se Státní bankou.

Tato situace by se měla změnit úpravou kursové problematiky v obecněprávním předpise, a to z toho důvodu, že dnes se VRCV netýká již pouze organizací, ale od 1. 5. 1970 resp. 1. 1. 1971 i občanů (prodej dopravních cenin do kapitalistických států, respektive poštovní a telekomunikační poplatky).

3. PŘEPOČÍTACÍ POMĚRY NA ÚSEKU NEOBCHODNÍCH PLATŮ

a) *Přepočítací poměry pro některé neobchodní platy ve styku se socialistickými státy a Dohoda o zúčtování neobchodních platů z 8. února 1963*

Zákonem č. 41/1953 Sb. o peněžní reformě byla za peněžní jednotku na území Československé republiky prohlášena československá koruna a zároveň byla (oproti předchozímu stavu upravenému zákonem č. 39/1948 Sb. o platidlech československé měny) stanovena počínaje 1. červnem 1953 její

¹³⁾ Viz také M. Svoboda: O právních aspektech devizové regulace v ČSSR, Právní obzor č. 3/1970, str. 233.

¹⁴⁾ Podobně viz i M. Svoboda: O právních aspektech devizové regulace v ČSSR, Právní obzor č. 3/1970, str. 233.

parita rovnající se 0,123426 g ryzího zlata a její kurs v poměru k rublu poměrem 1 rubl rovná se Kčs 1,80 (zákonným opatřením předsednictva Národního shromáždění č. 25/1961 Sb. byl později tento poměr po paritní úpravě sovětského rublu změněn na částku 8 Kčs za 1 rubl).

Současně s právním zakotvením zlatého obsahu koruny byla zmocněna Státní banka československá na tomto zákoněm podkladě stanovit poměr československé koruny k cizím měnám, to znamená stanovit její kursy (§ 2 zákona č. 41/1953 Sb.).

Státní banka československá vyhláší v současné době kursy měn každý měsíc v kursovním lístku. Kursy uvedené v kursovním lístku jsou však kursy nákupu a prodeje valut a deviz týkající se obchodních platů, tj. platů z oblasti zahraničního obchodu, které neodrážejí současnou cenovou hladinu na vnitřním trhu, která je obvykle vyšší. Proto se tyto kursy nedají a nemohou aplikovat při vyrovnávání platů neobchodní povahy, kterými jsou například i platby týkající se zahraničního cestovního ruchu.

Pro vyrovnávání vzájemných závazků neobchodní povahy byly stanoveny tzv. přepočítací poměry pro některé neobchodní platy ve styku se socialistickými zeměmi, které se vyhláší též každý měsíc a jsou prakticky součástí kursovního lístku. Vyrovnávání vnitřních cenových hladin kapitalistických států s ČSSR se uskutečňuje od roku 1957 pomocí soustavy různých přírážek k úřednímu kursu.

Pokud jde tedy o nákup a prodej měn zemí socialistického tábora, jsou tyto prodávány našim občanům cestujícím do zahraničí a od nich zpět odkupovány na základě stanovených přepočítacích poměrů.

Právním základem pro dvoustranné stanovení těchto přepočítacích poměrů pro některé neobchodní platy ve styku se socialistickými zeměmi (dále jen „neobchodní kursy“) byla Dohoda o zúčtování neobchodních platů, uzavřená mezi vládami Albánské lidové republiky, Bulharské lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Vietnamské demokratické republiky, Německé demokratické republiky, Čínské lidové republiky, Korejské lidové demokratické republiky, Mongolské lidové republiky, Polské lidové republiky, Rumunské socialistické republiky, SSSR a Československé socialistické republiky dne 8. února 1963 a Protokol k Dohodě o zúčtování neobchodních platů ze dne 8. února 1963, který je „neoddělitelnou částí Dohody o zúčtování neobchodních platů“ (Článek 5 Protokolu).

Článek 1 Protokolu stanoví, že „vzájemné neobchodní platy, předvídané článkem 1 Dohody o zúčtování neobchodních platů budou prováděny s použitím přírážek (srážek) k úředním kursům měn socialistických zemí“. Dále tento článek uvádí tyto kursy s přírážkou resp. srážkou pro jednotlivé země — signatáře Dohody o zúčtování neobchodních platů tím, že určuje kurs měn zemí signatářů Dohody k sovětskému rublu, a uvádí, že „poměry

mezi měnami socialistických zemí (tedy neobchodní kursy) stanoví se na základě výše uvedených poměrů rublu a měn těchto zemí.“

Na tomto základě byly určeny i naše neobchodní kursy, tedy v kursovém lístku uvedené přepočítací poměry pro některé neobchodní platy ve styku se socialistickými zeměmi.

Je však nutno konstatovat, že tyto přepočítací poměry neodrážejí dnes již správně úroveň hladin spotřebního zboží v socialistických státech a jsou poplatné době, ve které byly na základě bilaterálních dohod mezi socialistickými státy stanoveny.

Jako základ pro jejich stanovení sloužila metoda tzv. spotřebního koše, tj. v našem případě srovnání průměrné spotřeby čtyřčlenné diplomatické rodiny v zahraničí, přičemž nehledě na to, že spotřeba diplomatické rodiny je rozdílná od spotřeby např. turisty, se od r. 1960, kdy byly uvedené spotřební koše stanoveny, změnila cenová hladina v socialistických státech.

Jak je dále stanoveno v Protokolu, „úhrnný závazek, vykázaný 31. prosince každého roku na účtech otevřených podle článku 3 Dohody o zúčtování neobchodních platů, přepočítává se na rubly poměry uvedenými v článku 1 tohoto Protokolu (což jsou vlastně výše zmíněné neobchodní kursy) a převádí se na účty pro výměnu zboží po přepočtu koeficientem 3,4 : “. (Článek 5 Protokolu k Dohodě o zúčtování neobchodních platů ze dne 8. února 1963.)

Neobchodní kursy nevyjadřují tedy samy o sobě skutečnou devizovou hodnotu měny, protože úhrn neobchodních platů za určitý rok je nutno převést pomocí výše uvedeného koeficientu na clearingovou měnu resp. tedy na úroveň cen zahraničního obchodu.

Pomocí koeficientů přepočítává Československá obchodní banka a. s., která vede účty neobchodních platů, položky na těchto účtech, takže se příslušné částky po přepočtu dostanou na úroveň cen v zahraničním obchodě.

Z toho pak vyplývá skutečnost, že pomocí koeficientních přepočtů se platby původně uskutečněné v maloobchodních cenách redukuje na úroveň cen zahraničního obchodu. Důsledkem toho je, že se odstraňují výhody pro země s aktivním saldem plateb ze zahraničního cestovního ruchu. A výhodnost zahraničního cestovního ruchu spočívá hlavně v tom, že výnosy se realizují za maloobchodní ceny, které jsou podstatně výhodnější a vyšší než ceny zahraničního obchodu, nehledě již ani na to, že není nutné platit za dopravu, pojištění a podobné jiné položky, které příjmy z exportu zboží ještě dále redukuje.

K podstatné změně koeficientů došlo až v letošním roce, kdy na 20. zasedání Stálé komise RVHP pro devizové otázky, které se konalo od 31. 5. do 3. 6. v Tbilisi, byl s platností od 1. 7. 1971 změněn koeficient stanovený Protokolem k Dohodě o zúčtování neobchodních platů z r. 1963 z částky

3,4 na hodnotu 2,3 v rublovém přepočtu a 2,77 v přepočtu korunovém (v době redakční uzávěrky této práce nebylo ještě publikováno).

I když jde o pozitivní krok, neřeší se jím ještě dle mého názoru definitivně problematika tzv. neobchodních kursů mezi socialistickými státy.

Řešení otázek spojených a uvedení přepočítacích poměrů pro neobchodní platby do správných proporcí bude ještě velmi obtížným ekonomickým problémem, a to až do té doby, dokud se budou cenové hladiny jednotlivých socialistických států vyvíjet rozdílně.

Z právního hlediska bude zřejmě nutné revidovat i jednotlivé bilaterální dohody o přepočítacích poměrech pro neobchodní platby a stanovit tyto přepočítací poměry reálně vzhledem k současné cenové situaci a předpokládanému vývoji cen, což předpokládá i čl. 30 Komplexního programu. Dále by bylo vhodné, aby tyto dohody neměly neomezenou platnost, ale byly uzavírány na kratší časové úseky (3–5 let) event. s tím, že by bylo možno je i v průběhu této lhůty, pokud by se cenová hladina podstatně změnila, změnit.

Na nutnost změn a stanovení ekonomicky zdůvodněných a vzájemně dohodnutých relací národních měn mezi sebou navzájem opět upozornil Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP. Domnívám se, že tento dokument, který stanoví přímo konkrétní zdůvodněné termíny k příslušným opatřením (v tomto případě rok 1972–1974) je zárukou konečného vyřešení těchto otázek.

b) Otázky neobchodních měnových kursů ve vztahu ke kapitalistickým státům

Ještě složitější je otázka kursů naší koruny k měnám kapitalistických států. Protože stále existuje difference vnitřních cenových hladin socialistických států a cenových hladin kapitalistických států, snažíme se pomocí systému různých příplatků odstranit tuto cenovou disparitu.

Při sledování vývoje těchto příplatků, vidíme, že docházelo k častým změnám. Usnesením vlády č. 664/1957 byly od 1. 7. 1957 zavedeny k úředním kursům měn kapitalistických států a jugoslávského dinaru příplatky, a to ve výši úředního kursu valut. V souvislosti s rozvojem cestovního ruchu došlo v červnu 1964 k dalším úpravám při směně cizozemských peněz; byla stanovena tzv. minimální směna valut pro všechny turisty z kapitalistických států ve výši 4 US \$ na osobu a den pobytu. Při provedení směny do 4 US \$ na osobu a den byl poskytován příplatek 100 % k oficiálnímu kursu, při směně vyšší než tento limit příplatek dokonce 300 % k úřednímu kursu naší měny.

Ani toto řešení však nebylo konečné a vládním usnesením č. 586 ze 4. listopadu 1964 byla zavedena s účinností od 1. ledna 1965 „jednotná bonifi-

kace ve výši 125 % úředního kursu devizy nebo valuty pro měny kapitalistických států, Jugoslávie a Kuby přijímané k úhradě pobytových výloh cizinců“. Z této formulace vyplývá, že prakticky nejde o jednotnou bonifikaci, protože příplatek ve výši 125 % obdrží pouze občané kapitalistických států, kteří přijíždějí do ČSSR na základě turistického víza. Všem ostatním občanům kapitalistických států (např. zaměstnancům zastupitelských úřadů, zahraničním studentům) a všem devizovým tuzemcům je poskytován i nadále příplatek 100 % k úřednímu kursu (vládní usnesení č. 664/1957).

Pokud jde o prodej valut a deviz devizovým tuzemcům cestujícím turisticky do kapitalistických států, vybírá se k tomuto tzv. turistickému kursu (úřední kurs plus 125 % bonifikace) ještě správní poplatek na rozvoj cestovního ruchu ve výši 125 %. Devizový tuzemec zaplatí tedy např. za 1 US \$ přibližně 30 Kčs.

Z hlediska ekonomického je jistě pro nás velmi výhodné vzhledem k rozvoji aktivního cizineckého ruchu poskytnout devizovému cizozemci z kapitalistických států tuto 125% bonifikaci, která vyrovnává cenové hladiny zboží a služeb, týkajících se převážně cizineckého ruchu u nás a v kapitalistických státech. Problematická je však funkce správního poplatku na rozvoj turistického ruchu. Je vcelku jasné, že tento poplatek neplní svou funkci jako regulátor nabídky a poptávky po devizových prostředcích kapitalistických států, neboť v současné době poptávka překračuje nabídku a i přes zavedení tohoto poplatku zůstávají někteří žadatelé o devizové prostředky kapitalistických států neuspokojeni.

Mimoto má zavedení tohoto správního poplatku negativní vliv na utváření kursu naší koruny v kapitalistických státech. Je všeobecně známou skutečností, že v kapitalistických státech je považován tento tzv. turistický kurs (1 US \$ rovná se přibližně 30 Kčs) za kurs reálný, a to z mnoha důvodů, např. že tento kurs je výsledkem poptávky našich občanů po konvertibilních měnách, kteří jsou ochotni za dolar tuto částku zaplatit.

Toho však využívají mnozí devizoví cizozemci z kapitalistických států, kteří přes povinnou minimální směnu ve výši 5 US \$ na osobu a den, si nezákonným prodejem valut kapitalistických států prakticky hradí pobyt v Československu a tím vlastně připravují naše národní hospodářství o devizové prostředky. Škoda, která tímto jednáním vznikne našemu hospodářství, se obvykle rovná nejméně výši tohoto správního poplatku, což jest prakticky minimálně 125 % z kursové hodnoty s bonifikací.

Např. při prodeji částky 100 US \$, obdrží devizový cizozemec obvykle od našich občanů nejméně 3000 Kčs (tj. částku, kterou za tento obnos zaplatí devizový tuzemec Státní bance čs.), i když jinak by devizový cizozemec získal ve směnárně Státní banky československé za 100 US \$ částku přibližně 597 Kčs plus 125 % rovná se 1343 Kčs. Devizová škoda tedy v tomto

případě činí tedy více než 1600 Kčs, a to je částka, která v tomto případě uniká našemu devizovému hospodářství.

Jak tuto otázku kursové politiky řešit?

Jedním ze způsobů přechodného řešení by byla možnost řešit zvýšení jednorázového poplatku za vystavení výjezdní doložky. Současně se zvýšením správního poplatku by bylo nutno snížit cenu valut na úroveň ceny, kterou poskytujeme devizovým cizozemcům, přijíždějícím k nám na turistické vízum. Za 1 US \$ by se pak platilo 5,97 Kčs (úřední kurs) plus 125% příplatek, dohromady tedy přibližně 13,43 Kčs. Už tímto způsobem by se jistě podstatně omezil černý trh, neboť každý devizový tuzemec cestující do zahraničí by jistě uvážil, zda se mu vyplatí platit vysoký správní poplatek za vystavení výjezdní doložky a ještě valuty přibližně v dvojnásobném kursu. Nutno ovšem poznamenat, že toto řešení by nevyvrátilo černý trh s tuzexovými poukázkami, který ovšem pro nás není zdaleka tak nebezpečný jako černý trh s valutami.

Zvýšení správního poplatku za vystavení výjezdní doložky, by muselo pamatovat i na výjimky (např. cesty vysokoškoláků na zahraniční praxe, cesty důchodců na pozvání do zahraničí, apod.), aby nedocházelo k neúměrnému finančnímu zatěžování resp. úplnému znemožnění cestování některých sociálně slabších vrstev obyvatelstva.

Předpokládané řešení není samozřejmě dokonalé. Přesto se domnívám, že alespoň po přechodnou dobu než dojde k vytvoření jednotného rovnovážného kursu by bylo řešením progresivnějším, než je řešení nyníjší.

4. NĚKOLIK ÚVAH ZÁVĚREM

Jak vyplývá z předcházejících úvah, v současné době se nevyhneme používání dvojího kursu, kursu pro platy obchodní povahy a pro platy neobchodní povahy. Komplexní program předpokládá, že v období let 1976–1979 budou členské státy RVHP zkoumat možnosti a pracovat na vytváření podmínek pro zavedení jednotného kursu národní měny každého státu. Rozhodnutí o zavedení jednotného kursu národních měn včetně termínu zavedení má být učiněno v průběhu roku 1980.

Již dnes se však naskytá otázka, jakým způsobem stanovit měnový kurs, zda vycházet z průměrných nebo marginálních nákladů, či použít jiných hledisek, jako např. parity kupní síly apod. O této problematice se diskutovalo již dříve, zvláště mezi maďarskými ekonomy, přičemž je nutno konstatovat, že názory na tuto otázku nejsou dosud jednotné. Přívrženci koncepce průměrného kursu zastávají názor, že měnový kurs má být v souladu s cenovou tvorbou jak tuzemskou, tak i zahraniční. Při vytváření nové cenové soustavy se uplatňuje tuzemská hladina průměrných nákladů. Rovněž tak ceny světového kapitalistického trhu směřují více k průměrným meziná-

rodním podmínkám než k mezním nákladům. Proto analogicky i měnový kurs by se měl vytvářet na základě průměrných nákladů.

Zastánci marginálního kursu naopak svou koncepci zdůvodňují tím, že marginální kurs poskytuje jednoznačnou orientaci výrobcům pro vývoz, pokud jde o hranici nákladů, do které je získání deviz z hlediska národního hospodářství ještě prospěšné; výrobce zboží, jež může nahradit dovoz, se orientuje hranicí nákladů, do které je ještě prospěšné ušetření deviz (výjimky mohou tvořit jen výrobci, jejichž výroba by musela být eventuálně subvencována).

Marginální kurs poskytuje i orientaci spotřebitelům o tom, jaké jsou na národohospodářské úrovni důsledky zvýšené nebo snížené spotřeby deviz.

Kromě řady dalších výhod, marginální kurs může být v podstatě jednotný jak pro dovoz, tak pro vývoz; tak by tomu bylo asi stěží u kursu průměrného.¹⁵⁾ Samozřejmě, že i marginální kurs má své nevýhody, především v tom, že „kurs měny založený na mezních nákladech prý uznává za společensky nutné náklady jednou provždy individuální hodnotu domácího zboží, vyrobeného v průměrných podmínkách“, v důsledku čehož by zavedení marginálního kursu při vývozu stimulovalo národní hospodářství tak, že horší než průměrná vývozní činnost by se zdála zisková a nízká efektivnost exportu by se v ekonomice konzervovala.

Marginální kurs umožňuje subjektivní určování cen a zavedení marginálního kursu by vedlo k zvyšování cen, což by ve svých důsledcích prohlubovalo inflační tendence v národním hospodářství.¹⁶⁾

Zřejmě bude velmi těžké a složité posoudit, jaká metoda stanovení kursu by byla pro naše podmínky vhodnější. Pokud vycházíme z faktu, že hladinu marginálního kursu určují náklady relativně nejhorších vývozců, pak to ještě neznámá, že tento kurs by měl být kursem určeným jednou provždy. Jestliže by se nám podařilo rozvojem efektivní výroby získat více devizových prostředků, mohly by se mezní náklady po nějakém období snížit a přiblížit nákladům průměrným, nehledě již na to, že by marginální kurs umožňoval soustředit větší prostředky na neefektivnější vývoz. Při použití marginálního kursu by také odpadl nynější komplikovaný systém cenových přírážek a srážek.¹⁷⁾

Při stanovení marginálního kursu by zřejmě však bylo obtížné správné stanovení vztahu československého měnového kursu vůči rublu a dolaru nikoli v souladu s průměrnými devizovými zisky ve vývozu, ale podle devizových příjmů, dosahovaných ve skupině nejméně rentabilních výrobků. A tady je zřejmě největší úskalí, zda a jak na této bázi přehodnotit naši

¹⁵⁾ S. Balázs: K diskusi o měnovém kursu, *Penzügyi Szemle*, č. 89/1965.

¹⁶⁾ J. Durčáková: Otázky spojené se zajištěním rovnovážného devizového kursu čs. koruny v obchodních platbách, *Finance a úvěr* č. 11/1968, str. 673.

¹⁷⁾ Podobně viz tamtéž: str. 674.

měnu v poměru k rublu a US \$. Otázkou je, zda by toto eventuální přehodnocení lépe zajistilo rovnováhu platební bilance. A v neposlední řadě je nutno brát zřetel na otázky vzájemné spolupráce a ekonomické integrace zemí RVHP, z nichž většina zavedla za účelem zúčtování vývozu a dovozu zboží kurs, stanovený jak v rublové, tak i v dolarové oblasti na základě průměrných nákladů výroby.

Proto se domnívám, že i pro nás je dnes nejvhodnějším východiskem propočtů prognóza vývoje průměrných nákladů na produkci deviz, která bere v úvahu faktory, jež mohou ovlivňovat platební bilanci. Případné výkyvy mezních hodnot nákladů na produkci deviz by měly být zmírňovány pomocí devizových rezerv event. pružnou devizovou regulací. Jak je vidět z podaného rozboru, používá se u nás skutečně nákladové hledisko při stanovení kursu jak pro oblast obchodních platů, tak i pro oblast platů neobchodní povahy. Nákladové hledisko spočívá ve zjištění průměrných korunových nákladů na získání příslušné devizy — v oblasti kapitalistických států US \$, v oblasti socialistických států rubl.

Je ovšem otázkou, zda kurs stanovit na základě reprodukční hodnoty vývozu, jak tomu bylo doposud v ČSSR, či na základě hodnoty národního produktu, tedy průměrných nákladů výroby, jak je tomu v řadě socialistických států. Osobně bych se přikláněl k variantě druhé, kterou považuji za měřítko objektivnější.

V současné době tedy na neobchodním úseku získáváme US \$ přibližně za 11,94 Kčs resp. 13,43 Kčs a na úseku obchodním za částku takřka dvojnásobnou. Musíme sice vycházet z faktu, že rozdílné korunové náklady dnes opodstatňují i nutnost dvojího kursu, tj. pro neobchodní resp. obchodní platy. Nemožnost zavedení jednotného kursu pro celou naši ekonomiku se mj. zdůvodňuje tím, že by vytvořením jednotného kursu neúměrně poklesly náklady cizinců na pobyt v ČSSR, event. že by při malém přílivu cizinců z kapitalistických států mohl klesnout i devizový přínos z aktivního cestovního ruchu.

Tato argumentace je jistě správná a logická. Celý problém je ale možno postavit i obráceně a položit si otázku, jestli 11,94 Kčs resp. 13,43 Kčs jsou skutečné náklady na získání US \$. A zde již odpověď nebude jednoznačná, protože řada služeb, které u nás cizinci používají, je dotována z rozpočtu a kromě toho ceny řady dalších služeb, resp. ceny některých druhů zboží jsou ve srovnání s obdobnými cenami v kapitalistických státech nízké.

Druhá otázka, která je ještě závažnější, je otázka dvojí cenové hladiny a z toho vyplývajících dvou kursů, protože obchodní platy se realizují za velkoobchodní ceny, kdežto platy neobchodní povahy za ceny maloobchodní. Z těchto hlavních důvodů proto není možné stanovit v nejbližší době jednotný kurs pro celé naše národní hospodářství, ale až po vyřešení cenových otázek.

Domnívám se však, že průměrné korunové náklady na získání US \$ a sovětského rublu v oblasti obchodních i neobchodních platů by měly být základem pro hledání ekonomicky zdůvodněného, jednotného měnového kursu.¹⁸⁾

Prvním krokem na cestě k takovému měnovému kursu na bázi průměrných nákladů na získání deviz bylo dle mého názoru zavedení VRCV jako přírážky k úřednímu kursu (viz část 2. této kapitoly). Takto stanovený přepočítací poměr by měl i přes některé nevýhody zůstat prozatímním „kursem“ tak, jak to bylo stanoveno Hospodářskou směrnicí vlády na rok 1969. Úřední kurs upravený o sazbu vnitřního reprodukčního vyrovnání by měl být stabilním kritériem hospodářské činnosti a vnějších ekonomických vztahů na celé období, než se podaří přejít k jednotnému, ekonomicky podloženému kursu.

Jak vyplývá z návrhu pětiletého plánu na léta 1971–1975 v oblasti měnové, bude skutečně cílem Státní banky československé připravit podmínky pro reálný měnový kurs koruny (zejména ve vztahu k převoditelnému rublu a v přímé souvislosti s tendencí přiblížit cenové relace světovým), postupnou stabilizaci kupní síly koruny a postupné prosazování propojení korunových a devizových vztahů do veškeré hospodářské činnosti.

Základních měnových záměrů a cílů, tedy i zavedení reálného kursu lze dosáhnout pouze za plného uplatnění socialistického ekonomického systému řízení, který využívá objektivních měnových zákonitostí a socialistických funkcí peněz.¹⁹⁾

V období pětiletky jak již bylo řečeno nebude možno ještě měnový kurs sjednotit, a bude nutno kalkulovat s kursem pro oblast obchodních a neobchodních platů. Je však nutno počítat s tím, že všechny členské země RVHP usilují o vytvoření kolektivní měny, která by postupně zvyšovala svou směnitelnost včetně směnitelnosti s oblastí konvertibilních měn. Proto všechna opatření na úseku měnového kursu je nutno provádět v návaznosti na měnová opatření států – členů RVHP. Tento fakt přímo vyplývá i z Komplexního programu dalšího prohlubování a zdokonalování rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP.

¹⁸⁾ Bude jistě úkolem ekonomů posoudit, zda při konečné fázi vytvoření jednotného kursu vycházet pouze z nákladových hledisek, které srovnává vnitřní a na zahraničních trzích dosahované ceny u komodit, které skutečně vstupují do zahraniční směny a tím se střetávají i se zahraniční konkurencí, či zda vycházet z parity kupní síly, tedy z poměrů kupních sil, který vyplývá z cen všeho zboží a služeb. Dále bude nutno posoudit i úlohu intervenčního působení financí, kdy finanční politika zasahuje do vývoje nákladů na získání deviz např. cly, mírou zdanění, vývozními prémiemi apod.

Některé úvahy na toto téma jsou obsaženy např. ve výzkumné práci M. Ondráčka „Dosah měnových intervencí na vrcholné hodnotové proporce“, VÚF, Praha 1969; nebo od téhož autora „K úloze měnových intervencí v hospodářském růstu“, Finance a úvěr, č. 1/1970; nebo od téhož autora „Principy stanovení reálných kursů měn pro účely srovnávání hodnotových agregátů“, Finance a úvěr, č. 5/1970.

¹⁹⁾ S. Potáč: Státní banka československá před novou etapou vývoje, Finance a úvěr, 1/1971, str. 10.

IV. MĚNOVÉ VZTAHY MEZI SOCIALISTICKÝMI STÁTY A ÚLOHA PŘEVODITELNÉHO RUBLU

1. SOCIALISTICKÁ EKONOMICKÁ INTEGRACE A JEJÍ ODRAZ V PRÁVU

V dubnu roku 1969 se konalo v Moskvě XXIII. (mimořádné) zasedání RVHP, kterého se zúčastnili první tajemníci ústředních výborů komunistických a dělnických stran a předsedové vlád členských zemí. Zasedání konstatovalo, že všestranná hospodářská spolupráce členských států RVHP se neustále upevňuje a stala se spolu s intenzivní mobilizací hmotných a lidských zdrojů každého státu důležitým faktorem rychlého růstu národního hospodářství členských států RVHP a upevnění moci celého socialistického společenství a zabezpečení jeho nezávislosti. Dospělo k závěru, že má být společně připraven komplexní dlouhodobý program dalšího prohloubení a zdokonalení spolupráce a rozvoje socialistické integrace členských států RVHP.¹⁾ Rezoluce, která vzešla z XXIII. mimořádného zasedání RVHP je tedy v určitém smyslu historickým dokumentem, protože vytváří základnu k užší spolupráci členských zemí RVHP. Socialistická integrace, o níž se v dokumentu mluví, je pojata kvalitativně odlišně (i když zatím sám pojem nebyl přesně definován) ve srovnání s integrací kapitalistickou, zaměřenou především na odbourávání celních a jiných překrad.

Jistěže není předpokladem socialistické integrace, aby vnitřní soustava řízení hospodářství v jednotlivých zemích byla totožná. Nelze si však představit, aby účastníci integrace neslaďovali takové nástroje hospodářské politiky, které z hlediska mezinárodní směny a spolupráce mají zásadní význam a působí přímo na tyto procesy. Zejména kursy měn, mezinárodní ceny a podmínky směny, mezinárodní úvěry, cla, subvencování vývozu nebo dovozu, jakož i jiné významné prvky plánování a rozvíjení národního hospodářství, působící i na integrační vztahy, jsou takovými faktory sou-

¹⁾ Poslání, současné úkoly a činnost RVHP, Hospodářské noviny č. 50/1970.

stavy řízení, které jsou pro mezinárodní politiku určující.²⁾ Země RVHP jsou na rozdílných stupních průmyslového a zemědělského rozvoje. K tomu, aby došlo k užšímu sepětí hospodářství, je nezbytné jednak vědomě poznat výhody, které z integrace vyplývají a v souvislosti s tím přihlížet k rozdílnostem jednotlivých ekonomik, vyplývajících z rozdílné vyspělosti jednotlivých zemí a snažit se postupně o jejich vyrovnávání. To předpokládá především maximální mobilizaci a co nejefektivnější využívání vlastních zdrojů a rovněž co nejefektivnější využívání předností mezinárodní socialistické dělby práce. Nejdůležitější metodou a prostředkem prohlubování socialistické mezinárodní dělby práce by měla být spolupráce v oblasti plánování, hlavně pokud jde o koordinaci národohospodářských plánů. Stejně důležitá úloha by měla připadnout dalšímu rozvoji vědeckotechnické spolupráce, která nejvíce přispívá k maximální úspoře lidských a materiálních zdrojů.

Domnívám se, že velmi širokou možnost socialistické integrace, a to i institucionálního charakteru, může obsáhnout finanční, zúčtovací a úvěrový systém. Myslím také, že v této oblasti, tedy v oblasti devizové finanční, postoupily socialistické země nejdále. Dokumenty XXIII. a XXIV. zasedání RVHP a z nich vyplývající velmi progresivně vytýčené konkrétní úkoly, jsou toho snad nejlepším důkazem. Socialistická ekonomická integrace, předvídaná programem RVHP, není otázkou jen ekonomickou, ale musí zasáhnout i do dalších oblastí společenské reality, především do oblastí práva. Jako prostředek teoretického pochopení mezinárodní koexistence socialistických právních řádů a zároveň jako jeden z nástrojů socialistické integrace v oblasti práva se jeví socialistická právní komparatika.³⁾

Osobně se domnívám, že socialistická ekonomická integrace nemůže neovlivnit na delší dobu právní řády jednotlivých zemí. I když dosavadní právní úprava socialistické ekonomické integrace je v počátcích (např. přijetí Všeobecných podmínek pro dodávky zboží mezi organizacemi členských států RVHP v roce 1958 s novelou z roku 1968, dále Všeobecných montážních podmínek a Všeobecných servisních podmínek z roku 1962) jistě co nejdříve se integrační opatření států RVHP projeví přímo v základním systému jejich právních řádů. Proto je třeba již dnes soustředit pozornost na výzkum právní problematiky, která vyvstane z ekonomického integračního procesu, jež se nutně musí projevit jako nástroj sblížování právních řádů socialistických zemí. Mám za to, že na prvním místě se proces sblížování právních řádů socialistických zemí projeví právě v těch právních odvětvích, která nejbezprostředněji odrážejí v právní sféře ekonomické

²⁾ B. Sulyok: Népszabadság z 3. 9. 1969, Hospodářská integrace evropských socialistických zemí, překlad Světové finance č. 2/1970, str. 8.

³⁾ Viz také V. Čížkovská: Poznámky k mezinárodním souvislostem rozvoje socialistického práva, Právník č. 2/1971, str. 99.

vztahy — tedy v právu občanském, hospodářském a finančním. Z oblasti finančního práva pak jistě nejdříve půjde právě o problematiku měnovou.

2. MĚNOVÉ VZTAHY MEZI SOCIALISTICKÝMI STÁTY

Měnové vztahy mezi socialistickými státy jsou v současné době založeny na některých shodných principech. Jako v Československu, tak i v ostatních socialistických státech je zakotvena zásada zákazu vývozu a dovozu národních měn, která je důsledkem státního devizového monopolu. Z této zásady existují jen nepatrné, devizovými zákony příslušných zemí stanovené výjimky. Veškeré obchodní transakce jsou vyrovnávány platebně vždy jinou než národní měnou socialistického státu. A konečně je společným rysem všech měn socialistických států, že se jedná o měny nesměnitelné, a to jak za měnový kov, tak i za jiné valuty nebo devizy.

V poslední době jsou otázky měnových soustav socialistických států předmětem častých diskusí, a to nejen mezi finančními teoretiky, ale i na úrovni mezistátní, mezi jednotlivými státy sdruženými v RVHP. Jde jistě o velmi závažné otázky, protože vývoj v měnové oblasti socialistických států úzce souvisí s dalším rozvojem jejich ekonomik. Někdy se dokonce v odborné literatuře objevují domněnky, že vyřešení měnové problematiky je předpokladem další hospodářské integrace socialistických států.

Systém měnového uspořádání socialistických států vůči zahraničí se začal utvářet již v poválečném období, kdy takřka všechny země měly nesměnitelné měny (s výjimkou US \$ a švýcarského franku). Hospodářství většiny evropských zemí bylo rozvráceno válkou a devizové rezervy takřka všech evropských zemí byly velmi malé. Proto bylo nutno uplatňovat striktně devizová omezení, aby platební bilance těchto zemí byly udržovány na přijatelné úrovni. V obchodních vztazích převládalo vyrovnávání vzájemných platebních závazků formou clearingového zúčtování. Tento stav trval až do počátku padesátých let, kdy byla založena šestnácti západoevropskými zeměmi Evropská platební unie jako organizace pro využívání multilaterálního clearingů. Multiclearing kapitalistických států pomohl získat širší rámec pro vzájemný obchod, což se projevilo v národních ekonomikách postupným prosazováním vnitřní rovnováhy. Vyspělé kapitalistické země začaly posilovat své devizové rezervy, jejich platební bilance se stávala aktivní, takže na přelomu padesátých a šedesátých let byly vytvořeny nutné předpoklady pro zavedení konvertibility měn některých vyspělých států, ke kterým později přibýly i země další. Mezi socialistickými státy naopak nedošlo v padesátých letech v měnových a platebních vztazích takřka k žádným změnám a dvoustranný clearing zůstal prakticky jedinou formou vyrovnávání platebních závazků. Kromě toho se dokoce upevnily ve vzájemných vztazích mezi socialistickými státy nekomerční prvky. Za-

tímco původní poválečný clearing dovoloval proplácení plateb při dodávkách do druhé země buď z aktivních zůstatků na účtech nebo v případě pasivního zůstatku jen do výše tohoto úvěru stanoveného dohodou, postupně ze začalo přecházet na zásadu proplácet dodávku za jakéhokoli stavu prostředků na clearingovém účtě, a to i tehdy, když byl překročen tzv. mezní úvěr. Úvěr se tak poskytoval dlužnické zemi, i když jeho horní hranice byla překročena. Později sice musela dlužnická země platit dvouprocentní roční úrok z částky přesahující mezní úvěr, ale tato neodůvodněně nízká sazba nemohla kompenzovat nevýhody pro věřitelskou zemi.⁴⁾ Ještě závažnějším nedostatkem, než naznačený automatismus u clearingových úvěrů, které se někdy blížily úvěrům střednědobým a dokonce i dlouhodobým, byl vztah vnitřních ekonomik socialistických států ke světovému trhu. V této době došlo ve většině socialistických států k organizačnímu oddělení výroby od podniků oprávněných provozovat zahraniční obchod a postupně i k oddělení vnitřního cenového vývoje od cenového vývoje na světovém trhu, což na měnovém úseku znamenalo ztrátu návaznosti mezi vnitřními a vnějšími relacemi. Tento stav se projevil zvláště u měnových kursů, které postupně ztrácely svůj význam a stávaly se pouze jakýmsi nástrojem evidence. Úřední kursy se začaly stávat nereálnými a proto byly zaváděny různé příplatky a bonifikace, jejichž úkolem mělo být vyjádření reálného přepočítacího poměru. A tak jako v Československu, i v řadě dalších socialistických států se začínalo hovořit o vnitřní měnové jednotce a vedle toho o devizové měnové jednotce (u nás devizová koruna), která jediná měla návaznost na ceny zahraničního obchodu. Při vzájemných obchodních stycích mezi socialistickými státy nebylo možno používat národních měn, protože všude existoval a existuje zákaz jejich vývozu a dovozu, ale používalo se sovětského rublu, který sice názvem byl totožný s vnitřní měnovou jednotkou Sovětského svazu, ale kvalitativně se od ní lišil. Byly to vlastně jakési zúčtovací peníze.

Popsaný měnový a platební mechanismus fungoval mezi socialistickými státy koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let. V této době si však socialistické státy počaly uvědomovat, že takovýto měnový a platební systém je v rozporu s jejich dalším hospodářským vývojem a že je zcela nezbytné budovat vztahy mezi socialistickými státy na zásadě mnohostrannosti. Proto se od roku 1957 přechází k mnohostrannému clearingovému zúčtování, zatím sice jen u dodávek, které byly sjednány nad rámec obchodní dohody. K určitým pozitivním změnám došlo také na úseku neobchodních platů zavedením zvláštních přepočítacích poměrů, které měly v podstatě odpovídat relacím kupní síly příslušných měn na vnitřních ma-

⁴⁾ Viz Č. Konečný: Měnové a platební vztahy mezi socialistickými státy, Nová mysl č. 2/1969, str. 204.

loobchodních trzích. Tak byly odstraněny některé nesrovnalosti v oblasti měnových kursů, i když úřední parita a úřední kurs se nezměnily.

Kvalitativním zlomem v měnových a hlavně platebních vztazích mezi socialistickými státy byl však už rok 1964, kdy k 1. ledna byla zřízena Mezinárodní banka hospodářské spolupráce (dále MBHS) se sídlem v Moskvě. MBHS byla konstituována Dohodou o mnohostranném zúčtování v převoditelných rublech a o zřízení MBHS podepsanou 22. října 1963 v Moskvě (vyhláška č. 175/1964 Sb.). Jejím hlavním úkolem je napomáhat hospodářské spolupráci a rozvoji národního hospodářství smluvních stran a rozšiřovat spolupráci smluvních stran s dalšími zeměmi. Hlavní cíle MBHS stanovené Dohodou o mnohostranném zúčtování v převoditelných rublech a o zřízení MBHS (vyhláška č. 175/1964 Sb.) jsou v zásadě tyto:

- a) provádět mnohostranná zúčtování v převoditelných rublech;
- b) úvěrovat zahraničně-obchodní a jiné operace smluvních stran;
- c) získávat a uchovávat volné prostředky v převoditelných rublech;
- d) získávat na účty a vklady zlato, dále volně směnitelné a jiné měny od členských států banky a rovněž od jiných států a provádět operace s těmito prostředky do výše nashromážděných částek;
- e) provádět jiné operace odpovídající cílům a úkolům banky a vyplývajícím z jejího statutu.

Smluvní strany složily celkový základní kapitál ve výši 300 miliónů převoditelných rublů s tím, že podíly stran byly stanoveny podle objemu vývozu v jejich vzájemných vztazích.

Z právního hlediska je MBHS právnickou osobou, která má na území každé smluvní strany právní způsobilost nezbytnou k výkonu svých funkcí. MBHS není možno považovat za právnickou osobu příslušející k některému členskému státu. Vzhledem k tomu, že byla zřízena mezistátní dohodou je nutno vycházet z toho, že z vůle zakládajících členských států byla jí mezinárodně-právním aktem přiznána omezená mezinárodně-právní subjektivita, a to zejména subjektivita smluvní v mezích jejího statutu. I když je nutno vytvoření a činnost Mezinárodní banky hospodářské spolupráce za období let 1964–1971 hodnotit pozitivně, přesto existují v její činnosti určité rezervy, například na úseku překonání bilateralismu v obchodních transakcích mezi členskými státy RVHP. Dále je nutno konstatovat, že ve srovnání s obdobím před rokem 1964 sice došlo ke zvýšení úrokových sazeb na neplánovaný úvěr (3 % ročně), o každý úvěr musí prakticky členská země žádat správní radu MBHS apod., ale dosavadní praxe svědčila spíše o velmi mírném režimu ve prospěch dlužníků. Ostatně sám bezúročný limit, v jehož rámci každá země mohla čerpat tzv. zúčtovací a sezónní úvěr byl dosti vysoký, neboť činil 2,5 % z celkového obrátu příslušného partnera

za uplynulé období.⁵⁾ Kladně je však možno bezesporu hodnotit rozvíjení činnosti MBHS ve volně směnitelných měnách (přijímání vkladů, poskytování krátkodobých půjček apod.), které je dnes velmi důležité, zvláště z důvodu upevnění mezinárodního postavení banky. Čím větší zásoby volně směnitelných měn banka bude mít, tím atraktivnější bude její činnost jak pro členskou zemi MBHS, tak i pro země kapitalistické a rozvojové. Lze si totiž velmi těžko představit, že by se činnost banky omezovala jen na zemi RVHP. Stejně si lze těžko představit, že by převoditelný rubl měl zůstat tím rublem, jakým je dnes a že by neměl jeho vývoj směřovat k postupné jeho směnitelnosti. Proto je jistě velmi správné usnesení bankovní rady splácet část základního kapitálu ve zlatě a volně směnitelných měnách.

V souvislosti s postavením a úlohou převoditelného rublu je nutno si postavit otázku, jaká je jeho právní a ekonomická povaha. V Dohodě o mnohostranném zúčtování v převoditelných rublech a o zřízení MBHS je stanoven v čl. I., zlatý obsah převoditelného rublu 0,987412 g ryzího zlata. Zlatý obsah převoditelného rublu je tedy stejný se zlatým obsahem vnitřní měnové jednotky Sovětského svazu, i když cenová hladina, struktura cen a jejich vývoj v Sovětském svazu jsou rozdílné od úrovně kontraktních cen, jejich struktury a vývoje. Převoditelný rubl je prostředkem, který byl právně vytvořen mezi státy RVHP, ale neexistuje ve své peněžní podobě. Nejde vlastně o směnitelnou měnovou jednotku, ale jen o platební prostředek převoditelný mezi státy RVHP. Způsob převoditelnosti se zde přímo váže na systém zúčtování, který je technicky prováděn MBHS formou vzájemného zápočtu všech denně bankou vyřizovaných bankovních operací v převoditelných rublech. V podstatě nejde u převoditelného rublu o měnovou jednotku, ale pouze o jednotku zúčtovací, používanou ve vzájemném styku účastníků mnohostranného clearingů v MBHS.⁶⁾

Je možno tedy říci, že převoditelný rubl jako zúčtovací jednotka své funkce během minulého období plnil. Řada nedostatků však zapříčinila oslabení jeho úlohy jako platebního prostředku. Převoditelný rubl je totiž valutou s ohraničenou sférou použití. Za prvé se ho používá pouze v obchodních mezistátních vztazích. Za druhé — subjekty, které používají převoditelného rublu jako platebního a zúčtovacího prostředku — jsou pouze členské státy RVHP. A za třetí — převoditelný rubl není možno směňovat za zlato nebo konvertibilní měny. Nesměnitelnost převoditelného rublu znamená jak oblast jeho působení, tak i jeho funkce. Chceme-li, aby převoditelný rubl se stal měnou s širokým stupněm směnitelnosti, je objektivní nutností zvýšení úlohy zboží-peněžních vztahů v rozvoji socialistické

⁵⁾ Ke změnám došlo Protokolem o změnách Dohody o mnohostranném zúčtování v převoditelných rublech a Statutu MBHS od 1. 1. 1971 — viz dále.

⁶⁾ Viz též: M. Svoboda: Devizové právo a právní problémy jeho uplatňování, docentská habilitační práce, Praha 1968, str. 367.

ekonomiky a s tím spojený rozvoj mezinárodní ekonomické spolupráce, zahraničního obchodu. Takové rysy autonomního systému peněžního obratu a tvorby cen, jako je neúplné využití funkce cen, nákladů, devizového kursu, by se obrátily v brzdicí elementy rozvoje socialistické ekonomiky.⁷⁾

Z objektivních důvodů je nemožné v současné době zavést plnou směnitelnost převoditelného rublu eventuálně i národních měn členských států RVHP za zlato resp. konvertibilní měny. V dané situaci ještě neexistují ekonomické předpoklady, které jsou nezbytné pro uskutečnění takovéto reformy. Přesto ale na základě stávajících materiálních a společensko-politických podmínek je možné přikročit postupně k některým krokům na cestě k směnitelnosti převoditelného rublu a jeho prostřednictvím i národních měn členských států RVHP.⁸⁾ Dle mého názoru jsou zcela nesprávné některé názory, které žádají obecné, universální řešení.⁹⁾ Toto řešení vychází z předpokladu, že systém hospodářské spolupráce mezi socialistickými státy – členy RVHP již nevyhovuje podmínkám rozvoje obchodu, že vzájemný obchod mezi socialistickými státy zaostává za podílem jejich výroby. Zastánci obecného řešení se domnívají, že v nejbližší době budou mít všechny zúčastněné země zájem na celkové liberalizaci zahraničního obchodu, čehož důkazem jsou prý probíhající ekonomické reformy ve všech socialistických zemích. Liberalizace zahraničního obchodu by změnila pak podmínky v postavení výrobních a obchodních podniků, ceny, za které se mezi socialistickými státy obchoduje, platební podmínky a vytvořila by předpoklady pro multilateralitu a tím i pro transferabilní měnu. Toto řešení by bylo tedy řešením generálním, týkajícím se všech zemí, a to jak po stránce měnové, tak po stránce zbožíové. Osobně se domnívám, že tyto názory nejsou správné a v současné době ani reálné.¹⁰⁾

Mám však za to, že jedním z prvořadých předpokladů skutečné transferabilní měny, tj. měny volně směnitelné v rámci MBHS, je vyřešení cenové problematiky jednotlivých států – členů MBHS a stanovení reálného devizového kursu národních měn k převoditelnému rublu. Na toto téma bylo napsáno již dosti prací a vysloveno dosti názorů z ekonomického hlediska.¹¹⁾

Vyřešení kursu měn členských států RVHP je nezbytností a předpokladem budoucí směnitelnosti měn členských států RVHP. Jak uvedl např.

⁷⁾ G. M. Sorokin. P. M. Alampiev: Problemy ekonomičeskoj integracii stran – členov SEV, izd. Ekonomika, Moskva 1970, str. 199.

⁸⁾ K podmínkám částečné směnitelnosti socialistických měn a všeobecným předpokladům uskutečnění směnitelnosti měn viz např. I. Wizel: Některé problémy směnitelnosti měn socialistických zemí (výtah z Közgazdasági Szemle č. 10/1969), Světové finance 3/1970, str. 6.

⁹⁾ Viz blíže J. Petřivalský: Teoretické varianty měnového systému zemí RVHP, Finanční štúdie 2/1969, str. 13.

¹⁰⁾ Viz dále.

¹¹⁾ Viz např. článek J. Pajestky, citovaný dále.

prof. Pajestka,¹²⁾ je nezbytné mít měřítka, která by umožňovala proměňovat výhodnost vzájemných ekonomických vztahů. Vedle objektivních cen je tedy nezbytné mít i reálný devizový kurs. Stejně tak pro zajištění výhodnosti vzájemných ekonomických vztahů je třeba mít alespoň vzájemnou směnitelnost měn spolupracujících zemí, aby aktivnější země nebyla za iniciativnější rozvíjení vnějších vztahů uvnitř společenství poškozována dlouhodobým zamrznutím svého aktivního salda, nízko zúročeného, pro jehož likvidaci by byla nakonec nucena přijímat i druhořadé a méně potřebné zboží.

3. KOMPLEXNÍ PROGRAM ROZVOJE SOCIALISTICKÉ EKONOMICKÉ INTEGRACE – ZÁKLADNÍ SMĚRNICE PRO DALŠÍ ZDOKONALOVÁNÍ DEVIZOVÝCH A MĚNOVÝCH VZTAHŮ ČLENSKÝCH STÁTŮ RVHP

Nezbytnost vytvoření kolektivní měny, k níž je současný převoditelný rubl prvním krokem a stanovení reálných kursů národních měn k převoditelnému rublu je dle mého názoru jedním ze základních předpokladů dalšího rozvoje mezinárodních měnových vztahů mezi státy RVHP. To potvrzuje konečně i na XXV. zasedání RVHP (září 1971) přijatý Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP. V části 7, se hovoří o zdokonalování devizově finančních vztahů. Domnívám se, že pod tento pojem je nutno zahrnovat veškeré vztahy mezi státy vznikající na úseku zahraničně-měnovém (kolektivní měna, její parita, kurs, parita a kursy národních měn atd.), na úseku zúčtovacím (multiclearing i neobchodní platy), platebním (formy platebního styku) i financování a úvěrování všech společných výsledků činností. Opatření, obsažená v Komplexním programu směřují mimo jiné i k posílení kolektivní měny tak, aby v plném rozsahu plnila základní funkce mezinárodní socialistické měny v souladu s úkoly jednotlivých etap prohlubování a zdokonalování rozvoje socialistické ekonomické integrace, a aby byla zabezpečena její skutečná převoditelnost a reálnost kursu a zlatého obsahu.

Komplexní program však řeší nejen otázky, které jsou sice v těsné souvislosti s návazností na převoditelný rubl, ale jde i dále. Stanoví konkrétní cíle a podmínky pro zavedení ekonomicky zdůvodněných a vzájemně dohodnutých kursů nebo koeficientů národních měn členských států RVHP a cíle a podmínky pro zavedení směnitelnosti kolektivní měny, tedy převoditelného rublu, na národní měny členských států RVHP, resp. pro zavedení vzájemné směnitelnosti národních měn.

¹²⁾ J. Pajestka: Devizové kursy a ekonomické vztahy spolupracujících zemí, referát na sympoziu Ekonomická integrace socialistických zemí, Varšava 9.–11. 1. 1969 (Ekonomická revue 4/1969).

V návaznosti na tyto úkoly je nastíněno i řešení způsobů a metod zdokonalení devizově finančních nástrojů a jsou stanoveny etapy, způsoby rozvoje a rozšiřování činnosti Mezinárodní banky hospodářské spolupráce a Mezinárodní investiční banky. Konečně se tento dokument zabývá i zabezpečením ekvivalentnosti při zúčtování neobchodních platů.

Komplexní program obsahuje vzájemně sladěný systém opatření, zahrnujících široký okruh ekonomických, organizačních, metodických a právních otázek dalšího prohlubování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace. To hlavní, co je v Komplexním programu obsaženo, spočívá ve shodném názoru členských států RVHP na řešení nejdůležitějších perspektivních problémů rozvoje materiální výroby. Komplexní program také předpokládá, že se v širším měřítku budou plánovitě využívat a zdokonalovat zbožně peněžní vztahy, vztahy spolupráce členských zemí RVHP a že se bude rozvíjet jejich vzájemný zahraniční obchod a devizově finanční nástroje.

Devizově-finanční nástroje by měly jednotlivým členským státům RVHP pomáhat při ekonomickém zdůvodňování vhodnosti jimi přijímaných rozhodnutí. Devizově-finanční nástroje musí napovědět nakolik je ta či ona struktura a objem výměny zboží, forma vědecko-technické spolupráce či specializace pro jednotlivé země výhodná z hlediska jejich ekonomických zájmů.

Rozvoj a zdokonalování devizově finančních vztahů zahrnuje především opatření na úseku použití převoditelného rublu, který má v brzké budoucnosti plnit kvalitativně vyšší funkce. Předpoklady pro dosažení tohoto cíle nespočívají pouze v měnové oblasti, ale především v oblasti materiální výroby a zahraničního obchodu. Efektivní rozvoj národních ekonomik členských států RVHP a růst ekonomické síly socialistického společenství spolu s uskutečněním základních programových cílů Komplexního programu tvoří obecné podmínky pro plnokrevné fungování kolektivní měny. Hodnotu převoditelného rublu neurčuje přitom pouze jeho zlatý obsah, ale bude jej spolehlivě zabezpečovat reálné zbožové zajištění, opírající se o plánovitý rozvoj obrátů zboží členských států RVHP.¹³⁾

Je cílem všech zainteresovaných socialistických států, aby převoditelný rubl plnil všechny funkce světových peněz, tj. míry hodnot a měřítka cen, platidla i prostředku akumulace. Těchto cílů nelze samozřejmě dosáhnout naráz, ale pouze dlouhodobým, postupným procesem, při němž budou převládající prvky dvoustrannosti překonávány ve prospěch vztahů multilaterálních.

¹³⁾ M. Svoboda: Zdokonalování devizově finančních vztahů v rámci Komplexního programu a upevňování československého devizového hospodářství, Revue 72 průmyslu a obchodu, str. 20.

Doposud bylo jako prostředek k dosažení kvalitativní změny funkcí kolektivní měny zdůrazňováno zpružnění vzájemné výměny zboží. Komplexní program zcela správně však odmítá dosáhnout nové kvality převoditelného rublu cestou liberalizace zahraničního obchodu, pokud by byla chápána jako obdobný proces, který proběhl v západních zemích a pokud by byla zaměřena proti plánovitosti a monopolu zahraničního obchodu. S takovou formou liberalizace nelze ani v budoucnu počítat. Na druhé straně se však bude zkoušet plánovitá výměna zboží, na kterou nebudou stanoveny kontingenty, i když bezkontingentní výměna zboží nebude hlavním faktorem rozvoje mnohostrannosti platebního styku zemí RVHP. V nejbližších letech bude podpurným elementem mnohostrannosti a teprve praktické výsledky ukáží, nakolik bude vhodné tuto formu rozvíjet event. omezovat.¹⁴⁾

Rozhodujícím momentem v rozvoji mnohostranné výměny zboží a devizových vztahů bude specializace a kooperace výroby. Rozvoj specializace a kooperace výroby vychází nezbytně z mnohostrannosti výroby a obchodu a tím vytváří podmínky i pro mnohostranné devizové finanční vztahy. V Komplexním programu je proto obsažena v podstatě nová koncepce rozvoje mnohostrannosti devizové finančních vztahů, která vychází z rozhodující úlohy převoditelného rublu a opírá se o plánovitý rozvoj socialistické výroby ve vnitřní výrobě i ve vnějších vztazích zemí RVHP. V roce 1974 socialistické země vyhodnotí dosavadní výsledky a přijmou další opatření.¹⁵⁾

S problematikou postavení převoditelného rublu velmi úzce souvisí i otázky kursů resp. koeficientů národních měn ke kolektivní měně. Komplexní program ukládá členským státům RVHP stanovit v letech 1972 až 1974 ekonomicky zdůvodněné a vzájemně dohodnuté relace národních měn k převoditelnému rublu a mezi sebou navzájem. Je ponecháno jednotlivým státům na úvaze, jestli stanoví kursy či koeficienty. Ekonomicky zdůvodněný kurs či koeficient bude pak hlavním kritériem při rozhodování o efektivnosti zahraničně obchodních vztahů. Předpokládá se, že v tomto období budou přepočítací poměry stanoveny separátně jak pro oblast obchodních platů, tak pro oblast platů neobchodních. Postupně však i na úseku kursové problematiky (Komplexní program stanoví termín rozmezí let 1976 až 1979) budou členské státy RVHP zkoumat možnosti pro definitivní řešení kursových otázek, pro zavedení jednotného kursu. V osmdesátých letech by pak termín zavedení jednotného kursu měl být realizován všemi členskými státy RVHP.

¹⁴⁾ J. Petřivalský: Zdokonalování devizových vztahů zemí RVHP, Plánované hospodářství 2, r. 1972, str. 41.

¹⁵⁾ J. Petřivalský: Zdokonalování devizových vztahů zemí RVHP, Plánované hospodářství 2, r. 1972, str. 42.

Mám za to, že splnění krátkodobých i dlouhodobých úkolů, vytyčených Komplexním programem vyřeší stávající devizově-měnovou problematiku členských států RVHP a jistě i posílí postavení jak kolektivní měny, tak národních měn v celosvětovém měřítku. Ke splnění těchto úkolů je proto nutno učinit opatření ekonomického, organizačního a právního charakteru ze strany všech zainteresovaných států, tedy i Československa.

Konečnou fází řešení měnové problematiky socialistických států by mělo být zavedení úplné konvertibility měn zemí RVHP za zlato a volně směnitelné měny. Cesty k tomu mohou být různé, ať již přes konvertibilitu měn národních či konvertibilitu převoditelného rublu, ale v každém případě je nutné odmítnout názory, které u nás převládaly v roce 1968–1969, totiž usilovat o konvertibilitu československé koruny bez ohledu na ostatní členské země RVHP. Dnes je velmi těžké zabývat se právní problematikou směnitelných měn socialistických států, když ještě stojíme před obtížným řešením ekonomickým hlavně v oblasti cen a kursů. Pro etapu konvertibility měn socialistických zemí by však měl být příznačný větší centralismus než je tomu doposud a svěření základní měnové politiky nadnárodním orgánům. Tedy i schvalování kursů měn v této etapě by mělo být věcí ne jednoho každého státu, ale společnou věcí nadnárodního měnového orgánu.

4. NĚKTERÁ KONKRÉTNÍ MĚNOVÁ OPATŘENÍ ČLENSKÝCH STÁTŮ RVHP

Otázka zdokonalení celého měnového a bankovního systému, byla vznesena na již vzpomínaném XXIII. mimořádném zasedání RVHP. Bylo konstatováno, že výměna zboží sice roste rychleji než růst objemu výroby, ale ve srovnání např. se státy, seskupenými v EHS podstatně pomaleji a že se v nedostatečné míře doposud využívá předností mezinárodní dělby práce, zvláště pak vzhledem k surovinovým zdrojům. Je proto nutno usilovat o vytváření správné zainteresovanosti zemí, vedoucí k optimální dělbě práce. Z platebního hlediska je pak nezbytné vyvolat větší zainteresovanost zemí na vytváření aktivních sald v převoditelných rublech u MBHS, než tomu bylo doposud.

Domnívám se, že předpokladem k větší zainteresovanosti na vytváření aktivních sald i k celkovému posílení úlohy převoditelného rublu je změna v systému úvěrování, provedená od 1. ledna 1971 a dále podepsání Dohody o zřízení Mezinárodní investiční banky (MIB) 10. července 1970 s účinností od 1. 1. 1971. K 1. 1. 1971 vstoupil v platnost Protokol o změnách Dohody o mnohostranném zúčtování a Statutu MBHS. Jak již bylo zmíněno, vycházel doposud platný úvěrový systém ze zásady, že je nutné, aby platební bilance socialistických států byly navzájem vyrovnány, což se dělo tím, že za aktivní zůstatky převoditelného rublu nebyla žádná odměna a naopak zemím s pasivními saldy se pomáhalo bezúročným úvěrem respektive úvě-

rem s velmi nízkou úrokovou sazbou. I když dle Statutu MBHS měl být úvěr poskytován na základě schváleného úvěrového plánu země, která o úvěr žádala, byl prakticky poskytován bez žádosti, automaticky, protože jeho neposkytnutí by znamenalo zabrzdění plateb. Úvěry do $2\frac{1}{2}$ % ročního obratu zboží byly bezúročné, protože se vycházelo z toho, že tento úvěr je technicky nezbytný (např. vzhledem k sezónním výkyvům apod.). Jestliže některá země přesáhla tento limit, byl jí poskytován úvěr s úrokovým maximem 2,5 %. Sazby úroku byly rozdílné podle druhu čtyř možných úvěrů, ale prakticky bylo jen velmi obtížné kontrolovat, zda jde např. o úvěr sezónní nebo o úvěr na vyrovnaní platební bilance, který měl právě nejvyšší $2\frac{1}{2}$ % úrokovou sazbu.

Od 1. 1. 1971 dochází k poskytování úvěrů k podstatným změnám. Bylo zrušeno rozdělení úvěrů do 4 skupin a nadále existují pouze dva druhy úvěru, poskytované MBHS.

- a) úvěr zúčtovací, který má technický charakter;
- b) úvěr termínový, kam dnes patří jak bývalý úvěr sezónní, tak třeba i úvěr na vyrovnaní platební bilance.

Ani zúčtovací úvěr není již bezúročný (jen pro Bulharskou lidovou republiku a Mongolsko byla povolena výjimka do konce roku 1971). Do 1 % obratu je úvěr úročen 2 %, od 1–2 % obratu 3 %. Sazby z úvěru termínového se poskytují v rozmezí 3,5–5 %, přičemž úvěr není již možno splácet čerpáním nového úvěru, jak se to dříve prakticky doposud, ale pouze ze svého účtu. V případě prodlení se úroková sazba zvyšuje o 1 %. Automaticky se poskytuje v zájmu plynulosti plateb pouze úvěr zúčtovací; o úvěr termínový je nutno žádat a v případě nedodržení smluvně stanoveného termínu splacení úvěru je dlužník penalizován zvýšením úrokové sazby.

Je tedy nepochybné, že toto zpřísnění úvěrových podmínek ještě přispěje k lepšímu hospodaření se společnými prostředky v převoditelných rublech, a že tato změna povede ke skutečné zainteresovanosti na vytváření aktivních sald. Za nejvýznamnější konkrétní integrační krok institucionálního charakteru v měnově-devizové oblasti RVHP pokládám však zřízení MIB k 1. 1. 1971 Dohodou o zřízení MIB z 10. července 1970.

Kapitál MIB tvoří 1 miliardu převoditelných rublů; po dodatečném přistoupení Rumunské socialistické republiky byl zvýšen o její vklad ve výši 52 milionů převoditelných rublů. 30 % této částky musí být složeno ve volně směnitelných měnách, což jistě přispěje k posílení mezinárodního postavení MIB, nehledě na to, že se tato bankovní instituce stane určitě atraktivní i pro země – nečleny RVHP. První splátky ve výši 35 % mají členské země provést do roku 1975. Jednotlivé státy se na celkové částce složeného kapitálu podílí úměrně k obratu zahraničního obchodu v roce 1969. Vytvoření MIB bylo zamýšleno jako integrační opatření. Z toho vyplývají i její přesně stanovené cíle úvěrování, které je taktéž výlučně

integračního charakteru. Úvěr může být poskytnut pouze tehdy, jestliže všechny členské země nebo alespoň skupina členských zemí RVHP je zainteresována na předpokládané investici. Za základní formu zainteresovanosti je možno považovat zainteresovanost budoucími dodávkami výrobků. Proto také ten, kdo úvěr přijímá, se zároveň i zavazuje, že v budoucnosti bude výrobky dodávat do všech států nebo alespoň více států sdružených v RVHP. Jen výjimečně je možno poskytnout úvěry na rozvoj národních ekonomik, a to v případech, kdy úvěr má sloužit k vyrovnávání ekonomické rovnováhy země, která je jednou z podmínek integrace.

Země, která obdržela úvěr, je povinna ho splatit ve měně, ve které jej obdržela. Každá investiční akce musí být předem projednána nejvyšším orgánem MIB — bankovní radou a musí odpovídat jak po stránce technické, tak i cenové. Podmínkou poskytnutí úvěru je, že výrobky budou mít světové parametry a ceny budoucích dodávek budou cenami světového trhu. Kromě toho je nutno splnit požadavky technicko-ekonomického charakteru a zavázat se k včasnému splacení úvěru.

Konečně je podmínkou pro poskytnutí úvěru, že dlužník má na výstavbu i své vlastní zdroje. Nepředpokládá se, že by podíl MIB na investiční akci byl vyšší než 50 % celkových nákladů; spíše byla navrhována (i když doposud neschválena) kvóta nižší. Úvěry nejsou poskytovány vládám členských států, sdružených v MIB, ale buď bankám jednotlivých těchto zemí, nebo organizacím eventuálně společným podnikům více zemí. Na dosavadní zvyklosti RVHP jsou nezvykle vysoké úroky z poskytnutých úvěrů. Je to jistě velmi správné opatření, které přispěje k maximální hospodárnosti s poskytnutými prostředky i k jejich včasnému splacení. Volně směnitelné měny budou úročeny úroky, které jsou běžné na kapitálovém trhu (dnes 7–8 %, i když je ve světě tendence k jejich snižování), převoditelné ruble u střednědobých úvěrů 3,5–4 %, u dlouhodobých úvěrů do 5 %. Jedná se sice zatím jen o návrh, který by bylo ale jistě správné z výše uvedeného důvodu akceptovat.

Velmi zajímavý je i fakt, že MIB se liší v systému řízení od ostatních orgánů RVHP. Poprvé v historii RVHP byla prolomena zásada jednomyslnosti (která platí jen při hlasování o zásadních otázkách, jako je přijetí dalších členů, změnu Statutu apod.) a ke schválení stačí $\frac{3}{4}$ většina. Na návrh SSSR se nehlasuje podle výše vloženého kapitálu, jak by se dalo předpokládat, ale byla uplatněna zásada naprosté rovnosti, která zaručuje každé zemi jeden hlas bez ohledu na výši vloženého kapitálu.

Vytvoření Mezinárodní investiční banky je jedním z nejvýznamnějších opatření států RVHP. Nejen, že vznik Mezinárodní investiční banky vytváří velký tlak na efektivnost investic v jednotlivých socialistických státech, ale Mezinárodní investiční banka je i vlastně prvním centrem koordinace národohospodářských plánů. Kromě toho fakt vzniku Mezinárodní

investiční banky dává předpoklady k nabourání systému dvoustranné vybilancovanosti, který byl jednou z brzd dalšího rozvoje integrace v devizově-finanční oblasti a velmi významně zvýrazňuje funkci a postavení převoditelného rublu na cestě k jeho skutečné transferabilitě a postupně i směnitelnosti.

MILAN BAKES

**MONETARY RELATIONS
AND
LEGAL PROBLEMS THEREOF**

SUMMARY

I

In any society where commodity production exists, money exists as its consequence. Money must serve as a standard, i.e. as a rate at which one commodity can be exchanged for another. Originally gold, having got separated from other commodities and turned into their general equivalent, served that purpose. But it appeared later that full value money (gold) can be replaced in circulation by mere money symbols. This led to the emission of currency notes (treasury bills) and of bank notes.

The existence of money and of monetary economy is the result of the elemental economic development of the commodity economy. Money and monetary economy are not a creation of the legal system. The legal system regulates the monetary economy by establishing the currency and currency system.

Money and currency do not mean the same thing. The decisive feature of currency is that currency is a financial means put into circulation by the state which circulation is controlled by the state. On one hand the state determines by legislation the monetary commodity, i.e. the commodity that is to serve as general equivalent and thereby act as measure of values and on the other the state fixes the standard of prices. Both in determining the monetary commodity and in fixing the standard of prices the state is, of course, restricted by the action of economic laws. Though the legal regulation of currency is a deliberate legal act, it is nevertheless always contingent on the economic reality.

Currency relations are ruled by law. The rules of law regulating the unit of currency, its gold content, relation to other units of currency, organisation of emission and circulation of media of payment and the control thereof come within the scope of monetary law. In future rules of law regulating the conditions of convertibility of currency should also be part of the monetary law.

The monetary law is in very close relation with the exchange law. For inst. foreign exchange is in fact foreign currency. Nevertheless both monetary legal relations and exchange legal relations have their specifics. The specific of the monetary legal relations is their object, i.e. the currency as a certain means of payment established by the legislation of the state, which every citizen and every organisation are liable to accept as legal tender. The specific of foreign exchange legal relations is the fact that these are always relations concerning the foreign exchange economy of the

socialist state, i.e. always relations having a certain foreign monetary aspect. The specifics of monetary legal relations and of exchange legal relations make themselves felt clearly in their application in practice. While the monetary law mostly comprises rules of organisation nature with a merely indirect property incidence (for inst. establishment of the currency unit, parity and rate of exchange of currencies, organisation of emission and circulation of media of payment), the foreign exchange law and complementary regulations are rules of an out-and-out economic nature, imposing on natural and legal persons by orders and prohibitions restrictions and obligations for the purpose of the most effective implementation of the state foreign exchange monopoly. Despite these specifics both the monetary legal relations and the foreign exchange legal relations can be classed under financial legal relations with which they have all the most important features in common.

In recent times discussions on the so called bank law are frequently taking place. In my opinion here, too, it is not possible to speak of an independent branch of law, but merely of a specific aggregate of rules in which both the monetary and foreign exchange law could be incorporated. To my mind the bank law should not comprise just rules regulating the business of financial institutions, such rules being part and parcel of the financial law, but also rules that are part of other branches of law, for inst. of the civil, economic, administrative law etc. and that at greater scope than would be the case with respect to financial legal rules. Accordingly, a certain specific aggregate of rules regulating all the activities (not just the financial business) of financial institutions could be termed bank law. But I suppose at the same time that the prerequisite of the actual and not merely theoretical existence of bank law would be a bank law code accumulating all such rules in a single group. Otherwise, as for instance in the Polish People's Republic, though there is a skeleton regulation yet in addition to it a number of further rules, it is just a theoretical term that can be replaced by any other term.

II

The agency authorised in this country to emit media of payment, organise the circulation of money, fix the rates of exchange, protect the currency and to carry through in general monetary policy is the Czechoslovak State Bank (Státní banka československá). With the issueing of the Czechoslovak State Bank Act No. 144/1970 Coll. the controversy lasting some years between the advocates of a uniform and single universal bank and the adherents of a banking-currency system with three emission banks and a number of financial institutions of a commercial nature came to an end. The new Czechoslovak State Bank Act is the realization of the political direction given by the resolution of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in January, 1970, according to which the Czechoslovak State Bank was to be organised as a uniform emission, credit and clearing organisation in the interest of the uniform Czechoslovak economy.

Under the new Act the Czechoslovak State Bank went over from drawing up of the credit and treasury plan to working out the complex monetary plan, embodying the credit, treasury and foreign exchange plan and to drawing up of principles of both the internal and foreign banking monetary policy. The monetary plan serves to complement and to improve the system of supreme economic plans of the state and to create better prerequisites for the general control of the currency by the Government. This ensures that all money and foreign exchange coming from the economy into the banking system and vice versa is both in the internal economy and in relations to other countries made use of in a coordinated and effective way.

Changes in the organisation and activities of the banking system did not take place in the Czechoslovak Socialist Republic alone, but also in a number of other socialist countries. In evaluating the socialist banking system as a whole one can see that two concepts are being applied in the individual socialist countries. A part of the countries did not reform their banking system, though an economic reform is being put into effect. The other part, in particular the German Democratic Republic, proceeded to take concrete institutional steps by constituting commercial banks. It is difficult at the moment to draw conclusions from the discussion on the socialist banking system that might be of general validity for all the socialist countries. The theoretical discussion, mostly connected with emphasis on the part of the bank profit is by far not concluded, nor does the short practice in the German Democratic Republic justify such conclusions. Therefore any generalisation and evaluation of such experience will require some time still. But I think, though for the present situation in the Czechoslovak Socialist Republic, concerned as we are with strengthening of the central control, a uniform State Bank is the only possible solution, that it is not possible to turn a deaf ear to the views advocating the separation of emission and commercial banking, to the contrary it is necessary for the future to study carefully further theoretical conclusions of and the practical experience made by other socialist countries.

III

One of the fundamental questions of the theory of currency and monetary relations are the problems of parity and rate of exchange of the currency. With the Monetary Reform Act No. 41/1952 Coll. the Czechoslovak Crown was declared as the currency unit in the territory of Czechoslovakia and at the same time its gold content equivalent to 0.123426 grams of fine gold and its rate of exchange in relation to the Rouble were fixed.

The Czechoslovak State Bank announces at present rates of exchange of currencies every month in the rate of exchange list. But the majority of rates in the list is nowadays just a record. In the sphere of commercial payments the official rate amended by the interior reproduction price equalization (IRPE) is used. The purpose of the IRPE is to equalize fundamental differences between the interior and foreign price levels. The differences in relations of our wholesale and foreign prices are then partly nullified in the economy by means of price surcharges and reductions.

The IRPE is not a rate of exchange, but rather a trade price measure which with its consequences affects the currency sphere. In principle it would be possible to describe the IRPE as a price coefficient used as the instrument for gradual transition to a realistic and uniform rate of the Crown.

While evaluating these economic instruments, in particular the IRPE from the aspect of legal regulation, it should be stated that the respective measures are mostly based on Government decrees and concretised in the directions of the Chairman of the Czechoslovak State Bank. But Government decrees can not be regarded as general rules of law, since they are of a nature of internal directive instructions. Nor can the directions of the Chairman of the Czechoslovak State Bank be regarded as general legal regulations, since they are binding only for organisations that are in relationship to the Czechoslovak State Bank. The situation should be changed by regulation of the rate of exchange problems in a general rule of law, because the IRPE does not apply only to organisations today, but since May 1st, 1970, and January 1st, 1971, respectively, to natural persons (sale of air and railway tickets to capitalist countries and to Yugoslavia, postal and telecommunication rates).

In the sector of non-commercial payments to socialist countries so called conversion rates for non-commercial payments are used. The legal basis for bilateral establishment of these conversion rates was the Treaty on Non-commercial Payments Clearing and the Protocol to the Treaty concluded by the socialist countries on February 8th, 1963. These conversion rates as such do not, however, express the actual foreign exchange value of the currency, since the total of non-commercial payments for any one year has to be converted by means of a coefficient to the clearing currency, i.e. to the foreign trade price level.

In the non-commercial payments sector with capitalist countries the official rate amended by a system of currency bonifications is used. In my opinion the so-called administrative charge for the development of tourist traffic intended to regulate the offer of and demand for foreign exchange of capitalist countries deserves negative appraisal. I believe that separation of the currency aspects (bonification) from the non-currency aspects (administrative charge) for inst. by way of increase of the non-recurring charge for issuing the exit permit.

In the near future, i.e. in the 5-year plan period, it will obviously not be possible to unify the rate of exchange, but it will be necessary to reckon with the economic instruments and conversion rates respectively for the sphere of commercial and non-commercial payments. But it should be borne in mind that a united and realistic rate can be achieved only by full application of the socialist economic control system which makes use of objective monetary laws and of the socialist function of money. The basis for this way is the complex programme of further strengthening and improvement of cooperation and expansion of the socialist economic integration among the Council of Economic Mutual Aid member countries.

IV

The 23rd session of the Council of Economic Mutual Aid came to the conclusion that it is necessary to prepare a complex long term programme of further strengthening and improvement of cooperation and expansion of the socialist integration among member countries of the Council of Economic Mutual Aid. The socialist integration dealt with in the document is conceived as qualitatively different compared to the capitalist integration directed at the abolition of customs and other barriers.

The socialist economic integration must find its expression also in legal integration. I believe that the process of rapprochement of the legal systems of the socialist countries will in the first place make itself felt in such branches of the law that reflect immediately economic relations in the legal sphere — i.e. in civil, economic and financial law. In the sphere of financial law the first to be concerned will certainly be the currency problems.

One of the most important problems which has to be dealt with in this field is the question of the convertible Rouble. The convertible Rouble is a means created legally among the Council of Economic Mutual Aid countries, but it does not exist in its monetary form. In principle the convertible Rouble is not a unit of currency, but a clearing unit used in remote relations of the participants of the multilateral clearing in the International Bank of Economic Cooperation. Strengthening of the part of the convertible Rouble not only as a clearing unit but in particular as a unit with a wide degree of convertibility is an objective necessity.

The prime prerequisite of a truly transferable currency is in my opinion the solution of the price problems of the individual member countries of the International

Bank of Economic Cooperation and the establishment of a realistic rate of exchange of the national currencies and the convertible Rouble. A document of eminent significance in this respect, which outlined not only the fundamental stage but also the targets on the way to the transferability of the Rouble and later convertibility of the Rouble and of the national currencies of the member countries of the Council of Economic Mutual Aid, is the above quoted Complex Programme of further Strengthening and Improvement of Cooperation and Expansion of the Socialist Economic Integration of the member countries of the Council of Economic Mutual Aid.

Some concrete steps on the way outlined by the Complex Programme in my opinion are represented by the changes carried out in the system of credits, and further the establishment of the International Investment Bank. Not only does the establishment of the International Investment Bank exercise heavy pressure on the effectiveness of investments in the individual socialist countries, but the International Investment Bank is in fact the first centre of coordination of the economic plans. In addition the fact of the foundation of the International Investment Bank offers conditions for an attack on the system of bilateral balancing, one of the brakes acting on the development of integration in the foreign exchange financial sphere, and emphasizes significantly the position and function of the transferable Rouble.

(Translation dr. J. Schulmann)

ПЛАТЕЖНЫЕ СРЕДСТВА,
СВЯЗАННЫЕ С НИМИ ОТНОШЕНИЯ
И ИХ ПРАВОВАЯ ПРОБЛЕМАТИКА

РЕЗЮМЕ

I.

В любом обществе, где существует товарное производство, существуют, как его результат, и деньги. Деньги должны служить определенным мерилom, то есть показателем соотношения, при помощи которого можно обменивать один товар на другой. В недалеком прошлом эту функцию выполняло золото, которое выделилось среди прочих товаров и стало их всеобщим эквивалентом. Однако позже обнаружилось, что полноценные деньги (золото) могут быть заменены в обороте простыми знаками денег. Это обстоятельство привело к выпуску бумажных денег — государственных кредитных билетов и банкнот.

Наличие денег и денежного хозяйства это следствие стихийного экономического развития товарного хозяйства. Деньги и денежное хозяйство не созданы правовыми предписаниями. Правовые предписания регулируют денежное хозяйство в порядке установления платежных средств (имеющих обязательное хождение денег) и денежной системы.

Понятия денег и платежных средств не идентичны. Основным признаком платежных средств является тот факт, что это деньги, выпускаемые в оборот государством, которое этот оборот и регулирует. Государство в порядке законодательства устанавливает, с одной стороны, деньги-товар, то есть товар, который должен служить всеобщим эквивалентом и тем самым выполнять функцию мерила стоимости и масштаба цен. Однако, государство как при этом установлении товара-денег, так и при установлении масштаба цен, ограничено действием экономических законов. Правовое регулирование платежных средств хотя и является волевым правовым актом, всегда обусловлено экономической действительностью.

Отношения, связанные с платежными средствами, регулируются правом. К области права платежных средств относятся правовые нормы, устанавливающие денежную единицу, ее золотое содержание, соотношение с другими денежными единицами, организацию эмиссии и денежного оборота и руководства им. В будущем к праву платежных средств следовало бы отнести и нормы, регулирующие условия обратимости валюты.

Право платежных средств тесно соприкасается с валютным правом. Ведь, например, иностранная валюта это, по существу, заграничные платежные средства. Несмотря на это, отношения, связанные с платежными средствами, и отношения, связанные с иностранными валютами и дивизами (валютными ценностями), обладают своей спецификой. Специфика отношений, связанных с внутригосударственными платежными средствами, заключается в их предмете, то есть в том, что они являются определенными деньгами, установленными законодательством государства, которые каждый гражданин и организация обязаны при-

нимать в качестве законных платежных средств. Специфика отношений, связанных с иностранной валютой и деvisaми, заключается в том факте, что здесь во всех случаях налицо отношения, относящиеся к распоряжению валютными ценностями социалистическим государством, то есть всегда отношения, обладающие определенным иностранно-денежным аспектом. Специфика правоотношений, связанных с платежными средствами, и отношений, связанных с иностранной валютой и деvisaми, резко проявляется при их применении в практике. В то время как право платежных средств преимущественно содержит нормы организационного характера и вызывает только косвенные имущественные последствия (например, установление денежной единицы, паритета и валютного курса, организация эмиссии и денежного оборота и т. п.), валютный закон и дополняющие его предписания являются нормами исключительно хозяйственного характера, обращающимися к физическим и юридическим лицам с различными приказами, запрещениями, возлагающими на их ограничения и обязанности с целью максимально эффективного осуществления государственной валютной монополии. Несмотря на эту специфику как правоотношения, связанные с платежными средствами, так и отношения, связанные с иностранной валютой и деvisaми, можно включить в финансовые правоотношения, с которыми у них имеются существенные общие черты.

В последнее время очень часто ведутся споры о так наз. „банковом праве“. Но и здесь, по моему мнению, нельзя говорить о самостоятельной правовой отрасли. Это лишь своеобразная целевая группировка норм, в которую можно было бы включить также право платежных средств и валютное право. Я полагаю, что банковое право нельзя ограничивать лишь юридическими нормами, регулирующими деятельность кредитных учреждений, которые являются частью финансового права, но что сюда следовало бы отнести и правовые нормы, являющиеся частью иных правовых отраслей, например, права гражданского, хозяйственного, административного и т. д. и, вероятно, в большем объеме, чем в отношении норм финансово-правовых. Таким образом, банковым правом можно назвать определенную целевую группировку правовых норм, регламентирующих деятельность кредитных учреждений во всем ее объеме (следовательно, не только финансовую деятельность). Вместе с тем я полагаю, что предпосылкой действительного, а не только теоретического существования „банкового“ права должно быть наличие „банкового кодекса“, единого юридического акта, содержащего все соответствующие предписания. В противном случае, как, например, в Польше, где существует, наряду с целым рядом других норм, общий („рамцовый“) акт, это лишь теоретическое название, которое легко может быть заменено иным.

II.

У нас органом, уполномоченным выпускать платежные средства, руководить денежным обращением, устанавливать курсы, принимать меры по охране денежной системы и осуществлять общую политику в области платежных средств является Чехословацкий Государственный банк. Издание закона № 144/1970 СЗ о Чехословацком Государственном банке разрешило многолетний спор между защитниками одного и единого универсального банка и сторонниками банковно-денежной системы с тремя эмиссионными банками и целым рядом кредитных учреждений коммерческого характера. Новый закон о Чехословацком Государственном банке является осуществлением политической директивы, данной Постановлением ЦК КПЧ, принятым в январе 1970 г., согласно которой Чехословацкий Государственный банк должен быть организован в качестве единой эмиссионной, кредитной и расчетной организации в интересах единой чехословацкой экономики.

Согласно новому закону, Чехословацкий Госбанк перешел от составления кредитного и кассового плана к разработке комплексного денежного плана, включающего кредитный, кассовый и валютный планы, и к разработке принципов как внутренней, так и иностранно-

банковой денежной политики. Денежный план дополняется и совершенствуется системой высших народно-хозяйственных планов государства; этот план создает лучшие предпосылки для общего руководства денежным обращением Правительством. Тем самым обеспечивается, чтобы все денежные и валютные средства, поступающие из хозяйственного оборота в систему банков и наоборот, были координированы и эффективно использованы как во внутригосударственной экономике, так и в отношениях с границей.

Изменения в организации и деятельности системы банков настали не только в ЧССР, но и в ряде других социалистических государств. Поскольку мы оцениваем социалистическую систему банков в целом, мы видим, что в отдельных социалистических государствах проводятся две концепции. Часть стран, несмотря на осуществляемую экономическую реформу, банковую систему не реформировала. Вторая часть, особенно ГДР, приняла конкретные институциональные меры, создавая торговые банки. Пока еще трудно делать на основании дискуссии о системе банкового дела выводы, которые распространялись бы на все социалистические страны. Теоретическая дискуссия, которая в большинстве случаев связывается с подчеркиванием роли банковской прибыли, еще далеко не закончена, а кратковременность практики в ГДР не дает оснований для таких выводов. Поэтому обобщение и оценка этого опыта еще потребует известного времени. Я, однако, считаю, что хотя для современного положения в ЧССР, когда мы заинтересованы в укреплении центрального руководства, единственное возможное решение заключается в наличии единого Госбанка, все же нельзя отрицать возможность, что в интересах будущего теоретические выводы и практический опыт других социалистических государств надо тщательно изучать.

III.

Одним из основных вопросов теории денег и денежных отношений является проблематика валютного паритета и валютных курсов. Законом № 41/1953 СЗ о денежной реформе в качестве денежной единицы на территории Чехословакии была введена чехословацкая крона и одновременно было установлено ее золотое содержание в 0,123426 г чистого золота и ее паритет с рублем.

В настоящее время Чехословацкий Госбанк ежемесячно публикует валютные курсы в Курсовом бюллетене. Большинство курсов, приводимых в этом Бюллетене, носит сегодня лишь учетный характер. В области торговых платежей применяется официальный курс, модифицированный в соответствии с внутренними ценами воспроизведения (ВРЦВ). Задача такой модификации заключается в выравнивании основных различий между внутренними и граничными ценами. Различия между соотношением наших оптовых цен и граничных цен тем самым частично экономически устраняются при помощи наценок и уценок.

ВРЦВ это не валютный курс, а скорее торговое мероприятие в отношении цен, которое по своим последствиям затрагивает денежную область. По сути дела ВРЦВ можно назвать коэффициентом цен, который используется в качестве орудия при постепенном переходе к реальному и единому курсу нашей кроны.

Если оценивать эти экономические инструменты и особенно ВРЦВ с точки зрения правового регулирования, то следует констатировать, что соответствующие мероприятия в своем большинстве опираются на постановления Правительства и конкретизируются приказами Председателя Чехословацкого Госбанка. Однако, постановление Правительства, по общему правилу, нельзя считать общеобязательным правовым предписанием. Они носят характер внутренних нормативных инструкций. Что же касается приказов Председателя Чехословацкого Госбанка, то их также нельзя рассматривать как общие правовые нормы, так как они возлагают обязанности лишь на организации, которые находятся в связи с Госбанком. Та-

кое положение следовало бы изменить путем регламентирования проблематики, связанной с валютными курсами, общей правовой нормой, так как ВРЦВ в настоящее время распространяется не только на организации, но с 1. 5. 1970 или же с 1. 1. 1971 г. и на физических лиц (продажа железнодорожных билетов при поездках в капиталистические государства и Югославию, почтовые и телекоммуникационные тарифы и т. п.).

На участке неторговых платежей с социалистическими государствами применяется коэффициент для некоторых платежей. Правовой основой для двухстороннего установления этого пересчетного соотношения служит Соглашение о расчетах по неторговым платежам и Протокол к этому Соглашению, заключенные между социалистическими государствами 8 февраля 1963 г. Пересчет при помощи этого коэффициента сам по себе, однако, не выражает действительной валютной стоимости денежных единиц, так как совокупность некоторых платежей за определенный год нужно перевести при помощи коэффициента на клиринговую валюту, т. е. на уровень цен внешней торговли.

На участке неторговых платежей с капиталистическими государствами применяется официальный курс, модифицированный системой бонификаций. По моему мнению, нужно оценивать отрицательно так наз. административный сбор на развитие туризма, который должен регулировать предложение валют капиталистических государств и спрос на них. Я считаю, что более положительным решением было бы отделение валютных соображений (бонификаций) от соображений не валютных (административный сбор) путем например, повышения единовременного сбора за выдачу выездной визы.

В ближайшее время, то есть в течение пятилетки, конечно, не представится еще возможности объединить курсы, но необходимо будет калькулировать с экономическими инструментами или же с обстановкой по пересчетам в области торговых и неторговых платежей. Однако, всегда нужно иметь в виду, что единый и реальный курс можно достигнуть лишь при полном применении социалистической экономической системы руководства, которое использует объективные денежные закономерности и социальные функции денег. Исходным пунктом на этом пути является Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции государств-членов СЭВ.

IV.

На XIII Сессии СЭВ пришли к выводу, что необходимо подготовить комплексную долгосрочную программу дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции государств-членов СЭВ. Социалистическая интеграция, о которой говорится в документе, понимается качественно отлично по сравнению с интеграцией капиталистической, направленной на ликвидацию таможенных и других барьеров.

Социалистическая экономическая интеграция должна проявиться и в интеграции права. Я считаю, что процесс сближения правовых предписаний социалистических государств в первую очередь проявится именно в тех правовых отраслях, которые наиболее непосредственно отражают в правовой сфере экономические отношения, то есть в праве гражданском, хозяйственном и финансовом. В области финансового права это, несомненно, будет именно проблематика платежных средств.

Одной из важнейших проблем, которые необходимо разрешить в этой области, это вопрос переводного рубля. Переводный рубль является средством, которое было юридически создано между государствами-членами СЭВ, но не существует в своей денежной форме. По существу у переводного рубля речь идет не о платежной единице, а о единице расчетной, применяемой в отношениях между участниками многостороннего клиринга в Международном банке экономического сотрудничества. Повышение роли переводного рубля не

только как расчетной единицы но, главным образом, как единицы с широкими рамками обратимости, является объективной необходимостью.

Первой предпосылкой действительно обладающей обратимостью валюты, по моему мнению, является разрешение проблематики цен отдельных государств-членов Международного банка экономического сотрудничества и установление реального валютного курса национальных валют по отношению к переводному рублю. Документом, имеющим чрезвычайное значение в этом направлении, который наметил не только основной этап и цели на пути к переводному рублю, а позже к обменности рубля и национальных валют государств-членов СЭВ, является уже приведенная выше Комплексная программа дальнейшего углубления и совершенствования сотрудничества и развития социалистической экономической интеграции стран-членов СЭВ.

Некоторые конкретные шаги на пути, намеченном комплексной программой, представляют, по моему мнению, осуществленные изменения в системе кредитования, а затем учреждение Международного инвестиционного банка. Международный инвестиционный банк своим существованием не только окажет сильное давление на эффективность капиталовложений в отдельных социалистических государствах, но он, по существу, является первым центром координации народнохозяйственных планов. Кроме того, факт возникновения Международного инвестиционного банка создает предпосылки к ликвидации системы двустороннего уравнивания балансов, которая была одним из тормозов дальнейшего развития интеграции и валютно-финансовой области. и в значительной степени подчеркивает положение и функции переводного рубля.

(Перевод Е. В. Тарабина)

LITERATURA

- Alexandrov A. M.: *Finansy i kredit*, Gosfinizdat 1948.
- Allachverďan D. A.: *Nekotoryje voprosy teorii sovětskich finansov*, Gosfinizdat 1951.
- Aufricht H.: *Comparative Survey of Central Bank Law* London, Stevens and Sons 1965.
- Ajzenberg I.: *Valjutnaja sistema SSSR*, Institut meždunarodnych otnošenij, Moskva 1962.
- Bakeš M.: *Čs. devizové hospodářství a jeho právní úprava*, Horizont, Praha 1972.
- Bakule, Kyzlink, Picmaus, Tuček: *Finance a úvěr v ČSR*, SNPL, Praha 1959.
- Byr L. von: *Theorie und Praxis des Internationalen Privatrechts*, 1899.
- Bystrický R.: *Právo mezinárodního obchodu*, Svoboda, Praha 1967.
- Bregel E. J.: *Děněžnoje obrašćenije i kredit kapitalističeskich stran*, Gosfinizdat, Moskva 1955.
- Bráník J. a kol.: *Finance v soustavě ekonomického řízení hospodářství ČSSR*, Svoboda, Praha 1962.
- Caha J.: *Finanční věda a finanční právo*, Barvič a Novotný, Brno 1921.
- Djačenko V. P.: *O prirodě i funkcijach sovietskich finansov*, *Voprosy ekonomiki*.
- Dominik R.: *Nástin československého práva bankovního a burzovního*, nákladem Čs. akademického spolku Právník, Brno 1929.
- Devizové předpisy ČSSR, Orbis, Praha 1964.
- Drachovský J.: *Mezinárodní finančníctví*, Bursík a Kohout, Praha 1923.
- Evrejzkov A. V.: *Krizis valjutnoj sistěmy kapitalizma*, Vněštorgizdat, Moskva 1953.
- Fedorowicz Z.: *Peniadz w gospodarce socialistycznej*, Warszawa 1962.
- Finansy SSSR*, Gosfinizdat 1933, 1944.
- Frej L. I.: *Meždunarodnyje rasčoty i finansirovanije vněšnej torgovli socialističeskich stran*, Izd. meždunarodnych otnošenij, Moskva 1965.
- Fried B., Freund J.: *Devizové právo československé*, B. Stýblo, Praha 1934.
- Finansy SSSR*: (kolektiv pod vedením I. D. Zlobina), Izd. Finansy, Moskva 1967.
- Finansovoje pravo*, Moskovskij gosudarstvennyj universitět M. V. Lomonosova, Izd. Juridičeskaja litěratūra, Moskva 1967.

- Gurevič I. G.: Očerki sovětského bankovského práva, Izd. Leningradského univerzity 1959.
- Háček V.: Finanční propedeutika, Edičné stredisko VŠE, Bratislava 1969.
- Haškovec: Obmezení devizového obchodu, Melantrich, Praha 1926.
- Henning G.: International Finance, New York 1960.
- Hanzen A.: America's Role in the World Economy, London 1945.
- Halm G.: Monetary Theory, Philadelphia 1946.
- Isay E.: Internationale Finanzrecht, Stuttgart 1934.
- Klier Č.: Veřejné peněžnictví, Česká grafická unie, a. s., Praha 1925.
- Kronrod J.: Peníze v socialistické společnosti, Praha 1956.
- Kurowski L., Weralski M.: Prawo finansowe, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1968.
- Kalenský P.: Rada vzájemné hospodářské pomoci ve světle mezinárodního práva, ČSAV, Praha 1962.
- Karpič V.: Bank sodružestva rovných, Izdatelstvo meždunarodnych otnošenij, Moskva 1965.
- Komisarov V. P., Popov A. N.: Meždunarodnyje valjutnyje i kreditnyje otnošenija, Institut meždunarodnych otnošenij, Moskva 1965.
- Konečný Č.: Národní platební bilance v podmínkách rozvíjení mnohostrannosti mezi socialistickými státy, Academia, Praha 1966.
- Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, Svoboda, Praha 1971.
- Kozák J., Hainz J.: Devizový zákon a ostatní čs. devizové předpisy v komentovaném vydání. Nákladem vlastním, Praha 1946.
- Lippert G.: Das internationale Finanzrecht, 1912.
- Marx K.: Kapitál, SNPL, Praha 1956.
- Mann F. A.: The legal aspect of Money, Oxford University Press, London, Humphrey Milford, 1938.
- Machlup P.: Plany perestrojki meždunarodnoj valjutnoj sistěmy, Izd. Progress, Moskva 1966.
- Němeček E.: Teorie měnových kursů v kapitalistické soustavě, Academia, Praha 1967.
- Novotný: Finanční instituce, SPN, Praha 1969.
- Nagy T.: O dnešních směrech mezinárodní finanční vědy a jejím rozvoji, Acta facultatis politico-iuridica Universitatis scientiarum Budapestinensis de Lorando Eötvös Nominatace, Tomus VIII.
- Nurkse R.: International Currency Experience, League of Nations, Genève 1944.
- Nussbaum A.: Money in the Law National and International, New York 1939.
- Ondráček: Dosah měnových intervencí na vrcholné hodnotové proporce, Výzkumný ústav financí, Praha 1969.
- Obolenskij N.: Kreditno-rasčotnyje otnošenija socialističeskich stran, Moskva 1967.
- Paquet's Law of Banking, London Butterworths 1969.
- Petrívalský J. a kol.: Peněžní oběh a úvěr v ČSSR, SNTL, Praha 1963.
- Radučinskij I. G.: Valjutnoje zakonodatelstvo kapitalističeskich gosudarstv, Vněštorgizdat, Moskva 1963.
- Rosa: Peňažný oběh a mena, Edičné stredisko VŠE, Bratislava 1962.
- Rosa: O socialistických financiách, Osveta, Bratislava 1959.
- Spáčil B.: Finanční právo československé, Orbis, Praha 1960.
- Spáčil B.: Teorie finančního práva ČSSR, Orbis, Praha 1970.

- Sommerstein E.: Polskie prawo bankowe, Warszawa 1928.
 Sovětskoje finansovoje pravo, Gosfinizdat, Moskva 1961.
 Scammell W.: International Monetary Theory, London 1965.
 Svoboda M.: Devizové právo a právní problémy jeho uplatňování, habilitační práce, knihovna právnické fakulty UK.
 Svoboda M.: Mezinárodní platební styk a problémy devizové ve světle mezinárodního práva soukromého, ČSAV, Praha 1962.
 Sorokin G. M., Alampijev P. M.: Problemy ekonomičeskoj intěgracii stran – členov SEV, izd. Ekonomika, Moskva 1970.
 Spiller H.: Valutamonopol und Internationale Finanzbeziehungen, Staatsverlag der DDR, Berlin 1963.
 Tuček M.: Socialistické finance, NPL, Praha 1965.
 Teorie státu a práva, díl I., Orbis, Praha 1967.
 Uniform Commercial Code.
 Vaněk S.: Platební vztahy socialistických organizací v ČSSR, jejich organizace a právní úprava, habilitační práce, Praha 1964, knihovna právnické fakulty UK.
 Vocásek J.: Peníze, Weinfurter, Praha 1912.
 Vaněček V.: Dějiny státu a práva v Československu, Orbis, Praha 1964.
 Vybral V.: Nástin československého práva finančního, Orbis, Praha–Brno 1934.
 Zlobin I. D.: Děngi pri kapitalizme i dengi pri socializme, Gosfinizdat, Moskva 1955.

SEZNAM NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH ČASOPISŮ, Z NICHŽ BYLA ČERPÁNA DALŠÍ LITERATURA

Děngi i kredit (SSSR)	Hospodářské noviny	Správní právo
Ekonomický časopis	Politická ekonomie	Sovětskoje gosudarstvo
Finančné štúdie	Plánované hospodářství	i pravo
Finance a úvěr	Právník	Socialistická zákonnost
Finanzy (PLR)	Právní obzor	Světové finance
Hlas banky	Právnícke štúdie	Zpravodaj Státní banky
		československé